

**KAJIAN JANGKEPING WACANA SOSIAL ING RUBRIK “WANITA LAN
KULAWARGA” KALAWARTI DJAKA LODANG
EDISI SEPTEMBER-NOVEMBER 2014**

SKRIPSI

Dipunaturaken dhumateng Jurusan Pendidikan Bahasa Daerah
Fakultas Bahasa dan Seni Universitas Negeri Yogyakarta
minangka Jejangkeping Pandadaran Anggayuh
Gelar Sarjana Pendidikan

Dening:

TRISNA KUSUMANINGRUM

NIM 11205244008

**PROGRAM STUDI PENDIDIKAN BAHASA JAWA
FAKULTAS BAHASA DAN SENI
UNIVERSITAS NEGERI YOGYAKARTA
MARET 2015**

PASARUJUKAN

Skripsi kanthi irah-irahan "*Kajian Jangkeping Wacana SOSial ing Rubrik "Wanita ian Kulawarga" Kalawarti Djaka Lodang Edisi September-November 2014"* menika saged kauji awit sampun pikantuk palilah saking *pembimbing* minangka sarat pendadaran.

Yogyakarta, 19 Maret 2015

Pembimbing,

Dr. Mulyana, M. Hum. NIP.
19661003 199203 1 002

PANGESAHAN

Skripsi kanthi irah-irahan “*Kajian Jangkeping Wacana Sosial ing Rubrik “Wanita lan Kulawarga” Kalawarti Djaka Lodang Edisi September-November 2014”* menika sampun dipunandharaken wonten ujian pandadaran wonten sangajenging dewan penguji nalika tanggal 31 Maret 2015 saha dipunwedharaken lulus.

DEWAN PENGUJI

Nama	Jabatan	Tapak Asma	Tanggal
Drs. Afendy Widayat, M. Phil.	Ketua Penguji		10/04/2015
Sri Hertanti Wulan, M. Hum.	Sekretaris Penguji		10/04/2015
Drs. Hardiyanto, M. Hum.	Penguji Utama		10/04/2015
Dr. Mulyana, M. Hum.	Anggota Penguji		14/04/2015

Yogyakarta, April 2015

Fakultas Bahasa dan Seni

Universitas Negeri Yogyakarta

Dekan,

Prof. Dr. Zamzani, M.Pd.

NIP. 19550505 198011 1 001

WEDHARAN

Ingkang tanda tangan wonten ngandhap menika, kula:

Nama : Trisna Kusumaningrum

NIM : 11205244008

Program Studi : Pendidikan Bahasa Jawa

Fakultas : Bahasa dan Seni

ngandharaken bilih *karya ilmiah* menika, ingkang damel kula piyambak. Ingkang kula mangertos, *karya ilmiah* menika boten dipunserat dening tiyang sanes, kajawi perangan-perangan tartamtu ingkang kula pendhet minangka *acuan* kanthi adhedhasar tata cara saha *etika* nyerat *karya ilmiah* ingkang umum saha dipunserat wonten kapustakan.

Wedharan menika dipunserat kanthi saestu. Menawi samangke wonten kasunyatanipun wedharan menika boten leres, sedayanipun dados tanggel jawab kula pribadi.

Yogyakarta, 19 Maret 2015

Panyerat,

Trisna Kusumaningrum

NIM 11205244008

SESANTI

Gegayuhan menika kedah dipunpundhut ngangge rasa perih lan rekasa

PISUNGSUNG

Kanthi raos syukur dhumateng Allah SWT, *karya ilmiah* menika kula aturaken
dhateng tiyang sepuh kula Bapak kalihan Ibu ingkang sampun paring panyengkuyung
saha donga pangestu.

PRAWACANA

Puji syukur, alhamdulillahirabbil'alamin panyerat aturaken raos syukur dhumateng Allah SWT ingkang tansah paring kasarasan, rahmat saha hidayahipun, saengga panyerat saged ngrampungaken *skripsi* kanthi irah-irahan “***Kajian Jangkeping Wacana Sosial ing Rubrik “Wanita lan Kulawarga” Kalawarti Djaka Lodang Edisi September-November 2014”***. *Skripsi* menika dipundamel kangge njangkepi salah satunggaling sarat pikantuk *gelar* sarjana pendidikan.

Panyerat ngaturaken agunging panuwun dhateng sedaya pihak ingkang sampun paring pambiyantu saha panyengkuyungipun, awit saking purwaka dumugi paripurnaning *skripsi* menika. Kanthi raos ingkang tulus panyerat ngaturaken agunging panuwun dhumateng:

1. Bapak Prof. Dr. Rochmat Wahab, MA. M.Pd. minangka Rektor Universitas Negeri Yogyakarta ingkang sampun paring palilah kangge panyerat sinau wonten ing Universitas Negeri Yogyakarta.
2. Bapak Prof. Dr. Zamzani, M. Pd. minangka Dekan Fakultas Bahasa dan Seni ingkang sampun paring pambiyantu kangge panyerat sinau wonten ing Fakultas Bahasa dan Seni.
3. Bapak Prof. Dr. Suwardi, M. Hum. minangka pangarsa Jurusan Pendidikan Bahasa Daerah ingkang sampun paring palilah kangge panyerat nindakaken panaliten menika.

4. Bapak Dr. Mulyana, M. Hum. minangka dosen *pembimbing* ingkang tansah paring panyengkuyung, pamrayogi kanthi sabar saha premati, saengga *skripsi* menika kalampahan kanthi sae.
5. Ibu Hesti Mulyani, M.Hum. minangka dosen *penasehat akademik* ingkang sampun paring pitedah sadangunipun kula sinau wonten ing Jurusan Pendidikan Bahasa Daerah Fakultas Bahasa dan Seni.
6. Bapak saha Ibu dosen Jurusan Pendidikan Bahasa Daerah awit sedaya kawruh saha ngelmunipun ingkang mupangat sanget kangge kula.
7. *Admin* Jurusan Pendidikan Bahasa Daerah awit sedaya pambiyantunipun.
8. Tiyang sepuh kula, Bapak saha Ibu awit saking panjurungipun kangge kula.
9. Sedaya kulawarga matur nuwun awit sedaya peparing ingkang boten saged kula sebataken setunggal mbaka setunggal.
10. Kanca-kanca Jurusan Pendidikan Bahasa Daerah angkatan 2011 mliginipun kanca-kanca kelas B.
11. Kanca-kanca kos Griya Agathis ingkang sampun paring panyengkuyung saha semangat kangge kula.
12. Kanca-kanca KKN-PPL 2014 Kelompok 386-387 ingkang sampun paring panyengkuyung saha semangat kangge kula.
13. Sedaya pihak ingkang sampun paring panyengkuyung ingkang boten saged kula sebataken setunggal mbaka setunggal.

Skripsi menika tamtu taksih dereng kawastanan sae, jangkep saha sampurna.

Pramila, panyerat nyuwun pamrayogi saha panyaruwe ingkang tumuju amrih langkung

sae, jangkep saha sampurnaning asiling panaliten menika. Wasana, mugi *skripsi*
menika sageda murakabi.

Yogyakarta, 19 Maret 2015

Panyerat,

Trisna Kusumaningrum

NIM 11205244008

WOSING ISI

IRAH-IRAHAN	i
PASARUJUKAN	ii
PANGESAHAN	iii
WEDHARAN	iv
SESANTI	v
PISUNGSUNG	vi
PRAWACANA	vii
WOSING ISI	x
<i>DAFTAR TABEL LAN DAFTAR LAMPIRAN</i>	xii
<i>DAFTAR CEKAKAN</i>	xiii
SARINING PANALITEN	xiv

BAB I PURWAKA

A. Dhasaring Panaliten	1
B. Underaning Perkawis	4
C. Watesaning Perkawis	4
D. Wosing Perkawis	5
E. Ancasing Panaliten	5
F. Paedahing Panaliten	5
G. Pangertosan	6

BAB II GEGARAN TEORI

A. Wacana	8
B. Jinis-Jinis Wacana	10
C. Jangkeping Wacana	17
1. <i>Kohesi</i>	18
2. <i>Koherensi</i>	34
D. <i>Topik Proposisi</i> Wacana	43
E. Wacana <i>Sosial</i> ing <i>Rubrik “Wanita lan Kulawarga”</i> Kalawarti <i>Djaka Lodang</i>	45
F. Panaliten ingkang Jumbuh	46

BAB III CARA PANALITEN

A. Jinising Panaliten	49
B. <i>Data</i> saha Sumbering <i>Data</i>	49
C. Cara Ngempalaken <i>Data</i>	50
D. Pirantining Panaliten.....	51
E. Cara Nganalisis <i>Data</i>	51
F. Cara Ngesahaken <i>Data</i>	52

BAB IV ASILING PANALITEN SAHA PIREMBAGAN

A. Asiling Panaliten	54
B. Pirembagan	64
1. Sarana Jangkeping lan <i>Topik Proposisi</i> Wacana.....	65

BAB V PANUTUP

A. Dudutan	101
B. Pamrayogi	102
KAPUSTAKAN	104
LAMPIRAN	106

DAFTAR TABEL LAN DAFTAR LAMPIRAN

		Kaca
<i>Tabel:</i>	Sarana Jangkeping Wacana saha <i>Topik Proposisi</i> Wacana.....	55
<i>Lampiran:</i>	<i>Tabel</i> Sarana Jangkeping Wacana saha <i>Topik Proposisi</i> Wacana.....	106

DAFTAR CEKAKAN

AL-SB	: <i>Alasan-Sebab</i>
AM	: <i>Amplikatif</i>
ANW	: <i>Aditif Non Waktu</i>
AW	: <i>Aditif Waktu</i>
DL	: <i>Djaka Lodang</i>
DL	: <i>Dalam Lampiran</i>
GN-SP	: <i>Generik-Spesifik</i>
IB	: <i>Ibarat</i>
ID	: <i>Identifikasi</i>
KAT	: <i>Katrangan</i>
KL	: <i>Kolokasi</i>
LT-KS	: <i>Latar-Kesimpulan</i>
PB	: <i>Perbandingan</i>
SB-AK	: <i>Sebab-Akibat</i>
SR-HS	: <i>Sarana-Hasil</i>
SR-TJ	: <i>Sarana-Tujuan</i>
SY-HS	: <i>Syarat-Hasil</i>
TP	: <i>Topik Proposisi</i>

**KAJIAN JANGKEPING WACANA SOSIAL ING RUBRIK “WANITA LAN
KULAWARGA” KALAWARTI DJAKA LODANG
EDISI SEPTEMBER-NOVEMBER 2014**

**Dening:
Trisna Kusumaningrum
NIM. 11205244008**

SARINING PANALITEN

Panaliten menika neliti wacana ingkang awujud sarana-sarana ingkang njangkepi satunggaling wacana saha *topik proposisi* wacana. Ancasipun panaliten menika kangge ngandharaken menapa kemawon sarana jangkeping wacana *sosial* lan *topik proposisi* wacana ing *rubrik “Wanita lan Kulawarga”* kalawarti *Djaka Lodang edisi* September-November 2014. Panaliten menika kalebet jinising panaliten *deskriptif kualitatif*. *Data* ingkang dados *objek* panaliten saking *rubrik “Wanita lan Kulawarga”* ingkang ngrembag bab wacana *sosial*. Dene pamilihing sumber *data* panaliten inggih menika kalawarti *Djaka Lodang edisi* September-November 2014.

Cara ngempalaken *data* panaliten ngginakaken tigang lampah. Lampah ingkang sepisan menika maos lan lampah ingkang kaping kalih inggih menika nyukani tandha *pola-pola* gayutan ing wacana. Saklajengipun lampah panaliten ingkang kaping tiga, inggih menika nyathet wonten ing *media* ingkang awujud kertu *data*.

Asiling panaliten nedahaken bilih sarana jangkeping wacana ing *rubrik “Wanita lan Kulawarga”* kaperang dados tiga, inggih menika: (1) *kohesi gramatikal* ingkang dipunpanggiaken wonten panaliten inggih menika *konjungsi*, *substitusi*, *referensi*, lan *elipsis* (2) *kohesi leksikal* ingkang dipunpanggiaken wonten panaliten inggih menika *repetisi*, *sinonim*, *hiponim*, *antonim*, lan *kolokasi*, (3) *koherensi* ingkang dipunpanggiaken wonten panaliten inggih menika *koherensi alasan-sebab*, *generik-spesifik*, *sebab-akibat*, *identifikasi*, *sarana-hasil*, *latar-kesimpulan*, *sarana-tujuan*, *syarat-hasil*, *perbandingan*, *aditif waktu (simultan dan berurutan)*, *aditif non waktu*, *ibarat*, lan *amplikatif*, (4) *Topik proposisi* wacana ingkang dipunpanggiaken wonten panaliten menika sebab *stress*, diparingi bebungah, jalaran *stress*, nglatih putra ma'em, jaman maju, putra Pak Sonto, bebaya *stress*, turu minangka kebutuhan, sepedha anyar, putra becik diemong ibu, bebaya *stress*, putra angel ma'em, sikap urip, diparingi bebungah, sebab kencokan *schizophrenia*, sikap masarakat Jawi, sarat pinter ngrumat putra, cara nampa bebungah, bebungah kuthuk, wanita *sukses*, kedadean ing pasrawungan, bapa ibu aja *otoriter*.

Pamijining Tembung: jangkeping, wacana, *rubrik*

BAB I PURWAKA

A. Dhasaring Panaliten

Basa inggih menika sarana utawi piranti kangge ngandharaken *pengalaman*, pikiran, pangraosan kanthi ngginakaken sarana *sistem lambang*. Kridalaksana (1984: 19) ngandharaken bilih basa menika *sistem lambang* swanten ingkang *arbitrer* ingkang dipunginakaken dening masarakat kangge *komunikasi* utawi gineman. Anggenipun ngginakaken tetembungan ingkang badhe dipunwedharaken dhateng tiyang sanes menika kedah nggatosaken tegesipun.

Tembung inggih menika *unsur* basa ingkang paling dhasar ginanipun kangge ngandharaken satunggaling *gagasan* utawi pikiran. Panganggening utawi pamilihing tembung dados sarana kangge ngandharaken *gagasan* anggenipun nindakaken *komunikasi*. *Komunikasi* ngangge basa saged dipuntindakaken mawi cara lisan saha seratan.

Adhedhasar *Kamus Baoesastra Djawa* (1939: 32), basa inggih menika sarana kangge ngandharaken *gagasan* awujud kelompok tembung-tembung. Basa inggih menika sarana *komunikatif* ingkang wigati amargi dipunginakaken dening tiyang kangge gineman. Perkawis ingkang wigati saking panganggening tembung inggih menika pangertosan ingkang *tersirat* wonten satunggaling tembung menika ingkang ngewrat teges utawi *makna*. Satunggaling tembung menika ngandharaken *ide* utawi *gagasan*.

Wacana inggih menika *unsur* basa ingkang paling *kompleks* saha jangkep. Miturut Mulyana (2005: 6), *satuan* basa ingkang nyengkuyung satunggaling wacana inggih menika *fonem, morfem, kata, frasa, klausa, kalimat, paragraf*, dumugi dados *karangan* ingkang wetah.

Pamanggih sanesipun, miturut Kridalaksana (lumantar Mulyana, 2005:6) ngandharaken bilih wonten ing *satuan* basa, wacana menika mapan ingkang langkung ageng saha inggil. Perkawis menika dipunsebabaken amargi wacana minangka *satuan gramatikal* ugi *objek linguistik* ingkang ngewrat sedaya *unsur* basa ingkang dipunbetahaken anggenipun nindakaken *komunikasi*.

Unsur-unsur ingkang nyengkuyung wacana dipunbagi dados kalih, inggih menika *unsur internal* saha *unsur eksternal*. *Unsur internal* gayut kaliyan *aspek formal* basa, dene *unsur eksternal* gayut kaliyan perkawis-perkawis ingkang wonten ing njawi wacana. Kekalih *unsur* menika mujudaken satunggaling *struktur* wacana ingkang wetah saha jangkep.

Satunggaling wacana kedah gadhah *struktur* ingkang wetah saha jangkep. Wetah miturut sarananipun saha jangkep miturut teges utawi *makna*. Kangge mujudaken wacana ingkang jangkep menika dipunbetahaken *komponen-komponen* ingkang nyengkuyung. *Komponen* ingkang nyengkuyung wacana ingkang jangkep dipunsebut *struktur* wacana.

Satunggaling ukara ingkang dipunronce saged dipunsebut dados *struktur* wacana menawi ing salebetipun wonten gayutan *emosional* (*maknawi*) antawisipun perangan setunggal saha perangan sanesipun.

Kalawarti *Djaka Lodang* (DL) minangka satunggaling *media massa* ingkang medal saben seminggu sepisan. Kalawarti menika ngginakaken basa Jawi ingkang dados lantaran basanipun. Wonten salebeting kalawarti menika wonten kathah *rubrik*, satunggaling *rubrik* minangka dados *objek* panaliten menika “*Wanita lan Kulawarga*”. *Rubrik* menika ngrembag maneka warni perkawis ingkang mliginipun gayut kaliyan wanita, kulawarga, saha pagesangan *sosial*.

Pamilihing kalawarti *Djaka Lodang* minangka *objek* panaliten amargi kalawarti menika ngewrat maneka warni wacana. Wacana ingkang dados *objek* panaliten menika wacana *sosial*. Ing salebetipun kalawarti menika kathah *rubrik* ingkang kalebet wacana *sosial*. Salah satunggaling *rubrik* menika “*Wanita lan Kulawarga*”. *Rubrik* menika dados waosan ingkang utami mliginipun kangge para wanita amargi mboten namung maringi tambahing seserapan ing bab pagesangan *sosial* kemawon, ananging ugi minangka dados kabetahan amargi ngrembag bab ingkang gayut kaliyan perkawis-perkawis ing pagesangan saking perkawis bale wisma, sesambetan kaliyan tangga tepalih, kasarasan, kulawarga lan sapanunggalanipun.

Wacana *sosial* ing *rubrik* “*Wanita lan Kulawarga*” menika minangka salah satunggaling wacana ingkang wigati dipunwaos dening para wanita

mliginipun para ibu. Wacana menika ngewrat maneka warni tuladha saha piweling ingkang dipunserat kanthi cekak saengga gampil anggenipun mangertosi wosipun wacana menika. Sanesipun, *rubrik* menika ugi dipuncithak jangkep kanthi dipunparingi gambar ingkang ginanipun kangge nggambaraken wosipun cariyos ing wacana menika saengga langkung narik kawigatosan tiyang ingkang maos.

B. Underaning Perkawis

Miturut dhasaring panaliten ingkang sampun dipunandharaken wonten ing nginggil menika, saged dipunpendhet underaning perkawis kangge panaliten menika. Underaning perkawis panaliten kados ing ngandhap menika:

1. Sarana jangkeping wacana ing *rubrik* “*Wanita lan Kulawarga*” kalawarti *Djaka Lodang edisi* September-November 2014.
2. Gayutan *pola-pola* wacana ing *rubrik* “*Wanita lan Kulawarga*” kalawarti *Djaka Lodang edisi* September-November 2014.
3. *Topik Proposisi* wacana ing *rubrik* “*Wanita lan Kulawarga*” kalawarti *Djaka Lodang edisi* September-November 2014.

C. Watesaning Perkawis

Saking underaning perkawis ing nginggil, saged dipunpendhet watesaning perkawis kados ing ngandhap menika:

1. Menapa kemawon sarana jangkeping wacana ing *rubrik* “*Wanita lan Kulawarga*” kalawarti *Djaka Lodang edisi* September-November 2014.

2. *Topik proposisi* menapa ing wacana *sosial* rubrik “*Wanita lan Kulawarga*” kalawarti *Djaka Lodang edisi* September-November 2014.

D. Wosing Perkawis

Adhedhasar watesaning panaliten ing nginggil, saged dipundamel wosing perkawis kados ing ngandhap menika:

1. Menapa kemawon sarana jangkeping wacana *sosial* ing rubrik “*Wanita lan Kulawarga*” kalawarti *Djaka Lodang edisi* September-November 2014?
2. *Topik Proposisi* menapa ing wacana *sosial* ing rubrik “*Wanita lan Kulawarga*” kalawarti *Djaka Lodang edisi* September-November 2014?

E. Ancasing Panaliten

Adhedhasar wosing perkawis ingkang sampun dipunandharaken wonten ing nginggil, ancasing panaliten kados ing ngandhap menika:

1. Kangge ngandharaken menapa kemawon sarana jangkeping wacana *sosial* ing rubrik “*Wanita lan Kulawarga*” kalawarti *Djaka Lodang edisi* September-November 2014.
2. Kangge ngandharaken *topik proposisi* menapa ing wacana *sosial* ing rubrik “*Wanita lan Kulawarga*” kalawarti *Djaka Lodang edisi* September-November 2014.

F. Paedahing Panaliten

Asiling panaliten ngengingi bab wacana pendidikan menika, dipunkajengaken saged nyaosi paedah ingkang *teoritis* saha paedah ingkang *praktis*:

Paedah kanthi *teoritis*, asiling panaliten menika saged nambahi seserepan bab ngelmu basa mliginipun wonten ing bab *analisis* wacana ingkang ngrembag *kajian* jangkeping wacana bab *sosial*. Sanesipun ugi gadhah paedah saged damel *referensi* kangge panaliten ingkang sanes, mliginipun panaliten bab *kajian* wacana ingkang wonten gayutanipun kaliyan panaliten menika.

Paedah kanthi *praktis*, asiling panaliten menika dipunkajengaken saged maringi sumbangan pamikiran saha tambahing seserepan ingkang enggal bab *kajian* wacana, ugi saged maringi *motivasi* kangge ingkang maos, saengga saged nuwuhaken panaliten-panaliten ingkang kathah mliginipun gayut kaliyan bab wacana.

G. Pangertosan

1. Wacana

Wacana inggih menika *unit* basa ingkang langkung jangkep saha langkung *kompleks unsuripun*. Wacana saged dipunwujudaken saking *satuan-satuan gramatikal* ing ngandhapipun. *Satuan gramatikal* menika awujud tembung, ukara, *paragraf*, saha *karangan* ingkang wetah kadosta *novel*, buku,

artikel, seri ensiklopedia saha sanesipun ingkang gadhah amanat ingkang jangkep.

2. Jangkeping Wacana

Keutuhan utawi jangkeping wacana inggih menika gayutan antawisipun *unsur* ing salebetipun *struktur sintaksis* wacana. *Morfem terikat* langkung gayut kaliyan *unsur* ingkang ndhereki tinimbang *unsur* sanesipun.

3. *Proposisi* Wacana

Proposisi inggih menika *makna* utawi teges saking wosipun andharan, *proposisi* menika kadadosan saking *predikat* utawi wasesa ingkang sami gegayutan antawisipun setunggal perkawis menapa langkung.

4. Kalawarti *Djaka Lodang*

Kalawarti *Djaka Lodang* satunggaling *media* waosan ingkang terbit ing Yogyakarta. Kalawarti menika kababar seminggu sepisan saben dinten Setu. Sedaya seratan, warta, seserepan, saha waosan sastra budaya wonten ing kalawarti *Djaka Lodang* menika ngginakaken basa Jawi. Kalawarti menika ngewrat kathah *rubrik* ingkang ngandharaken maneka warni bab ingkang gayut kaliyan pagesangan. Salah satunggaling *rubrik* ing salebeting kalawarti *Djaka Lodang* inggih menika “*Wanita lan Kulawarga*” minangka salah satunggaling tuladha saking wacana *sosial*.

BAB II

GEGARAN TEORI

A. Wacana

Wedhawati (2006: 595) ngandharaken bilih tembung “*wacana*” mila bikanipun saking basa *Sansekerta* inggih menika saking tembung “*vacana*” ingkang tegesipun “*bacaan*”. Tembung *vacana* menika mlebet ing basa Jawi Kina dados tembung “*wacana*”. Saklajengipun tembung menika mlebet wonten basa Jawi Enggal dados “*wacana*” tegesipun “*bicara*” utawi “*ucapan*”. Saklajengipun Wedhawati (2006: 51) maringi tambahan bilih wacana inggih menika *satuan* basa ingkang mapan ing nginggilipun ukara ingkang awujud lisan menapa seratan.

Miturut KBBI (2008: 1552) wacana inggih menika *satuan* basa ingkang jangkep ingkang wujudipun *karangan* utawi gancaran utawi *laporan* ingkang wetah, kadosta *novel, buku, artikel*, pidhato utawi *khotbah*.

Kridalaksana (1984: 208) maringi pangertosan bilih wacana menika *satuan* basa ingkang jangkep awujud satuan *gramatikal* ingkang inggil utawi ageng. Wacana menika wujudipun *karangan* utawi gancaran ingkang wetah (*novel, buku, seri ensiklopedia*), *paragraf*, ukara, lan tetembungan ingkang gadhah teges jangkep.

Pamanggihipun Alwi (1993: 43) wacana inggih menika reroncening ukara ingkang gadhah gayutan, saengga mujudaken *makna* ingkang jumbuh antawisipun ukara-ukaranipun. Pamanggihi menika dipunsengkuyung dening

Moeliono (1988: 334) ingkang ngandharaken bilih wacana inggih menika reroncening ukara ingkang gegayutan, lajeng antawisipun *proposisi* setunggal saha *proposisi* sanesipun nyawiji dados setunggal mujudaken *kesatuan makna*.

Ahli sanes, Jorgensen saha Louis (2007: 2) ngandharaken bilih wacana inggih menika cara tartamtu kangge ngandharaken saha mangertosi donya (utawi *aspek* donya). Dene miturut Adiwimarta (lumantar Djajasudarma, 2012: 2) ngandharaken wacana menika (1) andharan, pocapan, tutur ingkang mujudaken setunggal *kesatuan*, (2) sedayanipun tutur. Wacana dipungambaraken wujudipun ngangge sedayanipun tutur ingkang nggambaraken *makna (semantik)* ingkang dipunsengkuyung wacana.

Gayutan antawisipun *unsur* ingkang mujudaken wacana dipunandharaken dening Moeliono (lumantar Djajasudarma, 2012: 3) inggih menika ukara ingkang gegayutan, saengga mujudaken teges ingkang *serasi* antawisipun ukara-ukara menika. Wacana ugi dipuntegesi reroncening ukara ingkang *proposinipun* gegayutan antawisipun *proposisi* setunggal saha sanesipun saengga mujudaken satunggaling *kesatuan*.

Saking andharanipun para *ahli* gegayutan kaliyan bab wacana ing nginggil, saged dipundudut bilih pangertosan wacana inggih menika *satuan* basa ingkang jangkep saha langkung inggil tinimbang ukara lan gadhah *kohesi* lan *koherensi* ingkang ugi inggil gayutanipun. *Kohesi* menika mujudaken gayutanipun *unsur-unsur* wonten ing saklebeting wacana, menawi *koherensi*

mujudaken *kepaduan* wacana saengga *komunikatif* anggenipun ngewrat satunggaling *ide*. *Kohesi* lan *koherensi* menika minangka *unsur* ingkang mujudaken wacana ingkang wetah, inggih menika miturut sarananipun saha jangkep miturut tegesipun.

Pamilihing *teori* wacana minangka dhasaring *teori* menika, awit saking dipunjumbuhaken kaliyan panaliten ingkang badhe kalampahan. Panaliten ingkang badhe kalampahan menika naliti ing *rubrik* “*Wanita lan Kulawarga*”. Dene *rubrik* menika kalebet jinising wacana *sosial*.

B. Jinis-jinis Wacana

Wonten mapinten-pinten cara kangge ndamel *klasifikasi* wacana gumantung saking *sudut pandang* ingkang dipunginakaken. Arifin (2000: 22) merang jinis-jinis wacana kados ing ngandhap menika:

1. Adhedhasar Saluran Komunikasi

Adhedhasar *saluran* ingkang dipunginakaken ing salebetipun *komunikasi* utawi adhedhasar *media* kangge ngandharaken, wacana dipunperang dados wacana seratan saha wacana lisan. Wacana seratan inggih menika *teks* ingkang awujud reroncening ukara ingkang ngginakaken *ragam* basa seratan. Tuladhanipun buku, pawarta koran, *artikel*, *makalah*.

Wacana lisan awujud reroncening ukara ingkang dipuntranskrip saking *rekaman* basa lisan. Tuladhanipun wicantenan, *khotbah*, *siaran TV* utawi *radio*.

2. Adhedhasar *Peserta Komunikasi*

Jinis wacana menika adhedhasar *peserta* utawi jumlah panutur ingkang dados *partisipan* ing salebetipun *komunikasi*. Wonten tiga jenis wacana inggih menika *monolog*, *dialog*, lan *polilog*.

3. Adhedhasar *Tujuan Komunikasi*

Adhedhasar ancasipun *komunikasi* wujudipun wacana saged dipunperang dados wacana *deskripsi*, *eksposisi*, *argumentasi*, *persuasi*, lan *narasi*.

Saklajengipun Mulyana (2005: 56-62) maringi tambahan wacana adhedhasar saking wosipun dipunperang dados 7, inggih menika:

1. Wacana *Politik*

Miturut Marbun (2005: 445) *politik* inggih menika *seni mengatur*, *mengurus* nagari, saha ngelmu bab tataning nagara. Wacana *politik* padatanipun ngrembag perkawis tataning nagara, kadosta *sistem* pamarentah, *partai politik*, saha panguwasa. Wacana *politik* menika ngewrat *kebijakan* nagara, siasat, saha strategi. *Kebijakan* nagari menika tuwuh saking kahanan ingkang saweg kalampahan ing salah satunggaling nagara.

Tuladhanipun:

Pemilu Thailand (Minggu, 03 Juli 2011) nguwohake kemenangan tumrap Partai Puea Thai kanthi nguwasani 265 saka 500 kursi *parlemen*.

(DL, 2011: 8)

Wacana menika mlebet jinis wacana *politik*. Titikanipun saking perkawis saha tetembungan ingkang dipunginakaken inggih menika ngginakaken tembung “premilu” saha “*partai*”.

2. Wacana *Sosial*

Miturut KBBI (2008: 1331) tegesipun *sosial* inggih menika gegayutan kaliyan masarakat. Saking pangertosan menika, Mulyana (2005: 58) maringi pangertosan bilih wacana *sosial* gadhah gayutan kaliyan pagesangan *sosial* saha pagesangan padintenan ing masarakat. Tuladhanipun kahanan *sosial* pagesangan masarakat kadosta perkawis sandhang, pangan, papan, siti, pawiwahan, seda, saha bebendu.

Tuladhanipun:

Biasane manungsa iku duwe watak cacat gawan sing aran melik nggendong lali, kamurkan (srakah), culika, drengki, srei, lan sok *gengsi*.

(DL, 2011: 8)

Tuladha wacana ing nginggil menika mlebet jinis wacana *sosial*. Titikanipun saking perkawis saha tetembungan ingkang dipunginakaken, inggih menika ngrembag perkawis bab pagesangan manungsa saha sipat-sipat ingkang dipungadhahi dening manungsa ingkang gesang.

3. Wacana *Ekonomi*

Wacana *ekonomi* gadhah gayutan kaliyan perkawis *ekonomi*. Wonten mapinten-pinten *register* ingkang namung dipunkenal wonten ing *bisnis* lan *ekonomi*.

Tuladhanipun:

Asile pembangunan *fisik* bantuan *program Rekompak JRF* arupa *drainase* ing pedukuhan Ciren kanthi wragad Rp. 61.470.000,- bangket dalam Balakan wragad Rp. 127.363.000 sarta sarana *air bersih* ing Tirto sing durung kapetung klawan swadaya masarakat, desa Triharjo, Pandak, Bantul dikepyakake dening Bupati Bantul Hj. Sri Surya Widati nalika dina Kemis (10/3) minggu kapungkur (DL, 2011: 28).

4. Wacana Budaya

Wacana *budaya* gayut kaliyan kabudayan. Tuladhanipun tembung “*mitung ndinani*” minangka tandha saking wacana budaya ingkang tegesipun ngawontenaken adicara selamatan dinten kaping 7, “*balangan gantal*” minangka rantamanipun adicara palakrama, saha “*standing party*” minangka budaya adicara mawi jumeneng.

Tuladhanipun:

Kang sesilih wayang Suluh yaiku sawenehing tontonan wayang kang digelar kanthi krenteg kanggo aweh pepadhang lan murih bisa dadi sesuluh tumraping masarakat kareben mangerteni marah owah-ingering tata keprajan. (DL, 2011: 5)

Tuladha wacana ing nginggil menika mlebet jinis wacana budaya. Titikanipun saking tetembungan saha pirembaran ingkang dipunandharaken, inggih menika ngginakaken tembung “wayang”. Wayang menika minangka salah satunggaling asiling kabudayan Jawi. Wacana menika ugi ngrembag bab

pagelaran wayang ingkang gadhah ancas kangge paring pepadhang kangge sedaya tiyang ingkang mirsani saha supados masarakat ugi saged mangertosi kados pundi owah ingering tata keprajan.

5. Wacana *Militer*

Wacana jinis menika namung saged dipunginakaken wonten ing donya *militer*.

Tuladhanipun:

Kekerasan *militer* marang rakyat ing kutha-kutha Daraa, Douma, lan Homs, sing kaya *brutal* iki jalari 233 anggota partai sing kuwasa *Partai Baath* mundur (27 April 2011) (DL, 2011: 6).

6. Wacana *Hukum* lan *Kriminalitas*

Miturut Simorangkir, dkk (2000: 66), *hukum* inggih menika aturan ingkang sipatipun meksa kangge nemtokaken tumindakipun manungsa ing pagesangan padintenan masarakat, aturan menika dipundamel dening *badan-badan* resmi ingkang *berwajib*. Menawi wonten ingkang mbalelo dhateng aturan ingkang sampun dipundamel badhe pikantuk balesan saking menapa ingkang sampun dipunlanggar.

Dene *kriminalitas* miturut Moeliono (1988: 465) inggih menika bab-bab ingkang asipat *kriminal*. Sedaya tumindak ingkang nglanggar *hukum pidana* saha tumindak culika kadosta *korupsi*, *teoritis*, *pembunuhan*, *pencurian*, *pemeriksaan*, saha sanesipun. Saking andharan menika ketingal sanget bilih antawisipun wacana *hukum* saha wacana *kriminalitas* menika

gadha ingkang caket. Wacana *hukum* saha wacana *kriminalitas* menika senajan saged dipunbedakaken nanging mujuaken setunggal *kepaduan*.

Tuladhanipun:

Warga Negara Indonesia (WNI) cacah 22 ing Cina kaancam ukuman mati, mangkono pratelane *Jubrir Satgas TKI*, Humprey Jemat (Kemis, 07 Juli 2011). *Partai* dakwa sing sebagean gedhe wong 21 wong wanita iku racak duwe sesambungan karo wong lanang manca sing manpangatake kanggo utusan (*kurir*) dedagangan *narkoba* (DL, 2011: 50).

7. Wacana *Olahraga* lan Kasarasan

Kadosta wacana *hukum* lan *kriminalitas*, donya *olahraga* lan kasarasan ugi saged dipunbedakaken, nanging sejatosipun gadha ingkang *padu*.

Tuladhanipun:

Faktor kang bisa ngunggahake *resiko* serangan *stroke* yaiku yuswa kang wis punjul saka 60 taun, *tekanan* dharah tinggi, tandha-tandha *klinis* ngenani tindakan kang cekat-ceket, serangan *stroke* bisa dikurangi engga 80 persen (DL, 2011: 5).

Tuladhanipun wacana ing nginggil menika mlebet jinis wacana kasarasan. Titikanipun saking tembung-tembung saha perkawis ingkang dipunginakaken, inggih menika tembung “*stroke*”, “dharah tinggi”.

Wacana miturut Kridalaksana ing *Kamus Linguistik Edisi Kedua* (1984: 208) inggih menika satuan basa ingkang jangkep ingkang miturut *gramatikal* minangka *satuan gramatikal* ingkang langkung inggil saha ageng. Wacana menika dipunwujudaken ing wujud *karangan* utawi gancaran ingkang wetah (*novel, buku, seri ensiklopedia*). Jinis-jinis wacana menika dipunperang dados 4, inggih menika:

1. *Wacana Langsung (direct speech, direct discourse)*, inggih menika wacana ingkang sejatosipun dipunwatesi kaliyan *intonasi* utawi *pungtuasi*.

Tuladhanipun: *Ridwan berkata, "saya tidak mencuri buku itu."*

2. *Wacana Pembeberan (expository discourse)*, inggih menika wacana ingkang mboten ngawigatosaken wekdal saha panutur, *fokus* ing pokok ingkang dipunrembag, saha antawisipun perangan-perangan ukaranipun dipungayutaken kanthi *logis*.

3. *Wacana Penuturan (narrative discourse)*, inggih menika wacana ingkang ngawigatosaken urutan wekdal, dipuntuturaken dening *persona pertama* utawi ingkang nomer tiga ing salebetipun wekdal tartamtu, *fokus* ing paraga, lan sedayanipun perangan dipungayutaken kaliyan *kronologi*.

4. *Wacana Tidak Langsung (indirect discourse)*, inggih menika ngandharaken malih wacana tanpa ngutip tetembungan ingkang dipunginakaken dening tiyang ingkang micara, ngginakaken *konstruksi gramatikal* utawi tetembungan tartamtu, *klausa subordinatif*, tembung "*bahwa*", lan sapanunggalanipun.

Tuladhanipun: *Ridwan berkata bahwa ia tidak mencuri buku itu.*

C. Jangkeping Wacana

Kridalaksana (1993: 109) maringi pangertosan bilih wetahing utawi jangkeping wacana inggih menika gayutan antawisipun *unsur* ing salebetipun *struktur sintaksis* wacana. *Morfem terikat* langkung gayut kaliyan *unsur* ingkang ndhereki tinimbang *unsur* sanesipun. Tuladhanipun ing ukara “*mereka berkelahi mati-matian*”, tembung “*mereka*” langkung gayut kaliyan tembung “*berkelahi*” tinimbang “*mati-matian*”.

Wacana ingkang jangkep inggih menika wacana ingkang ngewrat *aspek-aspek* ingkang *padu* saha manunggal dados setunggal (Mulyana, 2005: 25). *Aspek-aspek* menika *kohesi*, *koherensi*, *topik wacana*, *aspek lesksikal*, *aspek gramatikal*, *aspek fonologis*, saha *aspek semantis*.

Kridalaksana (1978: 37) ngandharaken bilih *semantik* inggih menika satunggaling *aspek* ingkang saged mujudaken wetahing wacana. *Aspek semantik* wacana menika nggatosaken gayutan antawisipun ukara. Gayutan menika awujud gayutan antawisipun ukara ingkang setunggal kaliyan ukara ingkang sanesipun, utawi antawisipun *proposisi* ingkang setunggal kaliyan *proposisi* ingkang sanesipun. Menawi antawisipun ukara lan *proposisi* menika mboten wonten gayutan *semantik*, mila wacana menika saged dipunsebut mboten jangkep utawi mboten wetah, saengga waosanipun angel dipunpahami dening tiyang ingkang maos.

Saklajengipun Dardjowidjojo (1985: 95) paring pangertosan bilih *struktur semantik* inggih menika *struktur batin* ing salebetipun *struktur basa*.

Kekalihipun *struktur* menika manunggal dados setunggal mujudaken gayutan maknawi ing salebetipun wacana.

Sarana ing salebetipun wacana dipunsengkuyung kaliyan kalih sarana ingkang utami, inggih menika *kohesi* lan koherensi ingkang dipunrembag wonten ngandhap menika:

1. *Kohesi*

Miturut KBBI (2008: 712) *kohesi* inggih menika gayutan antawisipun *unsur* ing salebetipun *struktur sintaksis* ing wacana ingkang dipunsukani tandha *konjungsi, pengulangan, penyulihan, lan pelesapan*.

Pamanggih sanesipun, Arifin (2000: 72) ngandharaken bilih *kohesi* menika satunggaling *teks*, mliginipun seratan mbetahaken *unsur* ingkang mujudaken *teks* menika. *Kohesi* minangka satunggaling *unsur* ingkang wigati mujudaken satunggaling *teks*.

Tarigan (1987: 123) ngandharaken bilih *kohesi* langkung nedahaken ing *aspek semantik*, inggih menika wujud *formal* saking basanipun. Wujudipun ukara-ukara ingkang dipunginakaken gadhah gayutan ingkang trep.

Miturut *Tata Baku* (Iumantar Djajasudarma, 2012: 39), *kohesi* inggih menika *keserasian* gayutan satunggaling *unsur* kaliyan *unsur* ingkang sanes ing saklebetipun wacana, saengga mujudaken pangertosan ingkang sae lan *koheren*. *Kohesi* menika mujudaken gayutanipun wujud *unsur-unsur* ing salebetipun wacana.

Saklajengipun Wedhawati (2006: 52) ngandharaken bilih *kohesi* menika gayutan antawisipun ukara lan gayutan antawisipun *paragraf* ingkang dipunsukani tandha *gramatikal* lan *leksikal* tartamtu. *Kohesi* minangka salah satunggaling sarana ingkang mujudaken *kepaduan makna* wacana (*proposisi*), *kohesi* menika gadhah sipat mboten *mutlak*.

Halliday (lumantar Mulyana, 2005: 26) ngandharaken bilih *kohesi* wacana dipunperang dados kalih *aspek*, inggih menika *kohesi gramatikal* lan *kohesi leksikal*.

Gramatikal inggih menika *sub sistem* ing salebetipun basa ingkang gadhah *satuan-satuan* teges makempal dados setunggal mujudaken *satuan* ingkang langkung ageng (Kridalaksana, 1993: 66). *Kohesi gramatikal* dipunperang dados *referensi*, *substitusi*, *ellipsis*, *konjungsi*. Menawi *leksikal* menika gegayutan kaliyan *leksem*, *tembung*, lan *leksikon*. *Kohesi leksikal* dipunperang dados *sinonim*, *antonim*, *hiponim*, *repetisi*, *kolokasi*, *ekuivalensi*.

a. Kohesi Gramatikal

1. Referensi

Halliday saha Hassan (lumantar Arifin, 2000: 82) merang *referensi* dados kalih jinis, inggih menika *referensi endoforis* saha *referensi eksoforis*. *Referensi eksoforis* inggih menika *referensi* ingkang *acuan* (*anteseden*) wonten njawi basa (*ekstratekstual*) menawi *referensi endoforis* inggih *referensi* ingkang acuanipun wonten salebetipun *teks* (*intratekstual*).

Menawi ingkang dipunacu (*anteseden*) langkung rumiyin dipuntuturaken utawi wonten ukara ingkang langkung rumiyin saderengipun *pronomina*, dipunsebut *anafora*. Menawi *anteseden* ingkang dipunpanggiaken saksampunipun *pronomina* dipunsebut *katafora*. *Referensi anafora* saha *katafora* ngginakaken *pronomina persona*, *pronomina penunjuk*, saha *pronomina komparatif*.

Tuladha *Referensi Anafora*:

- (1) Astanipun Pak Brata gerah. Piyambakipun nembe dhawah saking sepedha motor.

Tembung “*piyambakipun*” ing ukara nomer kalih acuanipun tembung “*Pak Brata*” ing ukara nomer setunggal.

Tuladha *Referensi Katafora*:

- (2) **Adhedhasar panaliten lan pirembagan, saged dipunpendhet dudutan kados ing ngandhap menika:**

- a. Sinau minangka peranan penting kangge nggayuh *prestasi*.
- b. Kangge nggayuh *prestasi* dipuntemtokaken saking kathah *faktor*.

Ukara ingkang dipuncithak kandel menika nedahaken perkawis-perkawis ingkang dipunandharaken wonten ing ngandhapipun.

- (3) Kadosta ibunipun, mbak Rani ugi ayu lan pinter masak.

Pronomina enklitik “-ipun” ing *klausa* nomer setunggal ukara nginggil menika acuanipun ing *anteseden* “*mbak Rani*” ingkang mapan ing *klausa* nomer kalih.

2. *Substitusi*

Kridalaksana (lumantar Mulyana, 2005: 28) ngandharaken bilih *substitusi* (*penggantian*) inggih menika *proses* saha asiling *unsur* basa ingkang dipungantos kaliyan *unsur* sanes wonten ing *satuan* basa ingkang langkung ageng. *Penggantian* dipuntindakaken kangge pikantuk *unsur* pambada utawi mratelakaken *unsur* tartamtu.

Miturut pamanggihipun Halliday saha Hasan (lumantar Arifin, 2000: 89), *substitusi* inggih menika *penyulihan* satunggaling *unsur* wacana kaliyan *unsur* sanes ingkang acuanipun sami, ing gayutan antawisipun tembung utawi wujud sanes ingkang langkung ageng saking tembung, kados dene *frasa* utawi *klausa*. *Substitusi* minangka gayutan *leksikogramatikal*, inggih menika gayutan ing tata basa saha tembung ngginakaken *alat penyulih* arupi tembung, *frasa*, utawi *klausa* ingkang tegesipun beda saking *unsur* *substitusini*ipun. *Substitusi* gadhah *referen* saksampunipun dipungayutaken kaliyan *unsur* ingkang dados acuan. *Substitusi* saged arupi sesulih tiyang, papan, saha satunggaling perkawis.

Tuladhanipun:

- (4) Alhamdulillah anggenipun nggarap *skripsi* kula dipunparingi lancar amargi pikantuk bimbinganipun saking Bapak Dr. Mulyana, M. Hum. Awit saking bimbinganipun piyambakipun, kula pikantuk biji ingkang sae.

Tembung “*piyambakipun*” ing ukara nomer kalih minangka sesulih utawi *substitusi* saking *frasa* “*Bapak Dr. Mulyana, M. Hum.*”. Ukara menika minangka tuladhanipun tembung sesulih tiyang nomer tiga tunggal.

- (5) Beda maneh maknane rejeki iku yen tumraping para sufi, awit para sufi iku rina klawan wengi tansah angudi kawruh kasunyatan, yaiku angedohi bandha lan donya awit kang diupadi iku urip kang sejati yaiku urip sawise mati. Ing babagan iki rejeki kang digoleki kuwi dudu apa-apa kang ana ing donya, nanging kang diupadi iku Gusti Kang Maha Murba Wisesa (*DL 1 No 62*).

Tuladha ukara nomer (5) *frasa* “*ing babagan iki*” minangka *substitusi* papan, *frasa* “*di sini*” miturut kaidah tata basa dipunginakaken kangge nedahaken papan ingkang *relatif* caket. *Frasa* menika acuanipun *frasa* “*angedhohi bandha lan donya*”.

- (6) Ngalihake kawigatene (*perhatian*) putra. Ing pikirane manungsa liya, kalebu pikirane putra, sanadyan prasasat saben dina dadi siji, bapak utawa ibu durung mesthi pirsa. Mula supaya kawigatene putra pindah, bapak utawa ibu sing ngupaya. Carane kanthi *dongeng*/ crita sing mbangun kapribadene ing sandhinge putra. Kanthi cara mangkene nalar lan pikirane putra kapilut, suwe-suwe bakal kesel lan turu. (Kanggone bapak utawa ibu sing kurang seneng maos, gelem ora gelem kudu sregep maca buku) (*DL 1 No 52*).

Frasa “*kanthi cara mangkene*” ing ukara menika minangka *substitusi* ingkang nggantosaken sedayanipun *proposisi* saderengipun. Tuladha menika minangka *substitusi* perkawis.

3. *Elipsis*

Miturut pamanggihipun Kridalaksana (Iumantar Mulyana, 2005: 28) *Elipsis* (*penghilangan/ pelesapan*) inggih menika *proses penghilangan* tembung utawi *satuan-satuan* basa sanesipun. Wujud utawi *unsur* ingkang *melesap*, saged dipunkinten wujudipun saking *konteks* basa utawi saking *konteks* saking njawi gantosan *unsur* ingkang kosong (*zero*), inggih menika *unsur* ingkang sejatosipun wonten lan sengaja dipunicalaken. Ancasipun kangge pikantuk *kepraktisan* basa, inggih menika basa ingkang dipunginakaken langkung singkat lan gampil dipunmangertosi kanthi cara ingkang cepet.

Arifin (2000: 91) maringi pangertosan bilih *elipsis* menika *pelesapan unsur* basa ingkang tegesipun sampun dipunmangertosi saderengipun adhedhasar *konteks*. *Elipsis* saged dipunanggep minangka *substitusi* kaliyan wujud kosong (*zero*). *Unsur* ingkang dipunlesapaken menika *nomina, verba*, lan *klausa*.

Tuladhanipun *Elipsis*:

- (7) Sakderengipun mangkat kemah ing gunung, lare-lare nyamektakaken sedayanipun sarana ingkang dipunbetahaken (Arifin, 2000: 91).

Ing *klausa* ingkang sepisan mboten wonten *subjek/ jejer* ukaranipun amargi kadadosan *unsur zero*, ingkang dipungantos *konstituen zero* inggih menika jejer saking *klausa* ingkang saklajengipun inggih menika “*lare-lare*”.

4. *Konjungsi*

Miturut pamanggihipun Kridalaksana (1984: 105) *Konjungsi* (tembung sambung) inggih menika partikel ingkang dipunginakaken kangge nggayutaken tembung kaliyan tembung, *frasa* kaliyan *frasa*, *klausa* kaliyan *klausa*, ukara kaliyan ukara lan *paragraf* kaliyan *paragraf*.

Konjungsi dipunsebut piranti *perangkaian unsur-unsur* wacana. *Konjungsi* dipunperang dados *konjungsi adversative* (*namun, tetapi*), *konjungsi kausal* (*sebab, karena*), *konjungsi korelatif* (*apalagi, demikian juga*), *konjungsi subordinatif* (*meskipun, kalau*), *konjungsi temporal* (*sebelumnya, sesudahnya, lalu, kemudian*) (Tarigan, 1987: 101).

Miturut pamanghihipun saking Keraf (Iumantar Arifin, 2000: 92) *Konjungsi* ing salebetipun tata basa ingkang *tradisional* minangka salah satunggaling jinis tembung ingkang dipunginakaken kangge nggayutaken peranganipun ukara. Ing pagesangan padintenan, *konjungsi* ugi dipunginakaken kangge sarana nggayutaken kalih utawi langkung *proposisi/ide* ingkang wonten ing mapinten-pinten ukara.

Dudutanipun, *konjungsi* minangka sarana kangge nggayutaken utawi ngraketaken *proposisi* ing wacana supados *perpindahan ide* ing wacana menika saged dipunsuraos lembut. Anggenipun ngginakaken sarana *konjungsi* ing salebetipun ukara, ngawigatosaken *logika* kanthi ancas wacana saged dipunsusun kanthi sae, mliginipun menawa dipunpirsani saking *keserasian* saha *kepaduan*. *Kriteria* ingkang dipunginakaken kangge nemtokaken piranti

kohesi *konjungsi* ingkang sae inggih menika: panganggening *logika* ingkang adhedhasar makna gramatikal, mujudaken satunggaling *kepaduan* utawi *keutuhan*, saha drajat *kebebasan propisisi*.

Piranti kohesi *konjungsi* dipunperang dados 17 jinis, inggih menika: *piranti urutan waktu*, *piranti pilihan*, *piranti alahan*, *piranti paraphrase*, *piranti ketidakserasian*, *piranti serasian*, *piranti tambahan (aditif)*, *piranti pertentangan (kontras)*, *piranti perbandingan (komparatif)*, *piranti sebab-akibat*, *piranti harapan (optatif)*, *piranti ringkasan (simpulan)*, *piranti misalan (contohan)*, *piranti keragu-raguan (dubitatif)*, *piranti konsesi*, *piranti tegasan*, saha *piranti jelasan*.

Tuladhanipun *Konjungsi*:

- (8) Badanipun mbak Ami panas. Nanging piyambakipun tetep tindak kerja. Sakit menapa mboten piyambakipun tetep kerja. Sebabipun dinten menika wonten rapat ing *kantor* ingkang penting.

Konjungsi adversative “namun” wonten ing ukara nomer 2 lan *konjungsi kausal “sebab”* wonten ukara nomer 4, kawontenanipun dados *penghubung* kaliyan ukara-ukara ingkang sanesipun.

b) Kohesi Leksikal

Kohesi leksikal awujud tembung utawi *frasa* ingkang nggayutaken gayutan ingkang *kohesif* kaliyan ukara sakderengipun (Arifin, 2000: 112). Saklajengipun, Rentel (lumantar Arifin, 2000: 112) merang *kohesi leksikal* dados: *repetisi*, *hiponim*, *kolokasi*.

1. *Sinonim*

Miturut Pateda (2001: 222) tembung “*sinonim*” asalipun saking basa Yunani Kina inggih menika “*onoma=nama*” lan “*syn=dengan*”. Tegesipun tembung sanes kangge nyebataken tembung aran ingkang sami.

Saklajengipun Verhaar (1999: 394) ngandharaken bilih *sinonim* menika (X lan Y ingkang tegesipun meh sami). Tuladhanipun tembung “*nasib*” lan “*takdir*”, kalih tembung menika tegesipun meh sami. Tembung-tembung ingkang *sinonim* menika gadhah teges ingkang sami menawi wujudipun beda.

Kridalaksana (1993: 198) ngandharaken *sinonim* menika wujud basa ingkang tegesipun meh sami kaliyan wujud basa sanes, saged awujud tembung, kelompok tembung, utawi ukara, menawi umumipun ingkang dipunanggep *sinonim* menika namung tembung-tembungipun kemawon.

Sinonim inggih menika *kohesi leksikal* ingkang arupi gayutan *makna*/ teges *leksikal* ingkang meh sami antawisipun *konstituen* ingkang setunggal kaliyan *konstituen* ingkang sanesipun.

Titikanipun tembung ingkang *sinonim*, inggih menika: kekalihipun tembung gadhah teges utawi *makna* ingkang sami utawi meh sami saha kekalihipun tembung kedah saged dipungantos ing salebetipun *konteks* wacana ingkang sami.

Sinonim dipunperang dados tiga, inggih menika *sinonim mutlak* (tembung-tembung ingkang saged dipungantos papanipun tanpa nggantos

teges/ makna struktural saha makna leksikal ing salebetipun ukara, *frasa*, *klausa*, *kalimat*), *sinonim semirip* (tembung-tembung ingkang saged gantos papan ing salebetipun *konteks* basa tartamtu tanpa ngowahi teges/ makna struktural lan leksikal ing salebetipun ukara, *frasa*, *klausa*, *kalimat*), *sinonim selingkung* (tembung-tembung ingkang saged dados ganti salebeting *konteks* basa tartamtu kemawon minangka *struktural* lan *leksikal*).

Tuladhanipun *sinonim*:

- (9) *Schizophrenia* yaiku salah sijine gangguan *mental* sing dikatonake anane panyawang sing tanpa landhesan (*delusi*).

Tembung “*delusi*” ing salebetipun tandha kurung minangka *sinonim* saking tembung “*landhesan*” (DL, 2014: 9).

2. *Antonim*

Istilah “*antonimi*” asalipun saking basa Yunani Kina “*onoma=nama*” lan “*anti=melawan*”. Tegesipun asma sanes kangge tembung aran ingkang sanes (Pateda, 2001: 206).

Kridalaksana (1993: 15) ngandharaken bilih *antonim* inggih menika *leksem* ingkang gegandhengan minangka *antonimi*. *Antonimi* menika teges ing salebetipun *leksikal* ingkang saged dipunjenjang. Tuladhanipun “*tinggi: rendah*”.

Saklajengipun Verhaar (1999: 395) ngandharaken bilih *antonim* menika lakunipun awujud *timbang-balik*. Menawi pasangan *antonim* gadhah teges *kuantitas* tartamtu (mliginipun *ukuran*) biasanipun wonten *kutub*

ingkang *positif* (*tinggi, lebar, besar*) lan *kutub ingkang negatif* (*rendah, sempit, kecil*).

Saking andharanipun para ahli saged dipundudut bilih *antonim* inggih menika *kohesi leksikal* ingkang arupi gayutan *makna leksikal* ingkang asipat *kontras* utawi kosok wangsulipun saking *konstituen* setunggal kaliyan *konstituen* ingkang sanesipun.

Tuladhanipun:

(10) Putra bisa turu kanthi pules bisa menehi daya kekuwatan mulihake daya lan tenagane putra ing wektu-wektu sateruse. Mula aja disepelekake menawa putra duwe masalah ora bisa turu. Embuh iku turu ing wektu awan utawa wektu wengi (DL, 2014: 11).

Frasa “wektu awan” saha frasa “wektu wengi” kalebet ing jinisipun antonim mutlak, inggih menika antonim ingkang mempertentangkan makna/ teges kanthi mutlak. Tembung “awan” saha tembung “wengi” ing ukara menika tegesipun mutlak.

3. *Hiponim*

Tembung “*hiponim*” asalipun saking basa Yunani Kina inggih menika “*onoma=nama*” lan *hypo=dibawah*). Tegesipun asma ingkang kalebet ing asma sanes (Pateda, 2001: 209).

Tembung *superordinat* gadhah mapinten-pinten *subordinat*. *Pengulangan* ingkang kadadosan ing tembung *subordinat* dipunsebut hiponim (Arifin, 2000: 115).

Verhaar (1999: 396) ngandharaken bilih gayutan *hiponim* ing pasangan tembung inggih menika gayutan antawisipun ingkang langkung alit (minangka *ekstensional*) lan ingkang langkung ageng (minangka *ekstensional* ugi). Tuladhanipun tembung “kursi” minangka *hiponim* saking “perabot” lan tembung “merah” minangka *hiponim* saking “warna”. Gayutan menika lakunipun mboten awujud *timbal-balik*.

Saklajengipun Kridalaksana (1993: 74) maringi pangertosan bilih *hiponim* menika gayutan *semantik* antawisipun teges ingkang *spesifik* lan teges ingkang *generik*.

Tuladhanipun:

(11) Wong sing nandhang *stress* iku gampang lumebune penyakit-penyakit liyane ing awake, kayata: sing cetha sirah mesthi krasa mumet (buyer), sendhi-sendhi krasa lara ngethok-ngethok, weteng gampang mules, iki bisa lambung utawa lever utawa maneh perangan liyane. Wis to pokoke sapa wae sing nandhang *stress* mangka bebayane padha karo nandhang *strook*, marakake dadi dalane pati (DL 1 No 8).

Tembung “*penyakit-penyakit*” ing ukara nginggil menika minangka tembung *superordinat*, dene “*sirah mumet, sendhi krasa ngethok-ngethok, weteng mules, lambung, lever*” minangka tembung *subordinat*.

(12) Asring kita ningali ilmuwan ingkang *picik*. Ahli fisika nuklir nganggep rendah dening *ahli ilmu sosial*. Lulusan IPA rumaos langkung inggil saking lulusan IPS (Arifin, 2000: 115).

Tembung “*ilmuwan*” minangka tembung *superordinate*, frasa “*ahli fisika nuklir*” minangka *subordinat*. Ukara menika nedahaken kawontenan gayutan antawisipun perangan ingkang ngewrat *unsur superordinate* kaliyan perangan ingkang ngewrat *unsur subordinat*.

4. *Repetisi*

Repetisi inggih menika satunggaling cara kangge nggayutaken gayutan *kohesif* antawisipun ukara. Gayutan menika dipunwujudaken kanthi ngambali saperangan ukara. Kanthi *repetisi* saged dipuntegesi bilih antawisipun *topik* ukara ingkang setunggal saha *topik* sanesipun gadhah gayutan (Arifin, 2000: 113).

Repetisi dipunperang dados 4, inggih menika *repetisi penuh* (ngambali satunggaling *fungsi* salebetipun ukara kanthi jangkep tanpa ngurangi saha ngowahi wujud, ancasipun kangge maringi tekanan ing perangan ingkang dipunambali), *repetisi dengan bentuk lain* (kadadosan menawi satunggaling tembung dipunambali ngangge *konstruksi* utawi wujud tembung ingkang sanes ingkang taksih gadhah wujud dhasar ingkang sami), *repetisi dengan penggantian* (sami kaliyan panganggening *substitusi*, kangge nggayutaken ukara saged dipunlampahi kanthi ngambali perangan ukara, nanging saged dipuntindakaken kanthi nggantosaken wujud ingkang sanes), *repetisi dengan hiponim* (*repetisi* ingkang kadadosan ing wonten ing *subordinat*).

Tuladhanipun:

(13) Jaman saiki saya tambah maju, saya tambah *modern*. Kabeh piranti sarwa *canggih* kanggone wong sugih sing nduwe jabatan penting lan bayare sathekruk. Urip sing wis mapan lan kepenak, kabeh lumaku lancar tanpa ana pikiran abot (*DL 1 No 1*).

Tuladha ukara ing nginggil menika *frasa “saya tambah”* dipunambali kanthi jangkep ing ukara saklajengipun, saengga dipunsebat *repetisi penuh*.

(14) Pengalamaning urip mulangake akeh prakara lumantar sadhengah kedadean kang dumadi. Sing gawe bungah, marem lan mongkog uga kang gawe kuciwa, getun lan sedhih. Ati kang tansah bungah utawa manah kang kerep susah menehi pasumbang kang ora sethitik tumrapping kasarasan jiwa lan ragane manungsa. Yen ati tansah bungah, kebak ing pangarep-arep ndadekake raga uga kuwat lan sehat ora nyremimih. Ewadene yen atine mung was sumelang, kuwatir, sedhih racake awak uga dadi ora semangat, lungkrah, loyo, aras-arasen lan wegah tumandhang tundhone apa kang dadi gegadhangan ora kasembadan ndadekake sansaya susah. Mula ora aneh yen krungu kabar ana wong tuwa tilar donya amarga nggrantes mikirake solah tingkahe putrane kang ora ndalan bola-bali kena prakara ukum (*DL 1 No 21*).

Tembung “*ati*” ing ukara nomer setunggal kalebet jinisipun tembung aran. Tembung menika dipunambali ing ukara nomer kalih

ngginakaken *konstruksi* tembung “*atine*” pikantuk panambang –e. Tuladha menika minangka *repetisi* kanthi wujud ingkang sanes.

- (15) Lulusan IPA rumaos langkung inggil tinimbang lulusan IPS. Wonten malih ilmuwan ingkang nganggep rendah ilmu pengetahuan sanes. Kekalihipun ngremehaken *moral*, agama, lan *estetika* (Arifin, 2000: 114).

Tembung “*lulusan IPA*” saha tembung “*ilmuwan*” dipunambali kanthi ngginakaken *kata ganti jamak*, inggih menika tembung “*kekalihipun*”. Tuladha menika kalebet jinisipun *repetisi* kanthi gantosan.

- (16) *Para penderita penyakit Parkinson memperlihatkan kelaratan gerakan, kelakuan, dan gerakan yang tidak terkendali. Mereka sukar sekali untuk memulai suatu gerakan, namun sekali mudah bergerak ia dapat larat. Gerak jalan yang laju terus itu dikenal sebagai propulsi. Pada ekspresi verbalnya manifestasi khas itu tercermin pula. Artikulasi sangat terganggu karena otot lidah, otot wajah dan pita suara sebagian besar rusak* (Arifin, 2000: 115).

Klausa “*gerak jalan yang laju terus*” tuladha *repetisi hiponim* saking frase “*gerakan tak terkendali*”. *Repetisi* menika namung saperangan saking cakupan *superordinat*.

5. *Kolokasi*

Kolokasi inggih menika *asosiasi* ingkang tetep antawisipun tembung setunggal kaliyan tembung sanes ingkang gegandhengan ing salebetipun ukara (Kridalaksana, 1984: 102).

Kolokasi ugi saged dipunsebut satunggaling perkawis ingkang raket kaliyan sanesipun lan biasanipun dipunsebut dados setunggal *kesatuan*. Kadosta “*ulam*” lan “*toya*” asring dipungayutaken minangka setunggal *kesatuan*. Menawi wonten “*ulam*” mesthi wonten “*toya*”. Minangka *psikologis* gayutan menika dipunsebut *kolokasi* (Arifin, 2000: 116).

Tuladhanipun:

(17) *Sifat terbuka atau demokratis dari Pancasila sebagai ideology pertama-tama dapat kita lihat dari proses kelahirannya. Sebagaimana diketahui rumusan Pancasila dan UUD 1945 sebagai ideologi dan konstitusi bersama kita itu lahir melalui proses musyawarah-mufakat yang bersuasana terbuka dan demokratis* (Arifin, 2000: 116).

Tembung “*pancasila*” lan “*UUD 1945*” minangka kalih perkawis ingkang asring *berdampingan*. Tuladha menika minangka *kolokasi*.

6. *Ekuivalensi*

Kridalaksana (1993: 50) ngandharaken bilih *ekuivalensi* inggih menika teges ingkang raket gayutanipun, lawan saking wujud ingkang sami.

Tuladhanipun:

(18) Belajar, mengajar, pelajar, pengajar, lan pengajaran asapun saking tembung ingkang sami inggih menika “ajar” (Tarigan, 1987: 102).

2. *Koherensi*

Tarigan (1987: 123) ngandharaken bilih *koherensi* inggih menika *aspek semantis* ingkang nedahaken *makna*. Dene miturut KBBI (2008: 712), *koherensi* inggih menika gayutan *logis* antawisipun perangan gancaran utawi antawisipun ukara ing salebetipun setunggal *paragraf*.

Wedhawati (2006: 52) ngandharaken bilih *koherensi* inggih menika gayutan antawisipun ukara lan gayutan antawisipun *paragraf* miturut *logika*. Wacana ingkang *koheren* mboten mesthi dipuntemtokaken kaliyan *kohesi*. Wonten wacana ingkang *kohesif* lan *koheren*, wonten ugi wacana ingkang mboten *kohesif*, ananging *koheren*.

Tarigan (lumantar Mulyana, 2005: 30) ngandharaken bilih wonten ing *konsep* wacana, tegesipun “*koherensi*” inggih menika “*pertalian*” teges lan wosipun wacana.

Kohesi caket sanget gayutanipun kaliyan *koherensi*. Kanthi ngginakaken piranti *kohesi* saged dipunancas menawi satunggaling wacana saged *koheren*. Miturut Widdowson (lumantar Arifin, 2000: 116) *Koherensi* menika *acuanipun* ing *aspek tuturan*, kados pundi *proposisi* wacana ingkang saged dipundudut kangge nggambaraken *tindakan ilokusinipun* kangge mujudaken satunggaling wacana. *Proposisi-proposisi* salebeting wacana saged mujudaken satunggaling

wacana ingkang runtut (*koheren*) mbok bilih boten wonten *pemarkah* gayutan ukara ingkang dipunginakaken.

Kridalaksana (1978: 38-40) ugi ngandharaken bilih gayutan *koherensi* wacana sejatosipun gayutan ingkang *semantik*, inggih menika gayutan ingkang kedadosan saking *proposisi-proposisi*. Mawi cara ingkang *struktural* gayutan menika saged dipuntegesi *pertautan* ingkang *semantis* antawisipun perangan ukara ingkang setunggal kaliyan ukara sanesipun. Gayutan maknawi menika kadang-kadang dipuntandha ngangge piranti-piranti *leksikal*, nanging kadang-kadang ugi tanpa tandha. Gayutan *semantis* menika:

1. Gayutan *sebab-akibat*

Gayutan *Koherensi Sebab-Akibat* inggih menika gayutan ingkang kadadosan ing antawisipun ukara saha *paragraf* ing salebetipun wacana. Perangan ukara ingkang setunggal gadhah teges minangka *sebab* saha perangan ingkang sanesipun gadhah teges minangka *akibat*. Salah setunggal saking peranganipun mangsuli pitakenan “kenging menapa saged kedadosan mekaten?” (Kridalaksana: 1978: 38). Kekalihipun *makna/ teges* menika antawisipun setunggal saha sanesipun gadhah sipat mbetahaken minangka *semantis*, kangge mujudaken makna ingkang *padu*, wetah, saha jangkep.

Tuladhanipun:

(19) Mboten kathah buku *ilmiah* ingkang wonten ing perpustakaan menika.

Lare-lare namung saged maos *komik* kemawon.

Ukara nomer setunggal minangka *akibat*, dene ukara saklajengipun minangka *sebab*.

2. Gayutan *sarana-hasil*

Gayutan *Koherensi Sarana-Hasil* gadhah titikan inggih menika salah setunggal perangan ukaranipun mangsuli pitakenan: “Kenging menapa perkawis menika saged kadadosan?” saha kasil ingkang dipunancas sampun kagayuh (Kridalaksana: 1978: 38).

Tuladhanipun:

(20) Adi dadi bintang kelas tahun iki. Ora gumun, dheweke sregep sinau saben dinane.

Ukara ingkang nomer setunggal minangka *hasil*, dene ukara ingkang saklajengipun minangka *sarana*.

3. Gayutan *alasan-sebab*

Gayutan *Koherensi Alasan Sebab* gadhah titikan inggih menika salah setunggal saking peranganipun ukara mangsuli pitakenan: “menapa alesanipun?” (Kridalaksana: 1978: 38).

Tuladhanipun:

(21) Tahun ini Adi kudu dadi bintang kelas meneh. Bapak ibune janji arep nukokake sepedha motor.

Ukara ingkang nomer setunggal minangka *alasan*, dene ukara ingkang saklajengipun minangka *sebab*.

4. Gayutan *sarana-tujuan*

Gayutan *Koherensi Sarana-Tujuan* gadhah titikan inggih menika salah setunggal saking peranganipun ukara mangsuli pitakenan: “Menapa ingkang kedah dipuntindakaken kangge nggayuh ancas menika?” Bedanipun sarana-hasil kaliyan sarana-tujuan ing perangan ancasipun. Menawi sarana-hasil ancas utawi kasil ingkang dipuntindakaken sampun kagayuh, dene ancasipun sarana-tujuan dereng temtu kagayuh (Kridalaksana: 1978: 38).

Tuladhanipun:

(22) Sinaua kanthi tenanan. Apa kang dadi pepinginanmu bakal kagayuh.

Ukara nomer setunggal minangka *sarana*, dene ukara ingkang saklajengipun minangka *tujuan*.

5. Gayutan *latar-kesimpulan*

Gayutan *Koherensi Latar-Kesimpulan* gadhah titikan inggih menika salah setunggal saking peranganipun ukara mangsuli pitakenan: “Bukti menapa ingkang dados dhasaring dudutan menika?” (Kridalaksana: 1978: 38).

Tuladhanipun:

(23) Omah suwung iku resik padahal ora ana sing manggoni. Jebul saban dinane disapu karo ibu-ibu sing daleme jejere omah iku.

Ukara ingkang nomer setunggal minangka *latar*, dene ukara ingkang saklajengipun minangka *kesimpulan*.

6. Gayutan *kelonggaran-hasil*

Salah setunggal peranganipun ukara ngandharaken *kegagalan* satunggaling *usaha* (Kridalaksana: 1978: 38).

Tuladhanipun:

(24) Wis suwi aku nggoleki buku cathetanku sing ilang kae. Ananging tetep ora ketemu.

7. Gayutan *syarat-hasil*

Gayutan *Koherensi Syarat-Hasil* gadhah titikan inggih salah setunggal saking peranganipun ukara mangsuli pitakenan: “Menapa ingkang kedah dipuntindakaken?” utawi “Kawontenan menapa ingkang kedah dipuntindakaken kangge pikantuk kasil?” (Kridalaksana: 1978: 39).

Tuladhanipun:

(25) Paringana lemi saka kandhang wedhus kae. Ing wektu watara seminggu wit lombok iki bakal tribus meneh.

Ukara ingkang nomer setunggal minangka *syarat*, dene ukara ingkang saklajengipun minangka *hasil*.

8. Gayutan *perbandingan*

Gayutan *Koherensi Perbandingan* gadhah titikan inggih menika salah setunggal saking perangan ukaranipun ngandharaken bandingan kaliyan perangan ukara ingkang sanesipun ing salebetipun wacana.

Tuladhanipun:

(26) Pengantin sarimbit gegandengan anuju sasana mulya. Lakunipun kadya mimi lan mintuna.

9. Gayutan *parafrastis*

Gayutan makna *parafrastis* inggih menika satunggaling perangan ukara ngandharaken wosipun saking perangan ukara ingkang sanesipun kanthi cara sanes (Kridalaksana: 1978: 39). *Parafrastis* ugi dipunmangertosi minangka *penguraian* satunggaling *teks* utawi gancaran ing wujud susunan tetembungan ingkang sanes, ancasipun kangge ngandharaken teges ingkang mboten ketingal (KBBI, 2008: 1020).

Tuladhanipun:

(27) Bapak ora setuju yen adhik ditambah dhuwit jajane. Menawa ditambah, adhik ora bakal bisa sinau kanggo ngirit.

10. Gayutan *amplikatif*

Amplikatif inggih menika gayutan *panjelas*. Gayutan kados menika kadadosan menawi salah satunggaling perangan ukaranipun dipunjelasaken wonten perangan-perangan ukara ingkang sanesipun ingkang ginanipun minangka panjelas kangge nuju ing satunggaling perangan ingkang utami dipunjelasaken (Kridalaksana: 1978: 39).

Tuladhanipun:

(28) Endhog-endhog pithik kuwi aja digoreng. Selehke wae ana kandhang ben padha netes.

11. Gayutan *aditif waktu (simultan dan beruntun)*

Aditif Waktu inggih menika sarana mujudaken wacana ingkang wetah saha gegayutan kaliyan wekdal inggih menika *simultan* utawi wekdal ingkang bebarengan saha berurutan (Djajasudarma, 2010: 77). *Aditif* menika gegayutan kaliyan *penambahan* (KBBI: 2008: 10).

Tuladhanipun:

(29) Tamu bapak didhawuhi nunggu ing ruang tamu dhisik. Bapak lagi ganti klambi ana kamar (*simultan*).

(30) Awak dhewe tuku daging ing pasar dhisik. Sawise iku daging dikumbah nganti resik. Mbakyumu sing gawe bumbune lan adhik sing nyunduki daginge ya (*beruntun*).

12. Gayutan *aditif non waktu*

Aditif Non Waktu inggih menika sarana ingkang mujudaken wacana ingkang wetah ingkang mboten gayut kaliyan wekdal, ananging gayut kaliyan satunggaling *kondisi* utawi kadadosan (Djajasudarma, 2010: 77).

Tuladhanipun:

(31) Pari ing sawah gagal panen meneh. Sing kudu disalahke tikus apa petanine.

13. Gayutan *identifikasi*

Gayutan *Koherensi Identifikasi* gadhah titikan inggih menika salah setunggal saking peranganipun ukara minangka ukara panjelas saking satunggaling *identifikasi* satunggaling istilah utawi tembung aran ingkang

wonten ing perangan ukara sanesipun. *Identifikasi* minangka *penentu* utawi *penetapan identitas* kangge tiyang, tembung aran, lan sapanunggalanipun (KBBI, 2008: 517).

Tuladhanipun:

(32) Ditolak pas nggolek pagaweyan iku artine ora bodho. Mbok menawa amarga kurang untung.

14. Gayutan *generik-spesifik*

Gayutan *Koherensi Generik-Spesifik* saged dados sarana mujudaken sarana ingkang wetah.

Tuladhanipun:

(33) Bocah iku lincah banget anggone dolanan piano. Drijine katon nari endah ing dhuwure not piano. Sapa sing weruh bakal gumun lan seneng.

15. Gayutan *ibarat*

Gayutan *Koherensi Ibarat* gadhah titikan inggih menika salah setunggal saking perangan ukaranipun maringi satunggaling gambaran *perumpamaan (ibarat)*.

Tuladhanipun:

(34) Anggone bocah kesed sinau, prakara oleh biji apik lan munggah kelas iku paribasane kaya cebol nggayuh lintang.

Kohesi lan *koherensi* umumipun wonten gayutanipun, nanging mboten saged dipundudut menawi *kohesi* kedah wonten ing salebetipun wacana supados saged

koheren (Djajasudarma, 2012: 40). Wonten pacelathon ingkang dipuntedahaken saking perangan tembung-tembungipun ingkang *kohesif*, nanging saking perangan tegesipun *koheren*. Wonten ugi saking *pengulangan leksikal kohesif*, nanging saking perangan tegesipun boten *koheren*. Dudutanipun, wonten wacana ingkang *kohesif* lan *koheren*, nanging ugi wonten wacana ingkang boten *kohesif* nanging *koheren*.

Satunggaling wacana (*teks*) saged dipunsebut *kohesif* lan *koheren* mawi kupiya:

1. *Pasangan berdekatan*,
2. *Penafsiran lokal*,
3. *Prinsip analogi*,
4. *Pentingnya ko-teks*.

Akibat saking kupiya menika, penutur boten damel *konteks* ingkang langkung wiyar kangge ngandharaken informasi ingkang dipunmaksud. *Kohesi* menika *keserasian* gayutan *unsur-unsur* wacana ingkang dipuntuntut kedah mujudaken *unsur-unsur* basa ingkang sae (*koheren*) (Djajasudarma, 2012: 41).

3. Bedanipun Kohesi lan Koherensi

Bedanipun *kohesi* lan *koherensi* saged dipungambaraken wonten ing tabel ngadhap menika:

<i>Kohesi</i>	<i>Koherensi</i>
<i>Kepaduan</i>	<i>Kerapian</i>
<i>Keutuhan</i>	<i>Kesinambungan</i>
<i>Aspek bentuk (form)</i>	<i>Aspek makna (meaning)</i>
<i>Aspek lahiriah</i>	<i>Aspek batiniah</i>
<i>Aspek formal</i>	<i>Aspek ujaran</i>
<i>Organisasi sintatik</i>	<i>Organisasi semantis</i>
<i>Unsur internal</i>	<i>Unsur eksternal</i>

Dudutanipun, bedanipun saking kekalihipun *aspek* menika wonten ing perangan *titik dukung* ing *struktur* wacana. Tegesipun, saking arah *aspek* menika saged nyengkuyung jangkeping wacana. Menawi saking aspek *internal* dipunsebut *kohesi*, menawi saking *aspek eksternal* dipunsebut *koherensi* (Mulyana, 2005: 36).

D. Topik Proposisi Wacana

Topik inggih menika perangan saking ukara ingkang utami saking mapinten-pinten perkawis ingkang dipunrembag (Kridalaksana, 1984: 197). Tuladhanipun ukara “*pohon ini daunnya rimbun*”, wonten *kontras* antawisipun *frasa* “*pohon ini*” lan “*daun*”. Ing ukara menika, “*pohon ini*” minangka *topik*. Perangan ukara ingkang dados *kerangka* saking satunggaling *pernyataan*, *kerangka* menika gegayutan antawisipun *ruang*, *wekdal*, lan

tembung aran. Tuladhanipun ukara “*kepada para mahasiswa diminta melaporkan diri*”, frasa “*kepada para mahasiswa*” minangka topik.

Miturut KBBI (2008: 1481) *topik* menika pokok saking wicantenan, *ceramah*, lan gancaran minangka bahan pirembaran. Pokok menika minangka perkawis ingkang narik kawigatosan minangka jejjer ukara ingkang dipunrembag ing salebetipun *teks*.

Saklajengipun Mulyana (2005: 40) maringi pangertosan bilih *topik* inggih menika *proposisi* ingkang dados bahan utami saking wicantenan. Ing salebetipun *dialog*, *partisipan* saged ngandharaken setunggal *topik* menapa kalih *topik* (*ganda*) ingkang sanes.

Ing salebetipun *Kamus Linguistik Edisi Kedua*, Kridalaksana (1984: 162) ngandharaken:

Proposisi adalah konfigurasi makna yang menjelaskan isi komunikasi dari pembicaraan; terjadi dari prediktor yang berkaitan dengan satu argument atau lebih. Sementara itu argumen adalah nomina atau frasa nominal yang bersama-sama prediktor membentuk proposisi.

Saking andharanipun Kridalaksana ing nginggil saged dipunpendhet dudutan bilih *proposisi* inggih menika *makna* utawi teges saking wosipun andharan, *proposisi* menika kadadosan saking *predikat* utawi wasesa ingkang sami gegayutan antawisipun setunggal perkawis menapa langkung.

Miturut KBBI (2008: 1106) *proposisi* menika andharan ingkang saged dipunpitadosi, dipungsangsi, dipunsangkal, menapa dipunbuktekaken leres menapa mboten.

E. Wacana Sosial ing Rubrik “Wanita lan Kulawarga” Kalawarti Djaka Lodang

Wacana *sosial* gadhah gayutan kaliyan pagesangan *sosial* saha pagesangan padintenan ing masarakat (Mulyana, 2005: 58). Kahanan *sosial* pagesangan masarakat kadosta perkawis sandhang, pangan, papan, siti, pawiwahan, seda, saha bebendu.

Kalawarti inggih menika *terbitan berkala* ingkang wosipun *liputan jurnalistik*, pamanggih topik ingkang *aktual* saha patut dipunmangertosi dening tiyang ingkang maos (KBBI, 2005: 698-699). Miturut wekdal wedalanipun, kalawarti dipunbedakaken dados kalawarti wulanan, tengah wulan, saha mingguan. Dene adhedhasar wosipun dipunbedakaken dados kalawarti pawarta, wanita, *remaja*, olahraga, sastra, saha ngelmu sanes.

Kalawarti *Djaka Lodang* dipunwedalaken wonten ing wewengkon Yogyakarta. Kalawarti menika dipunmadegaken dening H. Kusfandi saha Drs. H. Abdullah Purwodarsono. Kalawarti menika kababar seminggu sepisan saben dinten Setu. Sedaya seratan warta, seserepan, saha waosan sastra budaya wonten ing kalawarti Djaka Lodang menika ngginakaken basa Jawi.

Kalawarti menika ngewrat kathah *rubrik* ingkang ngandharaken maneka warni bab ingkang gayut kaliyan pagesangan. Miturut KBBI (2008: 1186) *rubrik* inggih menika *kepala karangan* ingkang tetep ing salebetipun *media masaa*, kalawarti, lan sapanunggalanipun. Salah satunggaling *rubrik* ing salebeting kalawarti *Djaka Lodhang* inggih menika “*Wanita lan*

Kulawarga” ingkang ngrembang sedaya perkawis ingkang gayut kaliyan pagesangan *sosial*.

Wacana ing kalawarti *Djaka Lodang* menika gadhah *rubrik* ingkang tetep saha ugi gadhah *rubrik* ingkang boten tetep. *Rubrik* “*Wanita lan Kulawarga*” menika kalebet *rubrik* ingkang boten tetep. Tegesipun boten saben minggu kababar wonten ing kalawarti. Wacana bab *sosial* ing *rubrik* “*Wanita lan Kulawarga*” kalawarti *Djaka Lodang* menika biasanipun kababar wonten ing kaca 9. Wacana menika ngadharaken bab-bab ingkang gayut kaliyan bab ing pagesangan *sosial*. Tuladhanipun irah-irahan ing wacana pawiyatan kadosta: “*Bocah Dikulinakake Toleransi*”.

F. Panaliten ingkang Jumbuh

Panaliten ingkang jumbuh kaliyan panaliten ingkang kula tindakaken ngengingi bab wacana inggih menika panaliten ingkang dipuntindakaken dening Nur Restiyani Utami (07205244037) kanthi irah-irahan “*Analisis Konteks Pada Wacana Apa Tumon? Majalah Panyebar Semangat*”. Ancasipun panaliten menika kangge mratelakaken wujud saha *fungsi konteks* ing wacana “*Apa Tumon?*” kalawarti Panyebar Semangat. Wujud saha *fungsi konteks* menika dipunandharaken supados wacana “*Apa Tumon?*” langkung jelas mawi *kontekstual*, saengga gampang dipunpahami.

Data panaliten awujud reroncening ukara utawi *paragraf* ingkang nedahaken kawontenanipun *konteks* ing wacana menika. Sumber datanipun

inggih menika wacan “Apa Tumon?” menika kanthi *edisi* wulan Oktober-Desember taun 2010.

Asiling panaliten menika: (1) *konteks fisik*, (2) *konteks sosial*, (3) *konteks epistemis*, (4) *konteks linguistik*. *Konteks* menika gadhah fungsi ingkang beda-beda, inggih menika (1) *konteks fisik* kangge mratelakaken wekdal, papan, saha swasana kawontenanipun tuturan, perkawis ingkang dipunrembag, tindakan *partisipan*, saha perkawis ingkang kedadosan, (2) *konteks sosial* kangge mratelakaken gayutan antawisipun *partisipan* ing papan sosial, (3) *konteks epistemis* kangge mratelakaken perkawis ngelmu ingkang sami dipunmangertosi dening penutur saha mitra tutur, saha (4) *konteks linguistik* kangge ngandharaken dhasar satunggaling tuturan.

Panaliten sanesipun ingkang gayut kaliyan panaliten ingkang kula tindakaken inggih menika panaliten ingkang dipuntindakaken dening Dwi Prastanti Fajriatun (10205241048) kanthi irah-irahan “*Kajian Inferensi Wacana Kartun Editorial wonten ing Kalawarti Djaka Lodhang Mei-Desember 2013*”. Ancasing panaliten menika kangge ngrembag bab kajian *inferensi wacana kartun editorial* wonten ing kalawarti Djaka Lodhang wedalan Mei-Desember 2013. *Data* panaliten menika awujud wacana *kartun editorial* ingkang ngewrat *inferensi*. Sumber datanipun kalawarti Djaka Lodhang.

Jinisipun *inferensi* wonten ing wacana *kartun editorial* ingkang dipunpanggiaken inggih menika: (1) *inferensi wacana politik*, (2) *inferensi*

wacana *sosial*, (3) *inferensi* wacana *ekonomi*, (4) *inferensi* wacana *militer*, (5) *inferensi* wacana *hukum* saha *kriminalitas*, (6) *inferensi* wacana *pendidikan*. Jinisipun *inferensi* wacana *kartun editorial* menika mlebet wonten ing *inferensi hukum* saha *kriminalitas*. Awit saking wacana *kartun editorial* menika kathahipun ngrembag kedadosan utawi perkawis ingkang gayut kaliyan *hukum* saha *kriminalitas* ingkang kalampahan wonten ing pagesangan masarakat. Dene fungsi *inferensi* ingkang dipunpangguhaken wonten ing wacana *kartun editorial* inggih menika: (1) *sindiran*, (2) *panyaruwe*, (3) *pamrayogi*, saha (4) *pangajeng-ajeng*.

Bedanipun saking kekalihipun panaliten ing nginggil kaliyan panaliten ingkang kula tindakaken inggih menika wonten ing bab kajianipun. *Kajian* panaliten ingkang kula tindakaken menika ngrembag bab *kajian* jangkeping wacana *sosial*. Dados wonten ing panaliten ingkang badhe kula tindakaken menika ngrembag bab *analisis unsur-unsur* utawi sarana-sarana ingkang njangkepi satunggaling wacana ingkang dipunperang dados *kohesi* lan *koherensi* saha ngrembag bab *topik proposisi* wacana.

BAB III

CARA PANALITEN

A. Jinising Panaliten

Jinis panaliten menika kalebet panaliten *deskriptif*. Miturut Nawawi saha Martini (1996: 73) panaliten *deskriptif* inggih menika salah satunggaling jinis panaliten ingkang nggambaraken kahanan ingkang dados *objek* panaliten adhedhasar *fakta-fakta* ingkang ketingal kanthi menapa wontenipun. Ngangge jinis panaliten menika, samangke panaliti saged nggambaraken, ngandharaken saha mahyakaken perkawis-perkawis ingkang dipunpanggihi dening panaliti wonten ing sumbering *data* panaliten, inggih menika ing *rubrik* “*Wanita lan Kulawarga*” kalawarti *Djaka Lodang* kanthi *edisi* wulan September-November 2014.

Ancasipun panaliten ngangge jinis panaliten ingkang *deskriptif* menika kangge ngandharaken *data-data* ingkang gayut kaliyan perkawis-perkawis panaliten inggih menika sarana ingkang njangkepi wacana saha *topik proposisi* wacana.

B. Data saha Sumbering Data

Data ingkang dados *objek* panaliten inggih menika saking *data* ing *rubrik* “*Wanita lan Kulawarga*” ingkang ngrembag bab wacana *sosial* kadosta ingkang dados perkawis panaliten. Dene pamilihing sumber *data* panaliten inggih menika kalawarti *Djaka Lodang edisi* September-November 2014 menika gadhah ancas, ingkang sepisan kalawarti menika minangka kalawarti

mingguan wonten ing Yogyakarta minangka papan panaliti ngawontenaken panaliten saha kalawarti menika gampil dipunpanggihi saha ngewrat *data-data* panaliten ingkang gayut kaliyan perkawis-perkawis ingkang dados panaliten. Sumber *data* panaliten mliginipun ing wacana *sosial*.

Pamilihing wekdal *edisi* kalawarti Djaka Lodang inggih menika wulan September-November 2014 menika dipunjumbuhaken kaliyan wekdal panaliti anggenipun nyerat *tugas akhir skripsi* menika.

C. Caranipun Ngempalaken Data

Caranipun panaliti anggenipun ngempalaken *data* panaliten ngginakaken tigang lampah. Lampah ingkang sepisan menika lampah maos. Lampahing *teknik* maos dipunwiwiti saking maos sumber *data* panaliten inggih menika wacana bab *sosial* ing *rubrik* “*Wanita lan Kulawarga*” mawi sumber kalawarti *Djaka Lodang* kanthi *edisi* wulan September-November 2014.

Lampah panaliten ingkang kaping kalih, inggih menika nyukani tandha minangka *data-data* ingkang mujudaken sarana jangkeping wacana ingkang mujudaken wacana ingkang wetah saha nemtokaken *topik proposisi* wacana ingkang dipunwaos. Saklajengipun lampah ingkang kaping tiga panaliti nindakaken *teknik* nyathet, inggih menika nyathet menapa kemawon ingkang sampun dipunsukani tandha wonten ing wacana *sosial* menika kanthi ngginakaken *media* ingkang awujud satunggaling kertu *data* ingkang awujud *tabel* asiling panaliten.

D. Pirantining Panaliten

Pirantining panaliten ingkang dipunginakaken kangge sarana nindakaken panaliten kangge ngempalaken data ngginakaken *teks* minangka sumber ingkang utami. *Teks* menika dipunpendhet saking sumber *data* panaliten inggih menika kalawarti *Djaka Lodhang* kanthi *edisi* September-November 2014.

Sanesipun ngginakaken sarana kalawarti minangka sumber *data* panaliten, ugi ngginakaken kertu *data* minangka sarana kangge mbiyantu anggenipun ngempalaken *data*. *Data* menika dipunperang miturut jinisipun. *Data* ingkang setunggal jinis menika dipundadosaken setunggal.

E. Caranipun Nganalisis Data

Saksampunipun *data* panaliten dipunkempalaken dados setunggal, salajengipun nindakaken tahap *analisis data*. Anggenipun nganalisis *data*, panaliti ngginakaken *teknik analisis deskriptif*. *Analisis* kanthi *deskriptif* menika dipunginakaken kangge nggambaraken, ngandharaken, saha mahyakaken asiling panaliten kanthi menapa wontenipun. Tahap *analisis deskriptif* menika dipunlampahi kanthi cara: *identifikasi*, *klasifikasi*, saha nganalisis wacana-wacana ingkang mlebet jangkeping wacana *sosial*.

Tahap ingkang sepisan, ngidentifikasi *data-data* ingkang dipunpanggihi anggenipun nindakaken panaliten lajeng dipunserat ing kertu *data*. Cara menika kangge manggihaken menapa kemawon sarana ingkang njangkepi wacana *sosial*. Tahap ingkang kaping kalih, saksampunipun data

dipunidentifikasi, panaliti nindakaken lampahing *klasifikasi*, inggih menika ngempalaken *data-data* asiling panaliten dados setunggal. Caranipun *data* dipunpantha miturut jinising sarana ingkang njangkepi wacana *sosial* menika. Saklajengipun dipunpantha-pantha miturut jinisipun, saklajengipun nindakaken analisis *data*.

F. Caranipun Ngesahaken *Data*

Validitas data ingkang dipunginakaken wonten ing panaliten kangge neliti *data* ingkang awujud tembung-tembung. Tembung-tembung menika lajeng dipuntliti wujud saha tembungipun. Saksampunipun, dipuntindakaken *cek* saha *ricek* utawi dipuntliti datanipun.

Validitas data kaukur kanthi *triangulasi teori*. *Triangulasi teori* wonten ing panaliten inggih menika nandhingaken *data* saking asiling panaliten kaliyan *teori-teori* ingkang jumbuh (Setyadi, 2006:32). Sanesipun ngangge *triangulasi teori* ugi dipunginakaken *validitas semantik* kangge ngesahaken *data* menika. *Validitas semantik* inggih menika nganalisis *data-data* ingkang wonten sambung raketipun kaliyan sarana jangkeping wacana *sosial* inggih menika *kohesi* lan *koherensi*, saklajengipun dipunkelompokaken, dipuntegesi, lan dipunanalisis kanthi nggatosaken *konteks* wacana, saengga gampil anggenipun mangertosi tegesipun utawi wosipun wacana. Kejawi menika ugi ngangge *pertimbangan* saking *para ahli* inggih menika kanthi cara *konsultasi* bab asiling panaliten. Bimbinganipun

kaliyan tiyang ingkang *ahli* saha nguwaosi *bidang* ingkang dipuntliti inggih menika *dosen pembimbing*.

Reliabilitas menika dipunginakaken kangge nguji *data* kanthi tliti. Awit saking menika, panaliten ngginakaken *reliabilitas stabilitas*. *Reliabilitas stabilitas* dipunginakaken kangge ngukur *data* ingkang dipunambali kaping kathah ananging asilipun sami, kanthi sarat *data-data* ingkang dipunukur kahananipun sami ananging wekdalipun beda (Setyadi, 2006:17).

BAB IV

ASILING PANALITEN SAHA PIREMBAGAN

A. Asiling Panaliten

Kohesi saha *koherensi* minangka sarana jangkeping wacana. Kanthi ngginakaken kekalihipun sarana menika saged mujudaken satunggaling wacana ingkang wetah miturut sarananipun, jangkep saha *koheren* miturut maknanipun utawi teges antawisipun perangan-peranganipun ukara ing salebeting wacana. Sarana *koherensi* ingkang dipunginakaken wonten panaliten miturut pamanggihipun Harimurti Kridalaksana awit saking asiling *data* panaliten ingkang jumbuh kaliyan pamanggihipun Kridalaksana.

Adhedhasar panaliten ingkang sampun dipuntindakaken, pikantuk dhata sarana jangkeping wacana, inggih menika (1) *kohesi gramatikal*: (a) *konjungsi*, (b) *substitusi*, (c) *referensi*, lan (d) *elipsis*. (2) *kohesi leksikal*: (a) *repetisi*, (b) *sinonim*, (c) *hiponim*, (d) *antonim*, lan (e) *kolokasi*. (3) sarana *koherensi* ingkang dipunpanggihaken ing panaliten dipunperang dados 13, inggih menika: (a) *alasan-sebab*, (b) *generik-spesifik*, (c) *sebab-akibat*, (d) *identifikasi*, (e) *sarana-hasil*, (f) *latar-kesimpulan*, (g) *sarana-tujuan*, (h) *syarat-hasil*, (i) *perbandingan*, (j) *aditif waktu (simultan dan berurutan)*, (k) *aditif non waktu*, (l) *ibarat*, lan (m) *amplikatif*. Sarana jangkeping wacana saha *topik proposisi* wacana dipunadharaken kanthi jangkep ing *tabel* ngandhap menika:

Tabel 1. Sarana Jangkeping Wacana saha Topik Proposisi Wacana

No	Sarana Jangkeping Wacana	Topik Proposisi	Indikator
1	Kohesi Gramatikal a. <i>Konjungsi</i>	<ul style="list-style-type: none"> Sebab <i>stress</i> 	<p>Penyebab <i>stress</i> mono akeh jalarane. Kaya dene: wong sing dicing atasane ning <i>kantor</i>, dimungsuhi anake sing wis diwasa, pepinginan sing banget dijangka gagal, kakehan pikiran (utang), kurang istirahat (sare), lan isih akeh maneh. Kanggone wong sing mentale kuwat, <i>stress</i> bisa diatasi dhewe, ning kanggone wong sing mentale ringkih, <i>stress</i> bisa ndadekake pikiran tansah kisruh, apa sing ditandangi tansah klera-kleru, apa maneh wong sing makarya ing babagan <i>administrasi</i>, bisa wae bola-bali salah utawa kleru. (DL 1 No 6).</p>
	b. <i>Substitusi</i>	<ul style="list-style-type: none"> Diparingi bebungah 	<p>Bandi ngetutake bapake nyuwun bebungah, pak Sonto maringi kerdus <i>mie instan</i>, nalika dibukak isine kuthuk anak pitik cacah 12, Bandi seneng banget lan bungah, kuthuke diopeni, dipakani, diwenahi ngombe. Dheweke wis isa mbayangake menawa kuthuk kang diopeni kanthi tresna bakal dadi gedhe, lan ndrebala dadi akeh. Menawa diedol bakal duwe dhuwit kang bisa kanggo tuku apa wae kang dikarepake. Dheweke ora meri merga kakangne oleh sepedha, Bandi bungah lan ora lali ngaturke panuwun marang bapake. Dheweke ora meri merga kakangne oleh sepedha, Bandi bungah lan ora lali ngaturke panuwun marang bapake. (DL 1 No 27)</p>

	c. <i>Referensi</i>	<ul style="list-style-type: none"> Jalaran <i>stress</i> 	<p>Urip ing masarakat butuh mbang sinumbang, layat, tilik sanak lara, ngerteni wong tuwa, ngopeni anak tekan bab wragat sekolah. <i>Iki</i> sing marahi mumet lan bingung, awit aturan sekolahan mono ora kena dinyang. Apa maneh yen anak akeh mangka lagi kemrangat. Mulane yen ora kuwat imane akeh wong sing banjur <i>stress</i>. Ning sing paling akeh ya wong sing ekonomine ringkih utawa rekasa, nduwe selera dhuwur utawa muluk-muluk, ning ora kecongga nggayuh. (DL 1 No 3)</p>
	d. <i>Elipsis</i>	<ul style="list-style-type: none"> Nglatih putra ma'em 	<p><u><i>Putra</i> sawise umur telung taun, prayoga wiwit dilatih ma'em dhewe.</u> Saka carane ngadhepi ajange (piring) supaya mengko ora pating bececer, carane nyekeli sendhok, carane mamah supaya ora kecap mundhak saru, nganti bocah apal. Ibu pancen kudu sabar lan telaten ngajari putra, ning tak aturi pitados yen mengkono putra bakal ndalan. Yen putra tansah didulang diuja sakarepe, yen mengko lagi wegah ma'em, pangan sing wis ning tutuk njur sok njur ming diemut, disambi dolanan utawa mlaku-mlaku, mengko yen wis mundhak pinter yen ora weruh sing didulang njur dilepeh. (DL 1 No 33)</p>
2	<i>Kohesi Leksikal</i> a. <i>Repetisi</i>	<ul style="list-style-type: none"> Jaman maju 	<p>Jaman saiki <i>saya tambah</i> maju, <i>saya tambah</i> modern. Kabeh piranti sarwa <i>canggih</i> kanggone wong sugih sing nduwe <i>jabatan</i> penting lan bayare sathekruk. Urip sing wis mapan lan kepenak, kabeh lumaku lancar tanpa ana pikiran abot.</p>

			(DL 1 No 1)
	b. <i>Sinonim</i>	<ul style="list-style-type: none"> Putra Pak Sonto 	<p>Pak Sonto kang kagungan putra loro lanang kabeh umur-umrane kacekemung setaun. Sing gedhe aran Agung umur 9 taun lan sing cilik aran Bandi 8 taun. Bapake nate ngendika menawa padha sregep sinau lan munggah kelas kanthi <i>prestasi</i> sing apik bakal diparingi bebungah. Tekan titi wancine unggah-unggahan kabeh padha matur yen dadi <i>juwara</i> kelas. Agung juwara 1 lan Bandi juwara 3 ing kelase. Bocah loro padha nagih janji marang bapake.</p> <p>(DL 1 No 25)</p>
	c. <i>Hiponim</i>	<ul style="list-style-type: none"> Bebaya <i>stress</i> 	<p>Wong sing nandhang <i>stress</i> iku gampang lumebune <i>penyakit-penyakit</i> liyane ing awake, kayata: sing cetha <i>sirah mesthi krasa mumet (buyer), sendhi-sendhi krasa lara ngethok-ngethok, weteng gampang mules, iki bisa lambung utawa lever</i> utawa maneh perangan liyane. Wis to pokoke sapa wae sing nandhang <i>stress</i> mangka bebayane padha karo nandhang <i>strook</i>, marakake dadi dalane pati.</p> <p>(DL 1 No 8)</p>
	d. <i>Antonim</i>	<ul style="list-style-type: none"> Turu minangka kebutuhan 	<p>Turu kanggone putra minangka kebutuhan. Yen kebutuhan iki kurang utawa ora kecukupan tundhone bisa ndrawasi tumrap kapribaden lan kesehatane putra. Mula jejere wong tuwa utawa wong diwasa, bisaa paweh kalodhangan kanggo ndhampingi putrane kareben duwe tumindak sing ajeg (kebiasaan) nyisihake wektu kanggo turu. Putra bisa turu kanthi pules bisa menehi daya kekuwatan mulihake daya lan tenagane putra</p>

			<p>ing wektu-wektu sateruse. Mula aja disepelakake menawa putra duwe masalah ora bisa turu. Embuh iku turu ing wektu awan utawa wektu wengi. (DL 1 No 55)</p>
	e. <i>Kolokasi</i>	<ul style="list-style-type: none"> Sepedha anyar 	<p>Ing dina Minggu esuk pak Sonto nimbali putrane, Agung diparingi sepedha anyar dheweke surak bungah. Adhine uga melu seneng nanging nalika pak Sonto ngendika menawa sepedha iku kudu diopeni, dilapi ben resik, tansah dikunci menawa ditinggal, Agung dadi mleruk ora seneng atine. Wangsulane Agung: “Wah kok ndadak repot ta pak?” Agung rumangsa yen bapake ora iklas maringi merga weling kang maneka warna. Batine Agung nek wis dadi darbeke rak ya sakarepku ta!” mangkono grundeke. (DL 1 No 26)</p>
3	Koherensi a. <i>Alasan-Sebab</i>	<ul style="list-style-type: none"> Putra becik diemong ibu 	<p>(a)<u>Pancen sing jenenge becik iku putra mono diasuh utawa diemong ibune dhewe.</u> (b)<u>Tutug anggone mimik asi ibune sing ndayani putra kuwat daya tahane kanggo kabeh penyakit.</u> Uga si ibu bisa langsung mangerteni bobote, undhake kecerdhasan otak, ketok saka gerak lan tanggapane putra marang barang-barang sakiwa tengene, sing narik kawigatene. Dhasar wis kinodrat, ibu mono yen ora kepeksa kahanan, pancen tugase ya momong, ndhidhik lan nggulawenthah putra. Putra sing dipasrahake rewang mono rak merga kepeksa, ya merga wiwit durung krama wis makarya ning <i>instansi</i> pemerintah sing ora bisa</p>

			disambi, utawa wis pinercaya (<i>dikontrak</i>) ing sawenehing bebadan sing ora bisa ditinggalake, merga uga ngelingi sembulihing makarya bisa dirasakake kanggo urip. (<i>DL 1 No 32</i>)
	b. <i>Generik-Spesifik</i>	<ul style="list-style-type: none"> Bebaya <i>stress</i> 	(a) <u>Bebayane <i>stress</i> iku gedhe banget.</u> (b) <u>Wong sing nandhang <i>stress</i> abot mesthi ambruk.</u> Yen ora ditambahi kanthi tenanan, luwih-luwih dening sing waras (garwa utawa putrane), dibombong, digedekake atine, diayem-ayemi. Nganti sing nandhang krasa yen tansah digatekake, dikancani lan dirungokake yen dheweke <i>curhat</i> . (<i>DL 1 No 7</i>)
	c. <i>Sebab-Akibat</i>	<ul style="list-style-type: none"> Putra angel ma'em 	Akeh ibu-ibu sing opyak, yen putrane sing umur 3 utawa patang taun angel anggone ma'em. (a) Iki dudu perkara kang sepele lho, merga bocah <i>balita</i> iku rawan ing penyakit. (b) Dadi yen <i>gizine</i> kurang merga angel didulang, bocah bakal gampang kena lelara sing ketoke mung sepele ning bisa dadi <i>fatal</i> . (<i>DL 1 No 30</i>)
	d. <i>Identifikasi</i>	<ul style="list-style-type: none"> <i>Sikap</i> urip 	Miturut <u>ahli antropologi lan psikiatri</u> , Janis Hunter Jenkins, <u>saka Case Western Reserve University , Cleveland, Ohio, Amerika Serikat</u> , <i>sikap</i> urip sedinane saka keluarga marang pawongan kang nandhang lelara <i>schizophrenia</i> melu nemtokake upaya kanggo nambani. Lire, praupan rai kurang semanak (<i>ekspresi negative</i>) sing kaduk kang dikatonake keluarga bisa jalari pawongan kang lara (<i>pasien</i>) dadi kumat. Praupan rai sing ngatonake kahanan nesu, kuciwa, memungsuhan, tanpa rinasa bakal

			meteg pangrasane pasien temah kuwawa mecungulake maneh lelarane. (DL 1 No 12)
	e. <i>Sarana-Hasil</i>	<ul style="list-style-type: none"> Diparingi bebungah 	Pak Sonto kang kagungan putra loro lanang kabeh umur-umrane kaceke mung setaun. Sing gedhe aran Agung umur 9 taun lan sing cilik aran Bandi 8 taun. (a) <u>Bapake nate ngendika menawa padha sregep sinau lan munggah kelas kanthi prestasi sing apik</u> (b)bakal <u>diparingi bebungah</u> . Tekan titi wancine unggah-unggahan kabeh padha matur yen dadi juwara kelas. Agung juwara 1 lan Bandi juwara 3 ing kelase. Bocah loro padha nagih janji marang bapake. (DL 1 No 25)
	f. <i>Latar-Kesimpulan</i>	<ul style="list-style-type: none"> Sebab kencokan <i>schizophrenia</i> 	(a) Sepuluh taun kepungkur ing Indonesia ana watara 1 persen kencokan <i>schizophrenia</i> sing saya suwe saya akeh cacahé. (b)Kahanan <i>ekonomi, lingkungan</i> kurang sehat, lan kebutuhan urip sing seg-segan, dadi jalaran saya akehe pawongan sing kencokan lelara mental sing ora katon, nanging bisa nuwuhake kahanan sing mutawatiri klebu karep nganyut tuwuh merga urip dianggep wis ora ana gunane. (DL 1 No 19)
	g. <i>Sarana-Tujuan</i>	<ul style="list-style-type: none"> <i>Sikap</i> masarakat Jawi 	(a) <u>Tumrap masarakat Jawa sing isih nggegegi kabudayan Jawa sing nengenake sopan santun, tepa slira, sabar, lembah manah, seneng bedhamen, lan tresna asih</u> , (b)bakal <u>bisa menehi kalodhangan becik kanggo nyarasake pasien schizophrenia</u> . Jalaran <i>pasien</i> ora kerep kepancing emosine krana rumangsa diregani, dirungokake,

			<p>diuwongake, apadene digatekake. Bebarengan iku mesthine <i>pasien</i> digolekaken usada secara teratur. Temah kajaba pasien diwaluyakake kanthi cara nggedhegake atine uga kanthi diobati secara <i>medis</i> (obat saka dokter). (DL 1 No 16)</p>
	h. <i>Syarat-Hasil</i>	<ul style="list-style-type: none"> Sarat pinter ngrumat putra 	<p>Sejatine bocah umur limang taun kuwi yen dikulinakake wis bisa ma'em kaya wong diwasa, lan putra wis bisa nolak pangan sing ora dicocoki atine. Ibu kudu ngganti pangan mau, ning sing kudu padha-padha dhuwur gazine. Awit putra mono mbutuhake <i>zat-zat</i> pangan, <i>gizi</i> lan <i>vitamin</i> kanggo pertumbuhan kabeh saranduning badan, luwih-luwih kanggo kecerdhasane otak. Ibu-ibu mudha sing padha kagungan putra bayi, secara bodhon wae, (a) <u>angger sregep mirsakake putra balita neng Posyandu, lan gelem takon-takon marang bu bidhan mungguh kahanane putrane</u>, (b) mesthi <u>bakal pinter ngrumat putra</u>. (DL 1 No 34)</p>
	i. <i>Perbandingan</i>	<ul style="list-style-type: none"> Cara nampa bebungah 	<p>Bandi ngetutake bapake nyuwun bebungah, pak Sonto maringi kerdus <i>mie instan</i>, nalika dibukak isine kuthuk anak pitik cacah 12, Bandi seneng banget lan bungah, kuthuke diopeni, dipakani, diwenahi ngombe. Dheweke wis isa mbayangake menawa kuthuk kang diopeni kanthi tresna bakal dadi gedhe, lan ndrebala dadi akeh. Menawa diedol bakal duwe dhuwit kang bisa kanggo tuku apa wae kang dikarepake. Dheweke ora meri merga kakangne oleh sepedha, Bandi bungah lan ora lali</p>

			<p>ngaturke panuwun marang bapake. Dheweke ora meri merga kakangne oleh sepedha, Bandi bungah lan ora lali ngaturke panuwun marang bapake. Menawa maspadakake crita ing dhuwur nyata banget yen carane nampa bebungah antarane Agung lan Bandi beda banget <u>pindhha bumi lan langit</u>. Kang disawang Agung luwih ing bagian repot lan kangelane, nanging Bandi nampa kangelan iku bakal ngunduh bebungah kang matikel tikel ing tembe burine. Sing penting nampa peparing apa wae ora lali ngaturake pamuji sokur dene kaparingan bebungah.</p> <p>(DL 1 No 27)</p>
	j. <i>Aditif Waktu (Simultan dan Berurutan)</i>	<ul style="list-style-type: none"> • Bebungah kuthuk 	<p>(a)Bandi ngetutake bapake nyuwun bebungah, (b)pak Sonto maringi kerdus <i>mie instan</i>, nalika dibukak isine kuthuk anak pitik cacah 12, (c)Bandi seneng banget lan bungah, kuthuke diopeni, dipakani, diwenahi ngombe. Dheweke wis isa mbayangake menawa kuthuk kang diopeni kanthi tresna bakal dadi gedhe, lan ndrebala dadi akeh. Menawa diedol bakal duwe dhuwit kang bisa kanggo tuku apa wae kang dikarepake. Dheweke ora meri merga kakangne oleh sepedha, Bandi bungah lan ora lali ngaturke panuwun marang bapake. Dheweke ora meri merga kakangne oleh sepedha, Bandi bungah lan ora lali ngaturke panuwun marang bapake.</p> <p>(DL 1 No 27)</p>
	k. <i>Aditif Non Waktu</i>	<ul style="list-style-type: none"> • Wanita sukses 	<p>(a)<u>Kepriye mungguhing ing zaman modern?</u> (b)<u>Akeh wanita sing sukses uripe pangkate</u> luwih dhuwur <u>tinimbang garwane bandhane ya</u></p>

			<p><u>luwih akeh</u>. Yen sing kakung tiba kalah apa-apane, dheweke kudu nglakoni “swarga nunut neraka katut”. Ora mung sing kakung kang kudu nglakoni swarga nunut neraka katut nanging uga putra-putrane ya kudu melu nglakoni. Nalika sing putri isih ngasta pusaraning praja nduweni milik nggendhong lali, dheweke ora nglegawa yen nindakake korupsi. Wusanane tumindake konangan KPK saengga dheweke ditahan lan kudu tanggung jawab anggone nglakoni ora jujur. Mesakake banget menawa ana pejabat putri kang ditahan KPK. Kudu ninggalake omah lan putra-putra sing isih cilik-cilik. Putra-putrane kepeksa ditiptake salah sawijining kulawargane. Sing kakung kudu dadi saksi nalika ana sing putri diperiksa KPK, malah ana maratuwa sing melu neraka katut menawa mantune putri kena pidana korupsi. Nalika durung konangan kabeh melu kekucah dhuwit haram kanggo blanja ana mall utawa supermarket. Sing diburu barang-barang sing mambu mancanegara, kabeh sarwa larang, kabeh sarwa edi peni. Panganan sing asipat tradisional ora pati payu awit dianggep kuna, ora modern. Ing wektu iki para kulawarga ngalami swarga nunut bareng. Bareng kudu ngalami neraka katut, anane mung nibakake waspa, lan nggetuni tumindake garwane, mantune, bapa biyunge. (DL 1 No 38)</p>
	1. <i>Ibarat</i>	<ul style="list-style-type: none"> • Kedadean ing 	(a)Sadhengah kedadean ing pasrawungan agung iki satemene ora

		pasrawungan	werna siji. (b) <u>Kayadene perangane dhuwit logam 500 rupiah kang sairing gambar garudha lan kang sairing gambar sekar melathi.</u> Gumantung anggone padha nyawang lan negesi, ora ana kang paling bener utawa paling luput. (DL 1 No 20)
	m. <i>Amplikatif</i>	<ul style="list-style-type: none"> Bapa-ibu aja <i>otoriter</i> 	<p>(a)<u>Para putra apike ngrungokake dhawuhe wong tuwa menawa arep milih sisihan.</u> (b)<u>Para bapa-ibu ing babagan iki aja otoriter, nanging kudu bisa midhangetake alasan-alasan anggone para putra milih sisihan.</u> Menawa kira-kira wis cundhuk karo anggering agama, bapa-ibu kudu pradhah nikahake para putrane. Anggone pradhah tumrap anggone nikahake para putra, pestane pawiwahan kudu samadya, ora niru pesta nikah sing dianakake wong-wong sugih. Upacara pawiwahan sing saiki lagi ngetrend mesthi ngentek-entekake dhuwit. Tumindak pradhah sing kaya mangkono iku malah dadi pamborosan sing ora cundhuk karo ajaraning agama. Pradhah ya pradhah, nanging kudu eling marang angger-anggering agama. Muga-muga atur sapala iku ana manfaate. (DL 1 No 77)</p>

B. Pirembagan

Adhedhasar *data* panaliten ingkang sampun dipunpanggiaken saha dipunserat ing *tabel* asiling panaliten ing nginggil, sarana jangkeping wacana

saha *topik proposisi* badhe dipunrembag kanthi gamblang ing pirembaran ngandhap menika:

1. Sarana Jangkeping lan *Topik Proposisi Wacana*

1) *Kohesi Gramatikal*

a) *Konjungsi*

Konjungsi menika mlebet ing jinisipun *kohesi gramatikal* amargi *konjungsi* minangka *sub sistem* ing salebetipun basa. *Konjungsi* menika minangka sarana kangge nggayutaken *satuan-satuan* basa ingkang makempal dados setunggal, saengga mujudaken *satuan* basa ingkang langkung ageng.

Konjungsi minangka sarana kangge nggayutaken utawi ngraketaken *proposisi* ing wacana supados *perpindahan ide* ing wacana menika saged dipunsuraos lembut. Anggenipun ngginakaken sarana *konjungsi* ing salebetipun ukara, ngawigatosaken *logika* kanthi ancas wacana saged dipunsusun kanthi sae, mliginipun menawa dipunpirsani saking *keserasian* saha *kepaduan*. Pathokan ingkang dipunginakaken kangge nemtokaken piranti *kohesi konjungsi* ingkang sae inggih menika: panganggening *logika* ingkang adhedhasar *makna gramatikal*, mujudaken satunggaling *kepaduan* utawi *keutuhan*, saha drajat *kebebasan propisisi*.

(1) *Penyebab stress mono akeh jalarane. Kaya dene: wong sing dicing atasane ning kantor, dimungsuhi anake sing wis diwasa, pepinginan sing banget dijangka gagal, kakehan pikiran (utang), kurang istirahat (sare), lan isih akeh maneh. Kanggone wong sing mentale kuwat, stress bisa diatasi dhewe, ning kanggone wong sing mentale ringkih, stress bisa ndadekake pikiran tansah kisruh, apa sing ditandangi tansah klera-kleru, apa maneh wong sing makarya ing babagan administrasi, bisa wae bola-bali salah utawa kleru.*

(DL 1 No 6)

Sarana *kohesi konjungsi* menika nggayutaken antawisipun *proposisi-proposisi* ing salebetipun wacana saengga mujudaken *topik* wacana ingkang utami. *Topik proposisi* ingkang utami saking wacana menika “*sebab stress*”. Dhasaripun saking kawontenanipun *penjelas* minangka peranan *pendukung* saking *makna* ingkang utami. Perangan *penjelas* menika (1) *wong sing dicing atasane ning kantor*, (2) *dimungsuhi anake sing wis diwasa*, (3) *pepinginan sing banget dijangka gagal*, (4) *kakehan pikiran (utang)*, (5) *kurang istirahat (sare)*.

Tembung “*lan*” kalebet jinisipun *konjungsi tambahan (aditif)* ingkang ginanipun kangge nggayutaken peranan ingkang gadhah sipat tambahan pawarta ingkang umumipun dipunginakaken kangge ngronce kalih *proposisi* utawi langkung.

Tembung “*ning*” ing ukara menika kalebet jinisipun *konjungsi pertentangan (kontras)*, amargi kedadosan saking kalih *ide/proposisi* ingkang nedahaken kosok wangsulipun utawi *kontras*, inggih menika *proposisi* ingkang ngrembag tiyang ingkang gadhah mental kiyat saged ngatasi *stress* piyambak, dene tiyang ingkang gadhah mental ringkih saged ndadosaken pikiran kisruh.

Frasa “apa maneh” kalebet jinisipun *konjungsi tambahan (aditif)* ingkang ginanipun kangge nggayutaken peranan ingkang gadhah sipat tambahan pawarta ingkang umumipun dipunginakaken kangge ngronce kalih

proposisi utawi langkung. Ing ukara menika *frasa* “**apa maneh**” nggayutaken ukara kanthi maringi tambahan pawarta. Ukara ingkang dipungayutaken menika “*stress bisa ndadekake pikiran tansah kisruh, apa sing ditandangi tansah klera-kleru*” pikantuk tambahan pawarta ingkang awujud ukara “*wong sing makarya ing babagan administrasi, bisa wae bola-bali salah utawa kleru*”.

Tembung “**utawa**” kalebet jinisipun *konjungsi pilihan* kangge nggayutaken kalih *proposisi* inggih menika “*bola-bali salah*” lan “*kleru*”. Ananging wonten ukara menika wujudipun kangge ngandharaken supados langkung jelas. Dudutanipun tembung “*kleru*” minangka tembung ingkang njelasaken “*bola-bali salah*”.

Konjungsi saged awujud piranti *parafrase* ingkang ginanipun kangge njangkepi utawi njelasaken ukara sakderengipun supados tegesipun saged dipunmangertosi langkung gampil.

(2) *Akeh manungsa kang mangerteni yen rejeki iku maknane dhuwit **utawa** bandha donya, kamangka sabenere maknane rejeki iku banget maneka warna. Contone wae ana manungsa kang melarat uripe, nanging diparingi rejeki bisa urip kanthi umur dawa. Ing babagan iki maknane rejeki iku “Bagas Waras” **utawa** “sehat”.*
(DL 1 No 59)

Wonten ukara menika tembung “**utawa**” kalebet jinisipun *konjungsi parafrase* ingkang ginanipun kangge njangkepi utawi njelasaken tembung “*dhuwit*” kanthi ngginakaken tembung “*bandha donya*” lan tembung “*bagas*”.

waras” kanthi ngginakaken tembung “*sehat*” supados tegesipun saged dipunmangertosi langkung gampang.

b) Substitusi

Substitusi (penggantian) inggih menika *proses* saha asiling *unsur* basa ingkang dipungantos kaliyan *unsur* sanes wonten ing *satuan* basa ingkang langkung ageng. *Penggantian* dipuntindakaken kangge pikantuk *unsur* pambada utawi mratelakaken *unsur* tartamtu.

Substitusi mujudaken *penyulihan* satunggaling *unsur* wacana kaliyan *unsur* sanes ingkang acuanipun sami, ing gayutan antawisipun tembung utawi wujud sanes ingkang langkung ageng saking tembung, kados dene *frasa* utawi *klausa*. *Substitusi* minangka gayutan *leksikogramatikal*, inggih menika gayutan ing tata basa saha tembung ngginakaken *alat penyulih* arupi tembung, *frasa*, utawi *klausa* ingkang tegesipun beda saking *unsur substitusininipun*. *Substitusi* gadhah *referen* saksampunipun dipungayutaken kaliyan *unsur* ingkang dados acuan. *Substitusi* saged arupi sesulih tiyang, papan, saha satunggaling perkawis.

- (3) **Bandi** ngetutake bapake nyuwun bebungah, Pak Sonto maringi kerdus mie instan, nalika dibukak isine kuthuk anak pitik cacah 12, Bandi seneng banget lan bungah, kuthuke diopeni, dipakani, diwenahi ngombe. **Dheweke** wis isa mbayangake menawa kuthuk kang diopeni kanthi tresna bakal dadi gedhe, lan ndrebala dadi akeh. Menawa diedol bakal duwe dhuwit kang bisa kanggo tuku apa wae kang dikarepake. Dheweke ora meri merga kakangne oleh sepedha, Bandi bungah lan ora lali ngaturke panuwun marang bapake. Dheweke ora meri merga kakangne oleh sepedha, Bandi bungah lan ora lali ngaturke panuwun marang bapake.
(DL 1 No 27)

Topik proposisi ingkang utami saking wacana menika “*diparingi bebungah*”. Dhasaripun saking kawontenanipun *penjelas* minangka perangan *pendukung* saking makna ingkang utami. Perangan *penjelas* menika (1) *Pak Sonto maringi kerdus mie instan isine kuthuk anak pitik cacah 12*, (2) *Bandi seneng banget lan bungah kuthuke diopeni, dipakani, diwenahi ngombe*, (3) *dheweke mbayangake menawa kuthuk kang diopeni kanthi tresna bakal dadi gedhe, lan ndrebala dadi akeh*, (4) *Bandi bungah lan ora lali ngaturke panuwun marang bapake*.

Sarana jangkeping wacana kathah peranganipun. Sarana ing wacana nginggil menika kalebet sarana *kohesi gramatikal*, inggih menika *substitusi* “*dheweke*” minangka sesulhipun saking paraga “*Bandi*”. Tembung “*dheweke*” ing ukara menika minangka *substitusi* utawi sesulhipun tiyang, inggih menika minangka sesulih saking paraga “*Bandi*”.

Substitusi saged awujud sesulhipun papan, inggih menika tembung kangge nggantosaken tembung sanes ingkang nedahaken papan tartamtu.

- (4) *Ana maneh **pengalaman** kang dialami dening Mas Pitono (jeneng sesinglon) kang pidalem ing Ngayogyakarta awit piyambake iku kawit cilik pancen dhemen “Ngeses” utawa “Ngrokok” jebul nalika dadi pemudha piyambake kasuwun dening sawenehing pabrik rokok asal mancanegara, yaiku kasuwun dadi “Taster” (basa Inggris) kang pagaweyane mung “Ngeses” saakeh-akehe lan maringi tandha rokok sing endi kang enak rasane lan rokok sing endi kang ora enak rasane. Amarga saka gaweyane iku Mas Pitono dadi sugih mbrewu yen kanggone masarakat Ngayogyakarta. Ing babagan iki rejeki iku sabenere “Pacoban” awit diparingi sugih ananging kanthi angorbanake kasarasan.*
(DL 1 No 61)

Ing ukara nginggil menika, *frasa “ing babagan iki”* mujudaken sesulhipun papan. Miturut *kaidah* basa ingkang dipunginakaken kangge nedahaken papan ingkang langkung caket. *Frasa* menika nggantosaken acuan ingkang dipuntuju inggih menika “*pengalaman*”.

c) *Referensi*

Referensi dipunperang dados kalih jinis, inggih menika *referensi endoforis* saha *referensi eksoforis*. *Referensi eksoforis* inggih menika acuan (*anteseden*) ingkang wonten njawi basa (*ekstratekstual*) kados dene manungsa, kewan, alam, utawi acuan kagiatan. *Referensi endoforis* inggih menika acuan salebetipun teks (*intratekstual*).

Menawi ingkang dipunacu (*anteseden*) langkung rumiyin dipuntuturaken utawi wonten ing ukara ingkang langkung rumiyin saderengipun *pronomina*, dipunsebat *anafora*, dene *anteseden* ingkang dipunpanggiaken saksampunipun *pronomina* dipunsebat *katafora*. *Referensi anafora* saha *katafora* ngginakaken *pronomina persona*, *pronomina penunjuk*, saha *pronomina komparatif*.

(5) *Urip ing masarakat butuh mbang sinumbang, layat, tilik sanak lara, ngerteni wong tuwa, ngopeni anak tekan bab wragat sekolah. Iki sing marahi mumet lan bingung, awit aturan sekolahan mono ora kena dinyang. Apa maneh yen anak akeh mangka lagi kemrangat. Mulane yen ora kuwat imane akeh wong sing banjur stress. Ning sing paling akeh ya wong sing ekonomine ringkih utawa rekasa, nduwe selera dhuwur utawa muluk-muluk, ning ora kecongah nggayuh.*
(DL 1 No 3)

Topik proposisi ingkang utami saking wacana menika “*jalaran stress*”.

Dhasaripun saking kawontenanipun *penjelas* minangka perangan *pendukung* saking makna ingkang utami. Perangan *penjelas* menika (1) *urip ing masarakat butuh mbang sinumbang layat, tilik sanak lara, ngerteni wong tuwa, ngopeni anak tekan bab wragat sekolah*, (2) *aturan sekolahan ora kena dinyang apa maneh yen anak akeh mangka lagi kemrangat* (3) *Mulane yen ora kuwat imane akeh wong sing banjur stress*, (4) *sing paling akeh ya wong sing ekonomine ringkih utawa rekasa, nduwe selera dhuwur utawa muluk-muluk, ning ora kecongah nggayuh*.

Sarana jangkeping wacana kathah peranganipun. Sarana ing wacana nginggil menika kalebet sarana *kohesi gramatikal*. Tembung “*iki*” ing ukara menika kalebet jinisipun *referensi anafora*, amargi ingkang dipunacu (*anteseden*) langkung rumiyin dipuntuturaken ing wiwitan saderengipun *pronomina*. *Pronomina “iki”* minangka acuanipun saking *frasa “wragat sekolah”*. Dudutanipun, tembung “*iki*” minangka *referensi* saking *frasa “wragat sekolah”*. *Referensi* dipunsebut *katafora* menawi *anteseden* ingkang dipunpanggiaken saksampunipun *pronomina*.

- (6) Pak Sonto kang kagungan putra loro lanang kabeh umur-umurne kaceke taun. *Bapake* nate ngendika menawa padha sregep sinau *lan* munggah kelas kanthi prestasi sing apik bakal diparingi bebungah. Tekan titi wancine unggah-unggahan ***kabeh*** padha matur yen dadi juwara kelas. ***Agung*** juwara 1 *lan* ***Bandi*** juwara 3 ing kelase. *Bocah* loro padha nagih janji marang bapake.
(DL I No 25)

Tembung “*kabeh*” wonten ukara nginggil menika minangka *referensi katafora*. *Anteseden* utawi *acuan* tembung menika “*Agung*” lan “*Bandi*”. Dipunsebut *referensi katafora* amargi dipunpanggiaken utawi dipuntuturaken *anteseden* “*Agung*” lan “*Bandi*” ingkang mapan saksampunipun pronomina “*kabeh*”.

d) *Elipsis*

Elipsis (penghilangan/ pelesapan) inggih menika *proses penghilangan* tembung utawi *satuan-satuan* basa sanesipun. Wujud utawi *unsur* ingkang *melesap*, saged dipunkinten wujudipun saking *konteks* basa utawi saking *konteks* saking njawi gantosan *unsur* ingkang kosong (*zero*), inggih menika *unsur* ingkang sejatosipun wonten lan sengaja dipunicalaken. Ancasipun kangge pikantuk kepraktisan basa, inggih menika basa ingkang dipunginakaken langkung singkat lan gampil dipunmangertosi kanthi cara ingkang cepet.

(7) *Putra sawise umur telung taun, prayoga wiwit dilatih ma'em dhewe. Saka carane ngadhepi ajange (piring) supaya mengko ora pating bececer, carane nyekeli sendhok, carane mamah supaya ora kecap mundhak saru, nganti bocah apal. Ibu pancen kudu sabar lan telaten ngajari putra, ning tak aturi pitados yen mengkono putra bakal ndalan. Yen putra tansah didulang diuja sakarepe, yen mengko lagi wegah ma'em, pangan sing wis ning tutuk njur sok njur ming diemut, disambi dolanan utawa mlaku-mlaku, mengko yen wis mundhak pinter yen ora weruh sing didulang njur dilepeh.*
(DL 1 No 33)

Topik proposisi ingkang utami saking wacana menika “*nglatih putra ma'em*”. Dhasaripun saking kawontenanipun *penjelas* minangka perangan

pendukung saking makna ingkang utami. Perangan *penjelas* menika (1) *Putra sawise umur telung taun, prayoga wiwit dilatih ma'em dhewe*, (2) *saka carane ngadhepi ajange (piring) supaya mengko ora pating bececer*, (3) *carane nyekeli sendhok*. (4) *carane mamah supaya ora kecap mundhak saru, nganti bocah apal*.

Sarana jangkeping wacana ing wacana nginggil menika kalebet jinisipun sarana *kohesi gramatikal*. Ing ukara ingkang dipunsukani tandha garis ngandhap menika kedadosan *elipsis* utawi *pelesapan*, inggih menika wonten *unsur* saking ukara ingkang ical. Ing *klausa* ingkang sepisan dipunmangertosi bilih jejer saking ukaranipun inggih menika “*putra*”. Ananging wonten *klausa* ingkang saklajengipun jejer menika ingkang mboten dipunsebataken malih. Perkawis menika amargi wonten *unsur* saking ukara ingkang *zero* utawi ical.

2) *Kohesi Leksikal*

a) *Repetisi*

Repetisi inggih menika satunggaling cara kangge nggayutaken gayutan *kohesif* antawisipun ukara. Gayutan menika dipunwujudaken kanthi ngambali saperangan ukara. Kanthi *repetisi* saged dipuntegesi bilih antawisipun *topik* ukara ingkang setunggal saha *topik* sanesipun gadhah gayutan.

Repetisi dipunperang dados 4, inggih menika *repetisi penuh* (ngambali satunggaling *fungsi* salebetipun ukara kanthi jangkep tanpa ngurangi saha ngowahi wujud, ancasipun kangge maringi tekanan ing perangan ingkang

dipunambali), *repetisi dengan bentuk lain* (kadadosan menawi satunggaling tembung dipunambali ngangge *konstruksi* utawi wujud tembung ingkang sanes ingkang taksih gadhah wujud dhasar ingkang sami), *repetisi dengan penggantian* (sami kaliyan panganggening *substitusi*, kangge nggayutaken ukara saged dipunlampahi kanthi ngambali perangan ukara, nanging saged dipuntindakaken kanthi nggantosaken wujud ingkang sanes), *repetisi dengan hiponim* (*repetisi* ingkang kadadosan ing wonten ing *subordinat*).

- (8) *Jaman saiki saya tambah maju, saya tambah modern. Kabeh piranti sarwa canggih kanggone wong sugih sing nduwe jabatan penting lan bayare sathekruk. Urip sing wis mapan lan kepenak, kabeh lumaku lancar tanpa ana pikiran abot.*
(DL 1 No 1)

Topik proposisi ingkang utami saking wacana menika “*jaman maju*”.

Dhasaripun saking kawontenanipun *penjelas* minangka perangan *pendukung* saking makna ingkang utami. Perangan *penjelas* menika (1) *jaman saya tambah modern*, (2) *kabeh piranti sarwa canggih kanggone wong sugih sing nduwe jabatan penting lan bayare sathekruk*, (3) *urip sing wis mapan lan kepenak, kabeh lumaku lancar tanpa ana pikiran abot*.

Sarana jangkeping wacana kathah peranganipun. Sarana ing wacana nginggil menika kalebet sarana *kohesi leksikal*. Tembung “*saya tambah*” ing *frasa* nomer setunggal dipunambali malih ing wiwitan *frasa* nomer kalih, saengga dipunsebut *repetisi*. Wujud *repetisi* menika kalebet ing jinisipun *repetisi penuh*, ingkang dipunsebut *penuh* utawi jangkep inggih menika wujud saking tembungipun ingkang kekalihipun sami mboten dipuntambahi utawi

dipunkirangi (tanpa dipunowahi). Sarana *kohesi* menika nggayutaken antawisipun *proposisi-proposisi* ing salebetipun wacana saengga mujudaken *topik* wacana ingkang utami.

Repetisi mboten mesthi awujud utawi ngginakaken tembung ingkang wetah. Ananging ugi saged awujud tembung kanthi wujud sanes saengga dipunsebut *repetisi dengan bentuk lain*, amargi kadadosan satunggaling tembung dipunambali ngangge *konstruksi* utawi wujud tembung ingkang sanes ingkang taksih gadhah wujud dhasar ingkang sami.

- (9) *Kahanan emosining manungsa utawa pangarsa kang kasandhang banget dipengaruhi mindset utawa carane mikir. Wong kang tansah susah biasa sinebut wong kang nduweni pemikiran negative, kang cirine nyambut gawe apa wae krasa angel, ora bisa, krasa abot, nggresula asile sithik. Kurang sabar merga kupiya ora enggal dadi. Wong kang tansah bungah biasane nyawang urip kanthi positip, apik, nyenengake. Kedadeaning urip ditampa kanthi bungah, embuh kuwi nemu kacingkrangan apamaneh yen nemu kamulyan. Kuncine dumunung ana ing carane mikir lan nampa kahanan urip kang werna loro. Nek saiki lagi bungah aja banget anggone bungah ewadene yen lagi nampa kasusahan ya bisa nggelar nggulung ora nganti kadlarung. Sinau ing prakara iku ora gampang nanging bisa kelakon menawa gelem lan sregep ngrasakake, ngonceki, lan njupuk hikmahe saben **lelakon**, bisa **lelakone** dhewe utawa **lelakone** wong liya.*
(DL I No 24)

Tembung “**lelakon**” dipunambali malih dados tembung “**lelakone**”. Tembung menika kalebet jinisipun *repetisi dengan bentuk lain*, amargi kadadosan satunggaling tembung dipunambali ngangge *konstruksi* utawi wujud tembung ingkang sanes ingkang taksih gadhah wujud dhasar ingkang sami. Tembung “**lelakon**” lan “**lelakone**” tembung dhasaripun sami, inggih menika

“*lakon*”, nanging pikantuk *konstruksi* utawi wujud tembungipun dados sanes amargi pikantuk panambang –e.

b) *Sinonim*

Sinonim menika wujud basa ingkang tegesipun meh sami kaliyan wujud basa sanes, saged awujud tembung, kelompok tembung, utawi ukara, menawi umumipun ingkang dipunanggep *sinonim* menika namung tembung-tembungipun kemawon.

Sinonim inggih menika *kohesi leksikal* ingkang arupi gayutan *makna*/ teges *leksikal* ingkang meh sami antawisipun *konstituen* ingkang setunggal kaliyan *konstituen* ingkang sanesipun.

Titikanipun tembung ingkang *sinonim*, inggih menika: kekalihipun tembung gadhah teges utawi *makna* ingkang sami utawi meh sami saha kekalihipun tembung kedah saged dipungantos ing salebetipun *konteks* wacana ingkang sami.

Sinonim dipunperang dados tiga, inggih menika *sinonim mutlak* (tembung-tembung ingkang saged dipungantos papanipun tanpa nggantos teges/ *makna struktural* saha *makna leksikal* ing salebetipun ukara, *frasa*, *klausa*, *kalimat*), *sinonim semirip* (tembung-tembung ingkang saged gantosan papan ing salebetipun *konteks* basa tartamtu tanpa ngowahi teges/ *makna struktural* lan *leksikal* ing salebetipun ukara, *frasa*, *klausa*, *kalimat*), *sinonim selingkung* (tembung-tembung ingkang saged dados ganti salebeting *konteks* basa tartamtu kemawon minangka *struktural* lan *leksikal*).

- (10) *Pak Sonto kang kagungan putra loro lanang kabeh umur-umurane kaceke mung setaun. Sing gedhe aran Agung umur 9 taun lan sing cilik aran Bandi 8 taun. Bapake nate ngendika menawa padha sregep sinau lan munggah kelas kanthi **prestasi** sing apik bakal diparingi bebungah. Tekan titi wancine unggah-unggahan kabeh padha matur yen dadi **juwara** kelas. Agung juwara 1 lan Bandi juwara 3 ing kelase. Bocah loro padha nagih janji marang bapake.*
(DL 1 No 25)

*Topik proposisi ingkang utami saking wacana menika “Putra Pak Sonto”. Dhasaripun saking kawontenanipun *penjelas* minangka perangan *pendukung* saking makna ingkang utami. Perangan *penjelas* menika (1) Pak Sonto kagungan putra loro lanang kabeh umur-umurane kaceke mung setaun (2) Sing gedhe aran Agung umur 9 taun lan sing cilik aran Bandi 8 taun, (3) Bapake nate ngendika menawa padha sregep sinau lan munggah kelas kanthi prestasi sing apik bakal diparingi bebungah, (4) Tekan titi wancine unggah-unggahan kabeh padha matur yen dadi juwara kelas, (5) Agung juwara 1 lan Bandi juwara 3 ing kelase, (6) Bocah loro padha nagih janji marang bapake.*

Sarana jangkeping wacana kathah peranganipun. Sarana ing wacana nginggil menika kalebet sarana *kohesi leksikal*. Tembung “**prestasi**” ing ukara nomer tiga *sinonim* kaliyan tembung “**juwara**” ing ukara nomer sekawan. Tembung “*prestasi*” lan “*juwara*” kalebet jinisipun *sinonim semirip*, amargi tembung-tembung menika saged gantosan papan ing salebetipun *konteks* basa tartamtu tanpa ngowahi teges/ *makna struktural* lan *leksikal* ing salebetipun ukara, *frasa*, *klausa*, lan ukara. Sarana *kohesi* menika nggayutaken

antawisipun *proposisi-proposisi* ing salebetipun wacana saengga mujudaken *topik* wacana ingkang utami.

Wujud *sinonim* kathahipun awujud *mutlak* inggih menika tembung-tembung ingkang saged dipungantos papanipun tanpa nggantos teges/ *makna struktural* saha *makna leksikal* ing salebetipun ukara, *frasa*, *klausa*, lan ukara.

- (11) *Ing zaman biyen, sing kudu nampa swarga nunut, neraka katut yaiku **wanita**. Bebasan nasibe **wanita** iku mung gumantung garwane. Menawa sing kakung begja sing **putri**, ya garwane melu begja, nanging menawa sing kakung cilaka, sing **putri** kudu melu cilaka.*
(DL 1 No 37)

Tembung “*wanita*” ing ukara nomer setunggal lan kalih saha tembung “*putri*” ing ukara nomer tiga kalebet jinisipun *sinonim mutlak*, amargi tembung-tembung menika saged dipungantos papanipun tanpa nggantos teges/ *makna struktural* saha *makna leksikal* ing salebetipun ukara, *frasa*, *klausa*, lan ukara.

c) **Hiponim**

Tembung *superordinat* gadhah mapinten-pinten *subordinat*. *Pengulangan* ingkang kadadosan ing tembung *subordinat* dipunsebut *hiponim*.

Gayutan *hiponim* ing pasangan tembung inggih menika gayutan antawisipun ingkang langkung alit (minangka *ekstensional*) lan ingkang langkung ageng (minangka *ekstensional* ugi). Gayutan menika lakunipun mboten awujud *timbal-balik*. *Hiponim* menika gayutan *semantik* antawisipun teges ingkang *spesifik* lan teges ingkang *generik*.

- (12) *Wong sing nandhang stress iku gampang lumebune **penyakit-penyakit** liyane ing awake, kayata: sing cetha **sirah mesthi krasa mumet (buyer), sendhi-sendhi krasa lara ngethok-ngethok, weteng gampang mules, iki bisa lambung utawa lever** utawa maneh perangan liyane. Wis to pokoke sapa wae sing nandhang stress mangka bebayane padha karo nandhang strook, marakake dadi dalane pati.*
(DL 1 No 8)

Topik proposisi ingkang utami saking wacana menika “*bebaya stress*”.

Dhasaripun saking kawontenanipun *penjelas* minangka perangan *pendukung* saking makna ingkang utami. Perangan *penjelas* menika (1) *Wong sing nandhang stress iku gampang lumebune penyakit-penyakit liyane ing awake*, (2) *sirah mesthi krasa mumet (buyer)*, (3) *sendhi-sendhi krasa lara ngethok-ngethok*, (4) *weteng gampang mules, iki bisa lambung utawa lever*, (4) *sapa wae sing nandhang stress mangka bebayane padha karo nandhang strook, marakake dadi dalane pati.*

Sarana jangkeping wacana kathah peranganipun. Sarana ing wacana nginggil menika kalebet sarana *kohesi leksikal*, inggih menika *hiponim*. Ukara “*sirah mesthi krasa mumet (buyer), sendhi-sendhi krasa lara ngethok-ngethok, weteng gampang mules, iki bisa lambung utawa lever*” ing ukara nginggil menika minangka *subordinat*, dene tembung “*penyakit-penyakit*” minangka tembung *superordinat*. Kekalihipun tembung menika nedahaken gayutan antawisipun perangan ingkang ngewrat *unsur superordinat* kaliyan perangan ingkang ngewrat *unsur subordinat*. Dudutanipun ukara ingkang minangka *subordinat* menika minangka jinising utawi minangka

peranganipun “*penyakit*” minangka *superordinat*. Sarana *kohesi* menika nggayutaken antawisipun *proposisi-proposisi* ing salebetipun wacana saengga mujudaken *topik* wacana ingkang utami.

d) Antonim

Antonim inggih menika *leksem* ingkang gegandhengan minangka *antonimi*. *Antonimi* menika teges ing salebetipun *leksikal* ingkang saged dipunjenjang.

Antonim menika lakunipun awujud *timbang-balik*. Menawi pasangan *antonim* gadhah teges *kuantitas* tartamtu (mliginipun *ukuran*) biasanipun wonten *kutub* ingkang *positif* (*tinggi, lebar, besar*) lan *kutub* ingkang *negatif* (*rendah, sempit, kecil*).

Dudutanipun *antonim* inggih menika *kohesi leksikal* ingkang arupi gayutan *makna leksikal* ingkang asipat *kontras* utawi kosok wangsulipun saking *konstituen* setunggal kaliyan *konstituen* ingkang sanesipun. *Antonim* dipunperang dados *antonim antarkalimat*, *antonim antarfrasa*, lan *antonim antarkata*.

(13) *Turu kanggone putra minangka kebutuhan. Yen kebutuhan iki kurang utawa ora kecukupan tundhone bisa ndrawasi tumrap kapribaden lan kesehatane putra. Mula jejere wong tuwa utawa wong diwasa, bisaa paweh kalodhangan kanggo ndhampingi putrane kareben duwe tumindak sing ajeg (kebiasaan) nyisihake wektu kanggo turu. Putra bisa turu kanthi pules bisa menehi daya kekuwatan mulihake daya lan tenagane putra ing wektu-wektu sateruse. Mula aja disepelekake menawa putra duwe masalah ora bisa turu. Embuh iku turu ing **wektu awan** utawa **wektu wengi**.*

(DL 1 No 55)

Topik proposisi ingkang utami saking wacana menika “*туру minangka kebutuhan*”. Dhasaripun saking kawontenanipun *penjelas* minangka perangan *pendukung* saking makna ingkang utami. Perangan *penjelas* menika (1) *туру kanggone putra minangka kebutuhan*, (2) *yen kebutuhan iki kurang utawa ora kecukupan tundhone bisa ndrawasi tumrap kapribaden lan kesehatane putra*, (3) *mula jejere wong tuwa utawa wong diwasa, bisaa paweh kalodhangan kanggo ndhampingi putrane kareben duwe tumindak sing ajeg (kebiasaan) nyisihake wektu kanggo тuru*, (4) *putra bisa тuru kanthi pules bisa menehi daya kekuwatan mulihake daya lan tenagane putra ing wektu-wektu sateruse*, (5) *aja disepelake menawa putra duwe masalah ora bisa тuru. Embuh iku тuru ing wektu awan utawa wektu wengi*.

Sarana jangkeping wacana kathah peranganipun. Sarana ing wacana nginggil menika kalebet sarana *kohesi leksikal*, inggih menika *antonim*. Frasa “*wektu awan*” saha frasa “*wektu wengi*” kalebet ing jinisipun *antonim mutlak*, inggih menika *antonim* ingkang tegesipun kosok wangsulipun lan teges menika *mutlak*. Frasa “*wektu awan*” saha frasa “*wektu wengi*” ing ukara menika tegesipun *mutlak* utawi teges ingkang sejatosipun.

Frasa “*wektu awan*” lan “*wektu wengi*” menika gadhah teges ingkang kosok wangsulipun saking kekalihipun *frasa* menika. Sarana *kohesi* menika nggayutaken antawisipun *proposisi-proposisi* ing salebetipun wacana saengga mujudaken *topik* wacana ingkang utami.

Antonim ugi saged kedadosan ing antawisipun tetembungan ing salebetipun ukara lan antawisipun ukara ing salebetipun wacana.

- (14) *Kahanan emosining manungsa utawa pangarsa kang kasandhang banget dipengaruhi mindset utawa carane mikir. Wong kang tansah susah biasa sinebut wong kang nduweni pemikiran negative, kang cirine nyambut gawe apa wae krasa angel, ora bisa, krasa abot, nggresula asile sithik. Kurang sabar merga kupiya ora enggal dadi. Wong kang tansah bungah biasane nyawang urip kanthi positip, apik, nyenengake. Kedadeaning urip ditampa kanthi bungah, embuh kuwi nemu **kacingkrangan** apamaneh yen nemu **kamulyan**. Kuncine dumunung ana ing carane mikir lan nampa kahanan urip kang werna loro. Nek saiki lagi bungah aja banget anggone bungah ewadene yen lagi nampa kasusahan ya bisa nggelar nggulung ora nganti kadlarung. Sinau ing prakara iku ora gampang nanging bisa kelakon menawa gelem lan sregep ngrasakake, ngonceki, lan njupuk hikmahe saben lelakon, bisa lelakone dhewe utawa lelakone wong liya. (DL 1 No 22)*

Ing wacana nginggil menika ukara “*Wong kang tansah susah biasa sinebut wong kang nduweni pemikiran negative, kang cirine nyambut gawe apa wae krasa angel, ora bisa, krasa abot, nggresula asile sithik, kurang sabar merga kupiya ora enggal dadi*” minangka *antonim* utawi kosok wangsulipun saking ukara “*Wong kang tansah bungah biasane nyawang urip kanthi positip, apik, nyenengake*”. Dene tembung “**kacingkrangan**” minangka *antonim* utawi kosok wangsulipun saking tembung “**kamulyan**”.

e) **Kolokasi**

Kolokasi inggih menika *asosiasi* ingkang tetep antawisipun tembung setunggal kaliyan tembung sanes ingkang gegandhengan ing salebetipun ukara.

Kolokasi ugi saged dipunsebut satunggaling perkawis ingkang raket kaliyan sanesipun lan biasanipun dipunsebut dados setunggal *kesatuan*. Minangka *psikologis* gayutan menika dipunsebut *kolokasi*.

(15) *Ing dina Minggu esuk pak Sonto nimbali putrane, Agung diparingi sepedha anyar dheweke surak bungah. Adhine uga melu seneng nanging nalika pak Sonto ngendika menawa sepedha iku kudu diopeni, dilapi ben resik, tansah dikunci menawa ditinggal, Agung dadi mleruk ora seneng atine. Wangsulane Agung: “Wah kok ndadak repot ta pak?” Agung rumangsa yen bapake ora ikhlas maringi merga weling kang maneka warna. Batine Agung nek wis dadi darbeke rak ya sakarepku ta!” mangkono grunde.*
(DL 1 No 26)

Topik proposisi ingkang utami saking wacana menika “*sepedha anyar*”. Dhasaripun saking kawontenanipun *penjelas* minangka perangan *pendukung* saking makna ingkang utami. Perangan *penjelas* menika (1) *ing dina Minggu esuk pak Sonto nimbali putrane, Agung diparingi sepedha anyar dheweke surak bungah*, (2) *adhine uga melu seneng nanging nalika pak Sonto ngendika menawa sepedha iku kudu diopeni, dilapi ben resik, tansah dikunci menawa ditinggal, Agung dadi mleruk ora seneng atine*, (3) *Agung rumangsa yen bapake ora ikhlas maringi merga weling kang maneka warna*.

Sarana jangkeping wacana kathah peranganipun. Sarana ing wacana nginggil menika kalebet sarana *kohesi leksikal*, inggih menika *kolokasi*. Antawisipun tembung “*bapake*” lan “*putrane*” menika gadhah gayutan ingkang raket minangka *psikologis* minangka setunggal *kesatuan*. Tembung menika gegandhengan ing salebetipun ukara, saengga dipunsebut *kolokasi*.

Sarana *kohesi* menika nggayutaken antawisipun *proposisi-proposisi* ing salebetipun wacana saengga mujudaken *topik* wacana ingkang utami.

3) *Koherensi*

Koherensi inggih menika gayutan antawisipun ukara lan gayutan antawisipun *paragraf* miturut *logika*. Wacana ingkang *koheren* mboten mesthi dipuntektokaken kaliyan *kohesi*. Wonten wacana ingkang *kohesif* lan *koheren*, wonten ugi wacana ingkang mboten *kohesif*, ananging *koheren*. *Koherensi* minangka “*pertalian*” teges lan wosipun wacana.

Kohesi caket sanget gayutanipun kaliyan *koherensi*. Kanthi ngginakaken piranti *kohesi* saged dipunancas menawi satunggaling wacana saged *koheren*. *Koherensi* menika *acuanipun* ing *aspek tuturan*, kados pundi *proposisi* wacana ingkang saged dipundudut kangge nggambaraken *tindakan ilokusinipun* kangge mujudaken satunggaling wacana. *Proposisi-proposisi* salebeting wacana saged mujudaken satunggaling wacana ingkang runtut (*koheren*) mbok bilih boten wonten *pemarkah* gayutan ukara ingkang dipunginakaken.

Gayutan *koherensi* wacana sejatosipun gayutan ingkang *semantik*, inggih menia gayutan ingkang kedadosan saking *proposisi-proposisi*. Mawi cara ingkang *struktural* gayutan menika saged dipuntegesi *pertautan* ingkang *semantis* antawisipun peranan ukara ingkang setunggal kaliyan ukara sanesipun. Gayutan maknawi menika kadang-kadang dipuntandha ngangge piranti-piranti *leksikal*, nanging kadang-kadang ugi tanpa tandha.

a) Koherensi Alasan-Sebab

Gayutan *Koherensi Alasan-Sebab* gadhah titikan inggih menika salah setunggal saking peranganipun ukara mangsuli pitakenan: “menapa alesanipun?”

(16) (a) *Pancen sing jenenge becik iku putra mono diasuh utawa diemong ibune dhewe. (b) Tutug anggone mimik asi ibune sing ndayani putra kuwat daya tahane kanggo kabeh penyakit. Uga si ibu bisa langsung mangerteni bobote, undhake kecerdhasan otak, ketok saka gerak lan tanggapane putra marang barang-barang sakiwa tengene, sing narik kawigatene. Dhasar wis kinodrat, ibu mono yen ora kepeksa kahanan, pancen tugase ya momong, ndhidhik lan nggulawenthah putra. Putra sing dipasrahake rewang mono rak merga kepeksa, ya merga wiwit durung krama wis makarya ning instansi pemerintah sing ora bisa disambi, utawa wis pinercaya (dikontrak) ing sawenehing bebadan sing ora bisa ditinggalake, merga uga ngelingi sembulihing makarya bisa dirasakake kanggo urip.*
(DL 1 No 32)

Sarana *koherensi alasan-sebab* menika nggayutaken antawisipun *proposisi-proposisi* ing salebetipun wacana saengga mujudaken *topik* wacana ingkang utami. *Topik proposisi* ingkang utami saking wacana menika “*putra becik diemong ibu*”. Dhasaripun saking kawontenanipun *penjelas* minangka perangan *pendukung* saking *makna* ingkang utami. Perangan *penjelas* menika (1) *pancen sing jenenge becik iku putra mono diasuh utawa diemong ibune dhewe*, (2) *putra tutug anggone mimik asi ibune sing ndayani putra kuwat daya tahane kanggo kabeh penyakit*, (3) *si ibu bisa langsung mangerteni bobote, undhake kecerdhasan otak, ketok saka gerak lan tanggapane putra marang barang-barang sakiwa tengene, sing narik kawigatene*, (4) *wis kinodrat, ibu mono yen ora kepeksa kahanan, pancen tugase ya momong, ndhidhik lan nggulawenthah putra*, (5) *putra sing dipasrahake rewang mono merga kepeksa, merga wiwit durung krama wis makarya ning instansi*

pemerintah sing ora bisa disambi, utawa wis pinercaya (dikontrak) ing sawenehing bebadan sing ora bisa ditinggalake.

Ukara (a) minangka ukara *alasan*, dene ukara (b) minangka ukara *sebab*. Dudutanipun, ukara “*tutug anggone mimik asi ibune sing ndayani putra kuwat daya tahane kanggo kabeh penyakit*” minangka *sebab* saking kawontenanipun *alasan* ing ukara “*pancen sing jenenge becik iku putra mono diasuh utawa diemong ibune dhewe*”.

b) Generik-Spesifik

Gayutan *Koherensi Generik-Spesifik* saged dados sarana mujudaken sarana ingkang wetah.

- (17) (a) *Bebayane stress iku gedhe banget.* (b) *Wong sing nandhang stress abot mesthi ambruk. Yen ora ditambahi kanthi tenanan, luwih-luwih dening sing waras (garwa utawa putrane), dibombong, digedekake atine, diayem-ayemi. Nganti sing nandhang krasa yen tansah digatekake, dikancani lan dirungokake yen dheweke curhat.*
(DL 1 No 7)

Sarana *koherensi generik-spesifik* menika nggayutaken antawisipun *proposisi-proposisi* ing salebetipun wacana saengga mujudaken *topik* wacana ingkang utami. *Topik proposisi* ingkang utami saking wacana menika “*bebaya stress*”. Dhasaripun saking kawontenanipun *penjelas* minangka perangan *pendukung* saking *makna* ingkang utami. Perangan *penjelas* menika (1) *bebayane stress iku gedhe banget*, (2) *wong sing nandhang stress abot mesthi ambruk*, (3) *yen ora ditambahi kanthi tenanan, luwih-luwih dening sing waras (garwa utawa putrane), dibombong, digedekake atine, diayem-ayemi*, (4)

Nganti sing nandhang krasa yen tansah digatekake, dikancani lan dirungokake yen dheweke curhat.

Ukara (a) minangka *koherensi generik*, dene ukara (b) minangka *koherensi spesifik* utawi ukara ingkang njangkepi langkung cetha menapa ingkang dipunandharaken ing ukara *generik*.

c) *Sebab-Akibat*

Gayutan *Koherensi Sebab-Akibat* inggih menika gayutan ingkang kadadosan ing antawisipun ukara saha paragraf ing salebetipun wacana. Perangan ukara ingkang setunggal gadhah teges minangka sebab saha perangan ingkang sanesipun gadhah teges minangka akibat. Kekalihipun makna/ teges menika antawisipun setunggal saha sanesipun asipat mbetahaken minangka semantis, kangge mujudaken makna ingkang padu, wetah, saha jangkep.

- (18) *Akeh ibu-ibu sing opyak, yen putrane sing umur 3 utawa patang taun angel anggone ma'em. (a)Iki dudu perkara kang sepele lho, merga bocah balita iku rawan ing penyakit. (b)Dadi yen gizine kurang merga angel didulang, bocah bakal gampang kena lelara sing ketoke mung sepele ning bisa dadi fatal. (DL 1 No 30)*

Sarana *koherensi sebab-akibat* menika nggayutaken antawisipun *proposisi-proposisi* ing salebetipun wacana saengga mujudaken *topik* wacana ingkang utami. *Topik proposisi* ingkang utami saking wacana menika “*putra angel ma'em*”. Dhasaripun saking kawontenanipun *penjelas* minangka perangan *pendukung* saking *makna* ingkang utami. Perangan *penjelas* menika

(1) *akeh ibu-ibu sing opyak, yen putrane sing umur 3 utawa patang taun angel anggone ma'em*, (2) *dudu perkara kang sepele lho, merga bocah balita iku rawan ing penyakit*, (3) *yen gizine kurang merga angel didelang, bocah bakal gampang kena lelara sing ketoke mung sepele ning bisa dadi fatal*.

Ukara (a) inggih menika “*iki dudu perkara kang sepele lho, merga bocah balita iku rawan ing penyakit*” minangka ukara sebab. Ukara menika minangka *semantis* mbetahaken ukara sanes minangka gayutan ukaranipun, saengga ukara (b) “*dadi yen gizine kurang merga angel didelang, bocah bakal gampang kena lelara sing ketoke mung sepele ning bisa dadi fatal*” ingkang ngandharaken *akibat* saking kawontenanipun ukara (a) menika dipunserat kangge njangkepi wacana ing nginggil supados saged wetah saha *koheren*.

d) Identifikasi

Gayutan *Koherensi Identifikasi* gadhah titikan inggih menika salah setunggal saking peranganipun ukara minangka ukara panjelas saking satunggaling identifikasi satunggaling istilah utawi tembung aran ingkang wonten ing perangan ukara sanesipun.

- (19) Miturut ***ahli antropologi lan psikiatri, Janis Hunter Jenkins, saka Case Western Reserve University , Cleveland, Ohio, Amerika Serikat***, sikap urip sedinane saka keluarga marang pawongan kang nandhang lelara *schizophrenia* melu nemtokake upaya kanggo nambani. Lire, praupan rai kurang semanak (*ekspresi negative*) sing kaduk kang dikatonake keluarga bisa jalari pawongan kang lara (pasien) dadi kumat. Praupan rai sing ngatonake kahanan nesu, kuciwa, memungsuhan, tanpa rinasa bakal meteg pangrasane pasien temah kuwawa mecungulake maneh lelarane.
(DL I No 12)

Sarana *koherensi identifikasi* menika nggayutaken antawisipun *proposisi-proposisi* ing salebetipun wacana saengga mujudaken *topik* wacana ingkang utami. *Topik proposisi* ingkang utami saking wacana menika “*sikap urip*”. Dhasaripun saking kawontenanipun *penjelas* minangka perangan *pendukung* saking *makna* ingkang utami. Perangan *penjelas* menika (1) *sikap urip sedinane saka keluarga marang pawongan kang nandhang lelara schizophrenia melu nemtokake upaya kanggo nambani*, (2) *praupan rai kurang semanak (ekspresi negative) sing kaduk kang dikatonake keluarga bisa jalari pawongan kang lara (pasien) dadi kumat*, (3) *praupan rai sing ngatonake kahanan nesu, kuciwa, memungsuhan, tanpa rinasa bakal meteg pangrasane pasien temah kuwawa mecungulake maneh lelarane*.

Ing wacana nginggil menika dipunsebutaken bilih *Janis Hunter Jenkins* minangka *ahli antropologi lan psikiatri* saking *Case Western Reserve University , Cleveland, Ohio, Amerika Serikat*. Frasa “*ahli antropologi lan psikiatri*” saha “*Case Western Reserve University , Cleveland, Ohio, Amerika Serikat*” minangka *identifikasi* saking “*Janis Hunter Jenkins*”.

e) ***Sarana-Hasil***

Gayutan *Koherensi Sarana-Hasil* gadhah titikan inggih menika salah setunggal perangan ukaranipun mangsuli pitakenan: “Kenging menapa perkawis menika saged kadadosan?” saha kasil ingkang dipunancas sampun kagayuh.

- (20) *Pak Sonto kang kagungan putra loro lanang kabeh umur-umrane kaceke mung setaun. Sing gedhe aran Agung umur 9 taun lan sing cilik aran Bandi 8 taun. Bapake nate ngendika menawa padha (a)sregep sinau lan munggah kelas kanthi prestasi sing apik bakal diparingi bebungah. Tekan titi wancine unggah-unggahan kabeh padha matur yen (b)dadi juwara kelas. Agung juwara 1 lan Bandi juwara 3 ing kelase. Bocah loro padha nagih janji marang bapake.*
(DL 1 No 25)

Sarana koherensi sarana-hasil menika nggayutaken antawisipun *proposisi-proposisi* ing salebetipun wacana saengga mujudaken *topik* wacana ingkang utami. *Topik proposisi* ingkang utami saking wacana menika “*diparingi bebungah*”. Dhasaripun saking kawontenanipun *penjelas* minangka perangan *pendukung* saking makna ingkang utami. Perangan *penjelas* menika (1) *Pak Sonto nate ngendika menawa putrane padha sregep sinau lan munggah kelas kanthi prestasi sing apik bakal diparingi bebungah*, (2) *tekan titi wancine unggah-unggahan kabeh padha matur yen dadi juwara kelas*, (3) *Agung juwara 1 lan Bandi juwara 3 ing kelase*, lan (4) *bocah loro padha nagih janji marang bapake*.

Ukara (a) *frasa “sregep sinau lan munggah kelas”* minangka sarana ingkang ngasilaken kadadosan ing *frasa “dadi juwara kelas”*. Saged dipundudut bilih ngangge sarana sregep sinau saged kasil dados juwara kelas. Saengga kawontenanipun sarana ing ukara (a) nuwuhaken kasil ing ukara (b) ingkang sampun dipungayuh.

f) Latar-Kesimpulan

Gayutan *Koherensi Latar-Kesimpulan* gadhah titikan inggih menika salah setunggal saking peranganipun ukara mangsuli pitakenan: “Bukti menapa ingkang dados dhasaring dudutan menika?”

- (21) (a) *Sepuluh taun kepungkur ing Indonesia ana watara 1 persen kencokan schizophrenia sing saya suwe saya akeh cacahé. (b)Kahanan ekonomi, lingkungan kurang sehat, lan kebutuhan urip sing seg-segan, dadi jalaran saya akehe pawongan sing kencokan lelara mental sing ora katon, nanging bisa nuwuhake kahanan sing mutawatiri klebu karep nganyut tuwuh merga urip dianggep wis ora ana gunane.*
(DL 1 No 19)

Sarana *koherensi latar-kesimpulan* menika nggayutaken antawisipun *proposisi-proposisi* ing salebetipun wacana saengga mujudaken *topik* wacana ingkang utami. *Topik proposisi* ingkang utami saking wacana menika “*sebab kencokan schizophrenia*”. Dhasaripun saking kawontenanipun *penjelas* minangka perangan *pendukung* saking *makna* ingkang utami. Perangan *penjelas* menika (1) *kahanan ekonomi*, (2) *lingkungan kurang sehat*, (3) *kebutuhan urip sing seg-segan*,(4) *dadi jalaran saya akehe pawongan sing kencokan lelara mental sing ora katon nanging bisa nuwuhake kahanan sing mutawatiri klebu karep nganyut tuwuh merga urip dianggep wis ora ana gunane.*

Ukara (a) minangka *latar* utawi dhasaring andharan, dene ukara (b) minangka *kesimpulan* utawi ukara ingkang dados dudutan saking perkawis ingkang dipunandharaken ing ukara saderengipun, inggih menika

ngandharaken bilih “*watara 1 persen kencokan schizophrenia sing saya suwe saya akeh cacahé*”.

g) Sarana-Tujuan

Gayutan *Koherensi Sarana-Tujuan* gadhah titikan inggih menika salah setunggal saking peranganipun ukara mangsuli pitakenan: “Menapa ingkang kedah dipuntindakaken kangge nggayuh ancas menika?”

Bedanipun sarana-hasil kaliyan sarana-tujuan ing perangan ancasipun. Menawi sarana-hasil ancas utawi kasil ingkang dipuntindakaken sampun kagayuh, dene ancasipun sarana-tujuan dereng temtu kagayuh.

- (22) (a)*Tumrap masarakat Jawa sing isih nggegegi kabudayan Jawa sing nengenake sopan santun, tepa slira, sabar, lembah manah, seneng bedhamen, lan tresna asih, (b)bakal bisa menehi kalodhangan becik kanggo nyarasake pasien. Jalaran pasien ora kerep kepancing emosine krana rumangsa diregani, dirungokake, diuwongake, apadene digatekake. Bebarengan iku mesthine pasien digolekaken usada secara teratur. Temah kajaba pasien diwaluyakake kanthi cara nggedhegake atine uga kanthi diobati secara medis (obat saka dokter).*
(DL 1 No 16)

Sarana *koherensi sarana-tujuan* menika nggayutaken antawisipun *proposisi-proposisi* ing salebetipun wacana saengga mujudaken *topik* wacana ingkang utami. *Topik proposisi* ingkang utami saking wacana menika “*sikap masarakat Jawi*”. Dhasaripun saking kawontenanipun *penjelas* minangka perangan *pendukung* saking *makna* ingkang utami. Perangan *penjelas* menika (1) *masarakat Jawa sing isih nggegegi kabudayan Jawa sing nengenake sopan santun, tepa slira, sabar, lembah manah, seneng bedhamen, lan tresna asih, (2) bisa menehi kalodhangan becik kanggo nyarasake pasien*

schizophrenia, (3) jalaran pasien ora kerep kepancing emosine krana rumangsa diregani, dirungokake, diuwongake, apadene digatekake.

Ukara (a) minangka sarana, inggih menika “*nengenake sopan santun, tepa slira, sabar, lembah manah, seneng bedhamen, lan tresna asih*”, dene ukara (b) minangka *tujuan*, inggih menika “*bakal bisa menehi kalodhangan becik kanggo nyarasake pasien*”. Saengga saged dipundudut bilih sarana ing ukara (a) gadhah ancas ingkang dipunandharaken ing ukara (b), dene ancas menika dereng dipungayuh.

h) Syarat-Hasil

Gayutan *Koherensi Syarat-Hasil* gadhah titikan inggih menika salah setunggal saking peranganipun ukara mangsuli pitakenan: “Menapa ingkang kedah dipuntindakaken?” utawi “Kawontenan menapa ingkang kedah dipuntindakaken kangge pikantuk kasil?”

(23) *Sejatine bocah umur limang taun kuwi yen dikulinakake wis bisa ma'em kaya wong diwasa, lan putra wis bisa nolak pangan sing ora dicocoki atine. Ibu kudu ngganti pangan mau, ning sing kudu padha-padha dhuwur gizine. Awit putra mono mbutuhake zat-zat pangan, gizi lan vitamin kanggo pertumbuhan kabeh saranduning badan, luwih-luwih kanggo kecerdhasane otak. Ibu-ibu mudha sing padha kagungan putra bayi, secara bodhon wae, (a)angger sregep mirsakake putra balita neng Posyandu, lan gelem takon-takon marang bu bidhan mungguh kahanane putrane, (b)mesthi bakal pinter ngrumat putra. (DL I No 34)*

Sarana *koherensi syarat-hasil* menika nggayutaken antawisipun *proposisi-proposisi* ing salebetipun wacana saengga mujudaken *topik* wacana ingkang utami. *Topik proposisi* ingkang utami saking wacana menika “*sarat*

pinter ngrumat putra”. Dhasaripun saking kawontenanipun *penjelas* minangka perangan *pendukung* saking makna ingkang utami. Perangan *penjelas* menika (1) *ibu-ibu mudha sing padha kagungan putra bayi, secara bodhon wae, angger sregep mirsakake putra balita neng Posyandu lan gelem takon-takon marang bu bidhan mungguh kahanane putrane, mesthi bakal pinter ngrumat putra*.

Ukara (a) ingkang ngandharaken “*angger sregep mirsakake putra balita neng Posyandu, lan gelem takon-takon marang bu bidhan mungguh kahanane putrane*” minangka syarat kangge nggayuh kasil ingkang dipunpingini, inggih menika kasil ingkang dipunandharaken ing ukara (b) “*mesthi bakal pinter ngrumat putra*”.

i) Perbandingan

Gayutan Koherensi *Perbandingan* gadhah titikan inggih menika salah setunggal saking perangan ukaranipun ngandharaken bandingan kaliyan perangan ukara ingkang sanesipun ing salebetipun wacana.

- (24) *Bandi ngetutake bapake nyuwun bebungah, pak Sonto maringi kerdus mie instan, nalika dibukak isine kuthuk anak pitik cacah 12, Bandi seneng banget lan bungah, kuthuke diopeni, dipakani, diwenahi ngombe. Dheweke wis isa mbayangake menawa kuthuk kang diopeni kanthi tresna bakal dadi gedhe, lan ndrebala dadi akeh. Menawa diedol bakal duwe dhuwit kang bisa kanggo tuku apa wae kang dikarepake. Dheweke ora meri merga kakangne oleh sepedha, Bandi bungah lan ora lali ngaturke panuwun marang bapake. Dheweke ora meri merga kakangne oleh sepedha, Bandi bungah lan ora lali ngaturke panuwun marang bapake. (a) Menawa maspadakake crita ing dhuwur nyata banget yen carane nampa bebungah antarane Agung lan Bandi beda banget pindhane bumi lan langit. (b) Kang disawang Agung luwih ing bagian repot lan kangelane, nanging Bandi nampa kangelan iku bakal ngunduh bebungah kang matikel tikel ing tembe burine. Sing penting nampa*

peparing apa wae ora lali ngaturake pamuji sokur dene kaparingan bebungah.
(DL 1 No 28)

Sarana *koherensi perbandingan* menika nggayutaken antawisipun *proposisi-proposisi* ing salebetipun wacana saengga mujudaken *topik* wacana ingkang utami. *Topik proposisi* ingkang utami saking wacana menika “*cara nampa bebungah*”. Dhasaripun saking kawontenanipun *penjelas* minangka perangan *pendukung* saking *makna* ingkang utami. Perangan *penjelas* menika (1) *carane nampa bebungah antarane Agung lan Bandi beda banget pindha bumi lan langit*, (2) *kang disawang Agung luwih ing bagian repot lan kangelane*, (3) *Bandi nampa kangelan iku bakal ngunduh bebungah kang matikel tikel ing tembe burine*, (4) *sing penting nampa peparing apa wae ora lali ngaturake pamuji sokur dene kaparingan bebungah*.

Ukara (a) minangka ukara *pembandingan*, dene ukara (b) minangka ukara *pernyataan*. Saengga saged dipundudut bilih kawontenipun andharan ing ukara (b) ingkang ngandharaken “*Kang disawang Agung luwih ing bagian repot lan kangelane, nanging Bandi nampa kangelan iku bakal ngunduh bebungah kang matikel tikel ing tembe burine*” minangka *pernyataan* ingkang nuwuhaken bandingan ing ukara (a) inggih menika “*Menawa maspadakake crita ing dhuwur nyata banget yen carane nampa bebungah antarane Agung lan Bandi beda banget pindha bumi lan langit*”.

j) Aditif Waktu (*Simultan dan Berurutan*)

Aditif Waktu inggih menika sarana mujudaken wacana ingkang wetah saha gegayutan kaliyan wekdal inggih menika *simultan* utawi wekdal ingkang bebarengan saha berurutan.

- (25) (a) *Bandi ngetutake bapake nyuwun bebungah, (b) pak Sonto maringi kerdus mie instan, nalika dibukak isine kuthuk anak pitik cacah 12, (c) Bandi seneng banget lan bungah, kuthuke diopeni, dipakani, diwenahi ngombe. Dheweke wis isa mbayangake menawa kuthuk kang diopeni kanthi tresna bakal dadi gedhe, lan ndrebala dadi akeh. Menawa diedol bakal duwe dhuwit kang bisa kanggo suku apa wae kang dikarepake. Dheweke ora meri merga kakangne oleh sepedha, Bandi bungah lan ora lali ngaturke panuwun marang bapake. Dheweke ora meri merga kakangne oleh sepedha, Bandi bungah lan ora lali ngaturke panuwun marang bapake.*
(DL 1 No 27)

Sarana *koherensi aditif waktu* menika nggayutaken antawisipun *proposisi-proposisi* ing salebetipun wacana saengga mujudaken *topik* wacana ingkang utami. *Topik proposisi* ingkang utami saking wacana menika “*bebungah kuthuk*”. Dhasaripun saking kawontenanipun *penjelas* minangka perangan *pendukung* saking *makna* ingkang utami. Perangan *penjelas* menika (1) *Bandi ngetutake bapake nyuwun bebungah, (2) pak Sonto maringi kerdus mie instan, (3) nalika dibukak isine kuthuk anak pitik cacah 12, (4) Bandi seneng banget lan bungah, (5) kuthuke diopeni, dipakani, diwenahi ngombe, (6) dheweke wis isa mbayangake menawa kuthuk kang diopeni kanthi tresna bakal dadi gedhe, lan ndrebala dadi akeh, (7) menawa diedol bakal duwe dhuwit kang bisa kanggo suku apa wae kang dikarepake.*

Ukara menika minangka ukara ingkang ngginakaken *koherensi aditif waktu*, amargi ukara menika ngandharaken kadadosan kanthi urutan wekdal ingkang dipuntindakaken paraga Pak Sonto lan Bandi, inggih menika (1) “*Bandi ngetutake bapake nyuwun bebungah*”, saklajengipun (2) “*pak Sonto maringi kerdus mie instan*”, (3) “*Bandi seneng banget lan bungah*”, (4) *kuthuke diopeni, dipakani, diwenahi ngombe*.

k) Aditif Non Waktu

Aditif Non Waktu inggih menika sarana ingkang mujudaken wacana ingkang wetah ingkang mboten gayut kaliyan wekdal, ananging gayut kaliyan satunggaling *kondisi* utawi kadadosan.

- (26) (a) *Kepriye mungguhing ing zaman modern?* (b) *Akeh wanita sing sukses uripe pangkate luwih dhuwur tinimbang garwane bandhane ya luwih akeh. Yen sing kakung tiba kalah apa-apane, dheweke kudu nglakoni “swarga nunut neraka katut”. Ora mung sing kakung kang kudu nglakoni swarga nunut neraka katut nanging uga putra-putrane ya kudu melu nglakoni. Nalika sing putri isih ngasta puseraning praja nduweni milik nggendhong lali, dheweke ora nlegewa yen nindakake korupsi. Wusanane tumindake konangan KPK saengga dheweke ditahan lan kudu tanggung jawab anggone nglakoni ora jujur. Mesakake banget menawa ana pejabat putri kang ditahan KPK. Kudu ninggalake omah lan putra-putra sing isih cilik-cilik. Putra-putrane kepeksa dititipake salah sawijining kulawargane. Sing kakung kudu dadi saksi nalika ana sing putri diperiksa KPK, malah ana maratuwa sing melu neraka katut menawa mantune putri kena pidana korupsi. Nalika durung konangan kabeh melu kekucah dhuwit haram kanggo blanja ana mall utawa supermarket. Sing diburu barang-barang sing mambu mancanegara, kabeh sarwa larang, kabeh sarwa edi peni. Panganan sing asipat tradisional ora pati payu awit dianggep kuna, ora modern. Ing wektu iki para kulawarga ngalami swarga nunut bareng. Bareng kudu ngalami neraka katut, anane mung nibakake waspa, lan nggetuni tumindake garwane, mantune, bapa biyunge.*
(DL 1 No 38)

Sarana *koherensi aditif non waktu* menika nggayutaken antawisipun *proposisi-proposisi* ing salebetipun wacana saengga mujudaken *topik* wacana ingkang utami. *Topik proposisi* ingkang utami saking wacana menika “*wanita sukses*”. Dhasaripun saking kawontenanipun *penjelas* minangka perangan *pendukung* saking *makna* ingkang utami. Perangan *penjelas* menika (1) *akeh wanita sing sukses*, (2) *uripe pangkate luwih dhuwur tinimbang garwane*, (3) *bandhane ya luwih akeh*.

Ukara (a) saha (b) ngginakaken sarana *koherensi aditif non waktu*, amargi ukara (b) menika gayut kaliyan satunggaling *kondisi* utawi kadadosan, inggih menika gayutanipun kadadosan “*jaman modern*” kaliyan “*akeh wanita sing sukses uripe pangkate luwih dhuwur tinimbang garwane bandhane ya luwih akeh*”.

1) ***Ibarat***

Gayutan *Koherensi Ibarat* gadhah titikan inggih menika salah setunggal saking perangan ukaranipun maringi satunggaling gambaran *perumpamaan* (*ibarat*).

- (27) (a) *Sadhengah kedadean ing pasrawungan agung iki satemene ora werna siji*. (b) *Kayadene perangane dhuwit logam 500 rupiah kang sairing gambar garudha lan kang sairing gambar sekar melathi. Gumantung anggone padha nyawang lan negesi, ora ana kang paling bener utawa paling luput.*
(DL 1 No 20)

Sarana *koherensi ibarat* menika nggayutaken antawisipun *proposisi-proposisi* ing salebetipun wacana saengga mujudaken *topik* wacana ingkang utami. *Topik proposisi* ingkang utami saking wacana menika “*kedadean ing*

pasarawungan”. Dhasaripun saking kawontenanipun *penjelas* minangka perangan *pendukung* saking *makna* ingkang utami. Perangan *penjelas* menika (1) *kedadean ing pasrawungan agung iki satemene ora werna siji*, (2) *kayadene perangane dhuwit logam 500 rupiyah kang sairing gambar garudha lan kang sairing gambar sekar melathi*, (3) *gumantung anggone padha nyawang lan negesi, ora ana kang paling bener utawa paling luput*.

Ukara (a) minangka ukara *pernyataan*, dene ukara (b) minangka *ibarat*, titikanipun ngginakaken sarana panggandeng awujud tembung “*kayadene*”.

m) Amplikatif

Amplikatif inggih menika gayutan *penjelas*. Gayutan kados menika kadadosan menawi salah satunggaling perangan ukaranipun dipunjelasaken wonten perangan-perangan ukara ingkang sanesipun ingkang ginanipun minangka *penjelas* kangge nuju ing satunggaling perangan ingkang utami dipunjelasaken.

- (28) *Para putra apike ngrungkake dhawuhe wong tuwa menawa arep milih sisihan. (a) Para bapa-ibu ing babagan iki aja otoriter, (b) nanging kudu bisa midhangetake alasan-alasan anggone para putra milih sisihan. Menawa kira-kira wis cundhuk karo anggering agama, bapa-ibu kudu pradhah nikahake para putrane. Anggone pradhah tumrap anggone nikahake para putra, pestane pawiwahan kudu samadya, ora niru pesta nikah sing dianakake wong-wong sugih. Upacara pawiwahan sing saiki lagi ngetrend mesthi ngentek-entekake dhuwit. Tumindak pradhah sing kaya mangkono iku malah dadi pamborosan sing ora cundhuk karo ajaraning agama. Pradhah ya pradhah, nanging kudu eling marang angger-anggering agama. Muga-muga atur sapala iku ana manfaate.*
(DL I No 77)

Sarana *koherensi amplikatif* menika nggayutaken antawisipun *proposisi-proposisi* ing salebetipun wacana saengga mujudaken *topik* wacana ingkang utami. *Topik proposisi* ingkang utami saking wacana menika “*bapa ibu aja otoriter*”. Dhasaripun saking kawontenanipun *penjelas* minangka perangan *pendukung* saking *makna* ingkang utami. Perangan *penjelas* menika (1) *para bapa-ibu aja otoriter*, (2) *nanging kudu bisa midhangetake alasan-alasan anggone para putra milih sisihan*, (3) *menawa kira-kira wis cundhuk karo anggering agama, bapa-ibu kudu pradhah nikahake para putrane*.

Ukara (a) minangka ukara *pernyataan*, dene ukara (b) minangka ukara ingkang dados *penjelas* saking kawontenanipun ukara (a). saengga saged dipundudut bilih kangge njangkepi andharanipun ukara (a) dipuntambah ukara *penjelas* ing ukara (b) saengga nyebabaken kawontenanipun gayutan *maknawi* ingkang wetah saha gegayutan.

BAB V

PANUTUP

A. Dudutan

Adhedhasar saking asiling panaliten saha pirembagan gegayutan kaliyan sarana jangkeping wacana saha *topik proposisi* wacana wonten bab IV, saged dipunpendhet dudutan bilih “*Kajian Jangkeping Wacana Sosial ing Rubrik Wanita lan Kulawarga Kalawarti Djaka Lodang Edisi September-November 2014*” kados ing ngandhap menika:

1. Sarana Jangkeping Wacana

Sarana jangkeping wacana ingkang dipunpanggiaken wonten *data* panaliten inggih menika *kohesi konjungsi, substitusi, referensi, repetisi, sinonim, hiponim, antonim, elipsis, kolokasi* lan *koherensi alasan-sebab, generik-spesifik, sebab-akibat, identifikasi, sarana-hasil, latar-kesimpulan, sarana-tujuan, syarat-hasil, perbandingan, aditif waktu (simultan dan berurutan), aditif non waktu, ibarat, lan amplikatif*.

Sarana *kohesi* wonten ing *rubrik “Wanita lan Kulawarga”* kangge mujudaken wacana ingkang wetah antawisipun ukara setunggal lan ukara sanesipun. Sarana *koherensi* kangge mujudaken wacana ingkang jangkep, amargi kanthi sarana menika teges ukara ingkang setunggal kaliyan ukara sanesipun gegayutan saengga mujudaken teges utawi *makna* ingkang manunggal.

2. *Topik Proposisi Wacana*

Topik proposisi wacana wonten panaliten inggih menika sebab *stress*, diparingi bebungah, jalaran *stress*, nglatih putra ma'em, jaman maju, putra pak Sonto, bebaya *stress*, turu minangka kebutuhan, sepedha anyar, putra becik diemong ibu, bebaya *stress*, putra angel ma'em, sikap urip, diparingi bebungah, sebab kencokan *schizophrenia*, sikap masarakat Jawi, sarat pinter ngrumat putra, cara nampa bebungah, bebungah kuthuk, wanita *sukses*, kedadean ing pasrawungan, lan bapa ibu aja *otoriter*.

Topik proposisi menika kathah dipunpangguhaken wonten *rubrik* “*Wanita lan Kulawarga*” amargi cundhuk kaliyan jinising wacana, inggih menika wacana *sosial*. Sedaya *topik* menika ngrembag kasarasan, kulawarga, lan wanita.

B. Pamrayogi

Adhedhasar panaliten menika, saged nindakaken panaliten ingkang saklajengipun kangge manggihaken sarana jangkeping wacana ingkang sanesipun. Saengga asiling panaliten ingkang enggal saged ngrembakakaken panaliten bab jangkeping wacana ingkang sampun wonten saderengipun.

C. Implikasi

Adhedhasar asiling panaliten menika dipunpendhet *implikasi*:

1. Asiling panaliten menika saged dipunginakaken kangge dhasar *acuan* panaliten ingkang saklajengipun, mliginipun ingkang gegayutan kaliyan

jangkeping wacana. Panaliten ingkang saklajengipun saged ngrembakaken saha maringi sarana-sarana jangkeping wacana ingkang sanesipun ingkang dereng wonten ing panaliten menika.

2. Asiling panaliten ugi saged dipunginakaken kangge maringi tambahan *bahan ajar* wonten sekolah, guru saged ngginakaken *data* panaliten wonten asiling panaliten menika, saengga siswa saged nyinau langkung kathah bab sarana jangkeping wacana menika.
3. Dipunkajengaken awit saking panaliten menika saged tuwuh panaliten-panaliten sanesipun ingkang gayut kaliyan wacana, saengga saged maringi tambahing panaliten-panaliten ingkang gayut kaliyan *bidang* basa.

KAPUSTAKAN

- Alwi, Hasan. 1993. *Tata Bahasa Baku Bahasa Indonesia*. Jakarta: Departemen Pendidikan dan Kebudayaan Republik Indonesia.
- Arifin, Bustanul dan Abdul Rani. 2000. *Prinsip-Prinsip Analisis Wacana*. Jakarta: Direktorat Pembinaan Penelitian dan Pengabdian pada Masyarakat.
- Dardjowidjojo, Soenjono. 1985. “*Benang Pengikat dalam Wacana*” dalam *Pusparagam Linguistik dan Pengajaran Bahasa*. Jakarta: Arcan.
- Departemen Pendidikan Nasional. 2008. *Kamus Besar Bahasa Indonesia*. Jakarta: Gramedia Pustaka Utama.
- Djajasudarma, Fatimah. 2012. *Wacana dan Pragmatik*. Bandung: PT Refika Aditama.
- 1994. *Wacana: Pemahaman dan Hubungan Antar Unsur*. Bandung: Eresco.
- Fakultas Bahasa dan Seni. 2012. *Panduan Tugas Akhir*. Yogyakarta: FBS UNY.
- Jurusan Pendidikan Bahasa Daerah. 2012. *Suplemen Panduan Penulisan Tugas Akhir Skripsi*. Yogyakarta: FBS UNY.
- Ismawati, Esti. 2003. *Metode Penelitian Pendidikan Bahasa dan Sastra*. Surakarta: Pustaka Sastra Surakarta.
- Jorgensen, Marianne W. dan Louise J. Phillips. 2007. *Analisis Wacana*. Yogyakarta: Pustaka Pelajar.
- Kridalaksana, Harimurti. 2008. *Kamus Linguistik*. Jakarta: Gramedia Pustaka Utama.
- 1993. *Kamus Linguistik (Edisi Ketiga)*. Jakarta: Gramedia.
- 1984. *Kamus Linguistik (Edisi Kedua)*. Jakarta: Gramedia.
- 1978. “*Keutuhan Wacana*” *Bahasa dalam Bahasa dan Sastra, th IV No 1*. Jakarta: Pusat Pembinaan dan Pengembangan.
- Moeliono, Anton M. 1988. *Tata Bahasa Baku Bahasa Indonesia*. Jakarta: Balai Pustaka.

- Mulyana. 2005. *Kajian Wacana*. Yogyakarta: Tiara Wacana.
- Nawawi, Hadari, & Martini Mimi. 1996. *Penelitian Terapan*. Yogyakarta: Gajah Mada University Press.
- Pateda, Mansoer. 2001. *Semantik Leksikal*. Jakarta: Rineka Cipta.
- Poerwadarminta. W. J. S. 1939. *Baoesastra Djawa*. Groningen, Batavia. J. B Wolters' Uitgevers- Maatschappij N. V.
- Tarigan, Henry Guntur. 1987. *Pengajaran Wacana*. Bandung: Angkasa.
- Titscher, Stefan, dkk. 2009. *Metode Analisis Teks dan Wacana*. Yogyakarta: Pustaka Pelajar.
- Verhaar, J. W. M. 1999. *Asas-Asas Linguistik Umum*. Yogyakarta: Gajah Mada University Press.
- Wedhawati, dkk. 2006. *Tata Bahasa Jawa Mutakhir*. Yogyakarta: Kanisius.
- 1979. *Wacana Bahasa Jawa*. Jakarta: Departemen Pendidikan dan Kebudayaan.

Media Massa

- Djaka Lodang*. Edisi No 26, November 2014.
- Edisi No 24, November 2014.
- Edisi No 23, November 2014.
- Edisi No 22, November 2014.
- Edisi No 19, Oktober 2014.
- Edisi No 18, Oktober 2014.
- Edisi No 17, September 2014.
- Edisi No 16, September 2014.
- Edisi No 14, September 2014.

NO	DATA	SARANA JANGKEPING WACANA																				TP	KAT
		AL - SB	G N - SP	SB - A K	I D	SR - HS	LT - KS	SR - TJ	SY - HS	P B	K L	A W	A N W	I B	A M	K J	S B	R F	S N	H P	R P		
1	Jaman saiki <i>saya tambah maju, saya tambah modern.</i> Kabeh piranti sarwa canggih kanggone wong <i>sugih</i> sing nduwe <i>jabatan</i> penting <i>lan bayare sathekruk.</i> Urip sing wis mapan <i>lan</i> kepenak, kabeh lumaku lancar tanpa ana pikiran abot.	*													*	*		*	*	*		Jaman maju	Sarana koherensi alasan -sebab lan kohesi konjungsi, sinonim, repetisi, hiponim, subsitusi.
2	<i>Ning</i> kanggone wong sing uripe mung <i>pas-pasan</i> kepara <i>kurang</i> , jaman saiki saya nambahi pikiran	*													*			*			*	Sebab pikiran mundhak abot	Sarana koherensi alasan-sebab lan kohesi konjungsi, sinonim.

	mundhak abot. Awit mono perkara sandhang pangan ora kekurangan ning rak ya butuh kalumrahan utawa praja.																						
3	Urip ing masarakat butuh mbang sinumbang, layat, tilik sanak lara, ngerteni wong tuwa, ngopeni anak tekan bab wragat sekolah. Iki sing marahi mumet lan bingung, awit aturan sekolahan mono ora kena dinyang. Apa maneh yen anak akeh mangka lagi kemrangat. Mulane yen		*	*			*								*		*	*				Kabutuha n urip lan wragat sekolah	Sarana koherensi generik-spesifik, sebab-akibat, latar-kesimpulan lan kohesi konjungsi, referensi, sinonim.

	ora kuwat imane akeh wong sing banjur <i>stress</i> . Ning sing paling akeh ya wong sing ekonomine ringkih utawa rekasa , nduwe selera dhuwur utawa muluk-muluk , ning ora kecongah nggayuh.																							
4	Miturut ahli <i>psikologi pendidikan</i> Duluth (Amerika Serikat) sing asmane Donald Tubesing mbandhingake kaya dene <i>senar biola</i> , menawa kekencengan swarane ora sampurna, ning yen kendho ora keprungu												*		*		*		*				Ahli <i>psikologi pendidikan</i>	Sarana <i>koherensi ibarat lan kohe si konjungsi, referensi, sinonim, elipsis, antonim.</i>

[illegible]

	sing ditandangi tansah <i>klera-kleru, apa maneh</i> wong sing makarya ing babagan <i>administrasi</i> , bisa wae <i>bola-bali salah utawa kleru.</i>																						
7	Bebayane <i>stress</i> iku gedhe banget. Wong sing nandhang <i>stress</i> abot mesthi ambruk. Yen ora ditambahi kanthi tenanan, luwih-luwih dening sing waras (garwa utawa putrane), dibombong, digedekake atine, diayem-ayemi. Nganti sing nandhang krasa yen tansah digatekake, dikancani <i>lan</i>		*	*										*		*						Bebaya <i>stress</i>	Sarana <i>koherensi generik-spesifik, sebab akibat lan kohesi konjungsi, referensi, elipsis.</i>

	dirungokake yen dheweke <i>curhat.</i>																						
8	Wong sing nandhang <i>stress</i> iku gampang lumbene <i>penyakit- penyakit</i> liyane ing awake, kayata: sing cetha <i>sirah mesthi krasa mumet (buyer), sendhi-sendhi krasa lara ngethok- ngethok, weteng gampang mules, iki bisa lambung utawa lever utawa</i> maneh perangan liyane. Wis to pokoke sapa wae sing nandhang <i>stress</i> mangka bebayane	*	*											*		*						Bebaya <i>stress</i>	Sarana <i>koherensi alasan- sebab, generik- spesifik lan kohesi konjungsi, referensi, hiponim, elipsis.</i>

	padha karo nandhang <i>strook</i> , marakake dadi dalane pati.																						
9	Tandha-tandha <i>utawa</i> sing bisa dirasakake wong sing nandhang <i>stress iku</i> : bingung, <i>awake gumeter, jantung ketege tambah banter, nyawang apa-apa tambah blawur, rasane tansah gragapan. Iki</i> mbebayani banget yen nganti si penandhang mau numpak motor <i>utawa</i> setir mobil, bisa ndrawasi ing keslametane. Mirsakke neng	*	*												*		*	*			*	Tandha <i>stress</i>	Sarana <i>koherensi alasan-sebab, generik-spesifik lan kohesi konjungsi, referensi, sinonim, antonim, hiponim, elipsis.</i>

	dhokter gage dilakoni. Mergane wong <i>stress</i> kuwi kudu diobati fisik lan <i>psikhise</i> (<i>jiwane</i>). Penyakit <i>fisik</i> sarana <i>medis</i> , dene <i>jiwane</i> kuwi sing nambani <i>psikolog</i> (ahli penyakit jiwa).																							
10	Kanggo nyegah supaya aja nganti kena <i>stress</i> lan penyakit apa wae, urip luwi-luwih jaman saiki sing jare jaman <i>globalisasi</i> , apa wae ora usah nggaya, sing wajar wae, ning aja njur kesed-kesedan. Rasah pingin sing mewah lan		*					*							*					*			Cara nyegah <i>stress</i>	Sarana <i>koherensi generik-spesifik, sarana-tujuan lan kohesi konjungsi, repetisi, elipsis.</i>

[illegible]

	perlu dipikir <i>utawa</i> disumelangake																						
11	Kala wanci golek wektu karo <i>garwa</i> <i>utawa putra</i> , metu ing papan-papan <i>utawa</i> ning omahe kanca raket, kanggo ngalihake suwasana ngomah (<i>kantor</i>) sing anane mung tansah sibuk karo gawean sing mung kuwi-kuwi wae. Yen perlu nekani papan- papan ziarah, papan ngendi sing ana sambung rapete karo keyakinan kita dhewe-dhewe. <i>Neng kana</i> bisa manekung kanthi ati		*				*	*						*		*	*		*			Cara nyegah stress	Sarana <i>koherensi</i> <i>sarana-</i> <i>tujuan,</i> <i>generik-</i> <i>spesifik,</i> <i>syarat-hasil</i> <i>lan kohesi</i> <i>konjungsi,</i> <i>referensi,</i> <i>sinonim,</i> <i>repetisi,</i> <i>kolokasi,</i> <i>elipsis.</i>

[illegible]

	sing jenenge <i>stress</i> kuwi.																						
12	Miturut <i>ahli antropologi</i> lan <i>psikiatri</i> , <i>Janis Hunter Jenkins</i> , saka Case Western Reserve University , Cleveland, Ohio, Amerika Serikat, <i>sikap</i> urip sedinane saka keluarga marang pawongan kang nandhang lelara <i>schizophrenia</i> melu nemtokake upaya kanggo nambani. Lire, praupan rai kurang semanak (<i>ekspresi negative</i>) sing kaduk kang dikatonake keluarga bisa jalari	*	*		*												*	*				Sikap urip nemtokake nambani <i>schizophrenia</i>	Sarana koherensi alasan-sebab, generik-spesifik, identifikasi lan kohesi referensi, sinonim, substitusi, elipsis.

	pawongan kang lara (<i>pasien</i>) dadi kumat. Praupan rai sing ngatonake kahanan nesu, kuciwa, memungsuhan, tanpa rinasa bakal meteg pangrasane pasien temah kuwawa mecungulake maneh lelarane.																						
13	<i>Schizophrenia</i> yaiku salah sijine gangguan mental sing dikatonake anane panyawang sing tanpa landhesan (<i>delusi</i>). Wujude, sipat ngunggulake awake dhewe, kemrungsung <i>krana</i> rasane		*											*		*	*					<i>Schizophrenia</i>	Sarana koherensi generik-spesifik lan kohehi konjungsi, sinonim, referensi, elipsis.

	dioyak-oyak, pikirane nglambrang <i>(berkaya)</i> , katon-katonen <i>(halusinasi)</i> , <i>sarta</i> kurang cepat tanggap marang werta apadene omongane liyan. <i>Kejaba</i> iku pawongan kang nandhang <i>schizophrenia</i> biasane leleh luweh <i>utawa</i> kurang perdulen (<i>acuh</i> <i>tak acuh</i>), ora perduli <i>utawa</i> masa bodho <i>(apati)</i> , kurang migatekake, nyleneh <i>(berperilaku</i> <i>aneh)</i> , lan kurang seneng srawung <i>(asosial)</i> .																						
14	Lelara <i>schizophrenia</i>	*												*			*		*			Wiwitan lelara	Sarana <i>koherensi</i>

	diwiwiti saka dumadine gangguan kelungguhane (fungsi) uteg . Uteg iku duweni milyaran sambungan sel . Saben sambungan sel dadi papan kanggo nerusake utawa nampa pesen saka sambungan sel liyane. Sajrone uteg pawongan kang nandhang <i>schizophrenia</i> , dumadi kesalahan utawa kerusakan sajrone tatacara sesambungan (<i>sistem komunikasi</i>) kasebut.																				<i>Schizophrena</i>	<i>alasan-sebab lan kohesi konjungsi, sinonim, repetisi, referensi.</i>	
15	Kahanan sing ngencoki	*	*											*								Kahanan dadra	Sarana <i>koherensi</i>

	panandhang bakal tansaya dadra <i>nalika</i> keluarga <i>utawa</i> wong-wong kang urip <i>utawa</i> sesrawungan nganggep <i>pasien</i> iku nandhang <i>stress</i> , nggegleg, dhegleng, dhengleng, setengah edan, <i>utawa</i> koclok <i>lan</i> kena gunaguna.																							<i>alasan-sebab, generik-spesifik lan kohesi konjungsi.</i>
16	Tumrap masarakat Jawa sing isih nggegegi kabudayan Jawa sing nengenake sopan santun, tepa slira, sabar, lembah manah, seneng bedhamen, <i>lan</i> tresna asih, bakal bisa	*					*							*			*		*			<i>Sikap masarakat Jawa</i>	<i>Sarana koherensi alasan-sebab, sarana-tujuan lan kohesi konjungsi, sinonim, repetisi, elipsis, referensi.</i>	

	menehi kalodhangan becik kanggo nyarasake <i>pasien</i> . Jalaran <i>pasien</i> ora kerep kepancing <i>emosine krana</i> rumangsa diregani, dirungokake, diuwongake, apadene digatekake. Bebarengan iku mesthine <i>pasien</i> digolekaken usada secara teratur. Temah kajaba <i>pasien</i> diwaluyakake kanthi cara nggedhegake atine uga kanthi diobati secara medis (<i>obat saka dokter</i>).																						
17	<i>Schizophrenia</i> sawenehe lelara jiwa sing		*											*			*					Tandha positif lan negatif	Sarana koherensi generik-

bisa ngencoki sapa wae tanpa mawang kelungguhan, drajat, <i>lan</i> pangkat. Tandha-tandha pawongan kang kencokan <i>schizophrenia</i> saka tandha-tandha kang ngatonake becik (<i>tanda positif</i>) yaiku dumadine kahanan katon katonen (<i>halusinasi</i>), uteg kurang kuwawa nafsirake (<i>interpretasi</i>), <i>lan</i> kurang tanggap (<i>kurang merespon rangsangan yang datang</i>). Pasien bisa uga krungu suwara-suwara <i>utawa</i>																				Schizophr enia	spesifik, kohesi konjungsi, sinonim, elipsis.
---	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	-------------------	---

<i>Schizophr</i> <i>enia</i>

	nyawang sawenehe barang apadene kahanan sing sejatine ora ana. Bisa uga <i>pasien</i> ngrasakake kahanan sing nrenyuhake (<i>sensasi</i>) sing mesthine ora dumadi, dene tandha-tandha <i>negative</i> yaiku <i>pasien</i> kelangan <i>semangat</i> urip krana nglokro (kehilangan motivasi), ora perdulen, kelangan greget urip, sarta nganggep urip iki ora ana gunane.																							
18	Kanggo maluyakake <i>pasien</i> keluarga perlu	*						*							*						*		Cara maluyaka ken pasien <i>Schizophr enia</i>	Sarana <i>koherensi</i> alasan-sebab, sarana-

	gangguan <i>mental</i> mula upaya kanggo nyarasake uga srana mbangun mentale <i>pasien</i> sing ambruk bali ditangekake. Upaya nyarasake perlu tembayatan antarane anggota keluarga kanthi cara miwiti ngilangi <i>sikap</i> <i>memegahkan</i> <i>diri (egoistis)</i> kanggo tumuju kahanan sarwa prasaja, rila korban kanggo wong liya, <i>lan</i> kebak kawigaten.																						
19	Sepuluh taun kepungkur ing Indonesia ana watara 1 persen						*								*							Sebab kencokan <i>schizophre- nia</i>	Sarana <i>koherensi</i> <i>latar- kesimpulan</i> <i>kohesi</i>

	kencokan <i>schizophrenia</i> sing saya suwe saya akeh cacahé. Kahanan <i>ekonomi</i> , <i>lingkungan</i> kurang sehat, lan kebutuhan urip sing seg- sega, dadi jalaran saya akehe pawongan sing kencokan lelara <i>mental</i> sing ora katon, nanging bisa nuwuhake kahanan sing mutawatiri klebu karep nganyut tuwuh merga urip dianggep wis ora ana gunane.																						<i>konjungsi</i> , <i>referensi</i> , <i>repetisi</i> , <i>elipsis</i> .
20	Sadhengah kedadean ing pasrawungan agung iki satemene ora					*						*										Kedadean pasrawung an	Sarana <i>koherensi</i> <i>latar-</i> <i>kesimpulan</i> , <i>ibarat lan</i>

	mung werna siji. Kayadene perangané dhuwit logam 500 rupiah kang sairing gambar garudha lan kang sairing gambar sekar melathi. Gumantung anggona padha nyawang lan negesi, ora ana kang paling bener utawa paling luput.	*	*	*											*					*	Pengalaman urip	Sarana koherensi alasan-sebab, generik-spesifik, sebab-akibat lan kohesi konjungsi, antonim, referensi, elipsis.
21	Pengalamaning urip mulangake akeh prakara lumantar sadhengah kedadean kang dumadi. Sing gawe bungah, marem lan mongkog uga kang gawe kuciwa, getun lan sedhih. Ati kang tansah	*	*	*										*						*	Pengalam aning urip	Sarana <i>koherensi alasan- sebab, generik- spesifik, sebab-akibat lan kohesi konjungsi, antonim, referensi, elipsis.</i>

[illegible]

	ora kasembadan ndadekake sansaya susah. Mula ora aneh yen krungu kabar ana wong tuwa tilar donya amarga nggrantes mikirake solah tingkahe putrane kang ora ndalan bola-bali kena prakara ukum.																					
22	Kahanan emosining manungsa utawa pangarsa kang kasandhang banget dipengaruhi mindset utawa carane mikir. Wong kang tansah susah biasa sinebut wong kang nduweni pemikiran	*										*		*			*				Pikiran <i>negative</i> lan pikiran <i>positif</i>	Sarana <i>koherensi alasan-sebab, ibarat lan kohesi konjungsi, sinonim, antonim, elipsis.</i>

[illegible]

	loro. Nek saiki lagi bungah aja banget anggone bungah <i>ewadene</i> yen lagi nampa kasusahan ya bisa nggelar nggulung ora nganti kadlarung. Sinau ing prakara iku ora gampang <i>nanging</i> bisa kelakon menawa gelem <i>lan</i> sregep ngrasakake, ngonceki, <i>lan</i> njupuk hikmahe saben lelakon, bisa lelakone dhewe <i>utawa</i> lelakone wong liya.																					
23	Kabeh manungsa diwenehi kalodhangan kang mardhika	*																		*	Milih dadi wong unggul utawa <i>pasrah</i>	Sarana <i>koherensi</i> <i>alasan-sebab</i> <i>lan kohesi</i> <i>konjungsi,</i>

	<p>kanggo milih kepiye anggone arep ngadhepi prakaraning urip. Bisa milih dadi wong kang unggul bisa ngalahake awake dhewe lan ngungguli <i>masalah</i>. Utawa pasrah katut kentir ing pacobaning urip. Sing cetha kabeh pilihan iku nduweni asil kang beda banget.</p>																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																</
--	---	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	----

	luwih kuwat pengkuh ngadhepi prakara apa wae kang dumadi ing pasrawungan.																							
25	Pak Sonto kang kagungan putra loro lanang kabeh umur-umurane kaceke mung setaun. Sing gedhe aran Agung umur 9 taun lan sing cilik aran Bandi 8 taun. Bapake nate ngendika menawa padha sregep sinau lan munggah kelas kanthi prestasi sing apik bakal diparingi bebungah. Tekan titi wancine unggah- unggahan		*					*						*	*								Putra pak Sonto	Sarana <i>koherensi</i> <i>generik-</i> <i>spesifik,</i> <i>syarat-hasil</i> <i>lan kohesi</i> <i>konjungsi,</i> <i>substitusi,</i> <i>referensi,</i> <i>sinonim,</i> <i>elipsis.</i>

	kabeh padha matur yen dadi juwara kelas. Agung juwara 1 lan Bandi juwara 3 ing kelase. Bocah loro padha nagih janji marang bapake.																						
26	Ing dina Minggu esuk pak Sonto nimbali putrane , Agung diparingi sepedha anyar dheweke surak bungah. Adhine uga melu seneng nanging nalika pak Sonto ngendika menawa sepedha iku kudu diopeni, dilapi ben resik, tansah dikunci menawa	*		*							*				*	*	*					Sepedha anyar	Sarana <i>koherensi aditif waktu lan kohesi, sebab-akibat, alasan-sebab lan kohesi substitusi, referensi, konjungsi, elipsis, kolokasi.</i>

	ditinggal, Agung dadi mleruk ora seneng atine. Wangsulane Agung: “Wah kok ndadak repot ta pak?” Agung rumangsa yen bapake ora ikhlas maringi merga weling kang maneka warna. Batine Agung nek wis dadi darbeke rak ya sakarepku ta!” mangkono grundele.																						
27	Bandi ngetutake bapake nyuwun bebungah, pak Sonto maringi kerdus <i>mie instan</i> , nalika dibukak isine kuthuk anak pitik cacah 12, Bandi seneng						*		*			*			*	*	*					Bebungah kuthuk	Sarana <i>koherensi aditif waktu, syarat-hasil, latar-kesimpulan lan kohesi substitusi, konjungsi, referensi.</i>

[illegible]

	Dheweke ora meri merga kakangne oleh sepedha, Bandi bungah lan ora lali ngaturke panuwun marang bapake.																							
28	Menawa maspadakake crita ing dhuwur nyata banget yen carane nampa bebungah antarane Agung lan Bandi beda banget pindha bumi lan langit. Kang disawang Agung luwih ing bagian repot lan kangelane, nanging Bandi nampa kangelan iku bakal ngunduh bebungah kang matikel tikel								*						*								Cara nampa bebungah	Sarana <i>koherensi perbandingan lan kohesi konjungsi, referensi.</i>

	ing tembe burine. Sing penting nampa peparing apa wae ora lali ngaturake pamuji sokur dene kaparingan bebungah.																						
29	Sakabehing kedadean kang dumadi ing urip kita mesthi ana <i>hikmah lan</i> wulangane. Pilihan mardika arep <i>nggresula</i> <i>utawa muji</i> <i>sokur</i> kabeh gumantung ana ing awake dhewe. Kesugihane wong mono ora mung wujud bandha donya <i>nanging</i> uga kalebu kawicaksanan mutusake arep	*												*			*					Pilihan mardhika lan nggresula	Sarana <i>koherensi</i> <i>alasan-sebab</i> <i>lan kohesi</i> <i>konjungsi,</i> <i>sinonim,</i> <i>antonim,</i> <i>elipsis.</i>

	ngapa urip iki. Saya akeh hikmah kang bisa kapethik sangsaya ndadekake urip nduweni <i>teges/ makna</i> kanggo dhiri <i>pribadi</i> , sa padha-padha <i>lan</i> luwih jembar maneh migunani kanggo wong akeh.																					
30	Akeh ibu-ibu sing opyak, yen putrane sing umur 3 utawa patang taun angel anggone ma'em. <i>Iki</i> dudu perkara kang sepele lho, <i>merga</i> bocah balita <i>iku</i> rawan ing <i>penyakit</i> . Dadi yen <i>gizine</i> kurang <i>merga</i> angel didulang, bocah bakal	*		*										*		*					Angel ma'em	Sarana koherensi alasan-sebab, sebab-akibat lan kohesi referensi, konjungsi, kolokasi.

	gampang kena lelara sing ketoke mung sepele ning bisa dadi <i>fatal</i> .																						
31	Bocah cilik adhakan sok seneng milih-milih pangan sing aneh-aneh, luwih-luwih sing legi upamane mbanggula, coklat lan camilan-camilan jajanan, sing sok malah ora ana gizine. Yen bocah wis thukul untune seneng sing klethik-klethik ciki, sing yen diuja bocah njur malah angel ma'em sing pokok, kaya dene sega, bubur, utawa jenang dulangan bayi	*	*											*								Panganan pilihan bocah	Sarana <i>koherensi generik-spesifik, alasan-sebab lan kohesi konjungsi, elipsis.</i>

	saka beras <i>utawa</i> gandum. Mangka kanggo mekaring bocah mono ora mung mbutuhake paringan sing didoyani <i>lan</i> disenengi putra. <i>Ning</i> ibu kudu eling, yen kanggo pertumbuhane bocah iku mbutuhake werna-werna, upama: sayur-sayuran, buah-buahan, daging, tahu, tempe (<i>nabati</i>) <i>lan</i> uga susu. Luwih-luwih kanggo bocah sawise disapih <i>merga</i> ditinggal makarya wong tuwane.																					
32	Pancen sing jenenge becik	*	*											*							Putra becik	Sarana koherensi

iku putra mono diasuh <i>utawa</i> diemong ibune dhewe. Tutug anggone mimik asi ibune sing ndayani putra kuwat daya tahane kanggo kabeh penyakit. Uga si ibu bisa langsung mangerteni bobote, undhake kecerdhasan otak, ketok saka gerak <i>lan</i> tanggapane putra marang barang-barang sakiwa tengene, sing narik kawigatene. Dhasar wis kinodrat, ibu mono yen ora kepeksa kahanan, pancen tugase																					diasuh ibu	<i>alasan-sebab, generik spesifik lan kohesi konjungsi, sinonim, elipsis, repetisi.</i>
---	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	------------	---

	ya momong, ndhidhik <i>lan</i> nggulawenthah <i>putra. Putra</i> sing dipasrahake rewang mono rak <i>merga</i> kepeksa, ya <i>merga</i> wiwit durung krama wis makarya ning <i>instansi</i> <i>pemerintah</i> sing ora bisa disambi, <i>utawa</i> wis pinercaya (<i>dikontrak</i>) ing sawenehing bebadan sing ora bisa ditinggalake, <i>merga</i> uga ngelingi sembulihing makarya bisa dirasakake kanggo urip.																						
33	Putra sawise umur telung taun, prayoga wiwit dilatih ma'em dhewe.		*											*			*					Nglatih putra ma'em	Sarana <i>koherensi</i> <i>generik-</i> <i>spesifik lan</i> <i>kohesi</i>

	mlaku-mlaku, mengko yen wis mundhak pinter yen ora weruh sing didulang njur dilepeh.																						
34	Sejatine bocah umur limang taun kuwi yen dikulinakake wis bisa ma'em kaya wong diwasa, lan putra wis bisa nolak pangan sing ora dicocoki atine. Ibu kudu ngganti pangan mau, ning sing kudu padha-padha dhuwur gizine. Awit putra mono mbutuhake <i>zat-zat</i> pangan, <i>gizi lan vitamin</i> kanggo pertumbuhan kabeh saranduning badan, luwih-	*	*	*				*						*			*					Ngulinaka ken bocah ma'em dhewe	Sarana <i>kohensi alasan-sebab, syarat-hasil, generik-spesifik, sebab-akibat lan kohesi konjungsi, sinonim, elipsis, kolokasi.</i>

[illegible]

[illegible]

[illegible]

	ma'em sing kanthi dipeksa, bocah bakal tuwuh watak mbandhel, manja, ndadak nganggo didulang sinambi ngetutake bocah sing rana rene sakarepe. Sidane dulangan nganti sok mbanyu <i>merga</i> saking suwene, iki uga ora becik.																							
35	Yen <i>putra</i> lagi ora kepenak awake, <i>iki</i> umume ya njur ora ana <i>nafsu</i> mangan. Mula <i>putra</i> ya aja akeh-akeh diparingi mangan sing digoreng <i>utawa</i> sayur kanthi santen	*	*								*						*	*					Cara ngrumat putra lara	Sarana koherensi alasan-sebab, generik-spesifik, aditif waktu lan kohesi referensi, sinonim, elipsis, repetisi, hiponim.

[illegible]

	<i>sajenthik karo tempe semangit mentah</i> . Kabeh diulek banjur diparingi banyu mateng kira-kira rong sendhok makan, yen wis disaring njur dicangar (<i>diombekake</i>) kanthi alon-alon diarah aja nganti keselak.																						
36	<i>Buah</i> uga penting banget kanggo pemekarane putra, mula ya kerep sedina-dinane diparingi <i>buah</i> . Yen bocah ora seneng cara lawaran, bisa wae digawe jus, dipotong-potong diwadhahi piring, piye carane supaya	*	*																			Cara ngolah buah kanggo putra	Sarana koherensi alasan-sebab, generik-spesifik lan kohesi sinonim, repetisi, elipsis, hiponim.

	bocah ana rasa ketarik marang <i>buah</i> kuwi. Tur rak ora kudu buah sing larang-larang cukup upamane <i>pisang, kates, tomat, ceplukan, manisan (talok)</i> sing kabeh mau banget migunani tumraping putra balita, mangga wae carane nyajekake.																						
37	Ing zaman biyen, sing kudu nampa swarga nunut, neraka katut yaiku wanita. Bebasan nasibe wanita iku mung gumantung garwane. Menawa sing												*		*							Nasib wanita gumantung garwane	Sarana <i>koherensi ibarat lan kohesi konjungsi, referensi.</i>

[illegible]

[illegible]

	larang, kabeh sarwa edi peni. Panganan sing asipat tradisional ora pati payu awit dianggep kuna, ora modern . Ing wektu iki para kulawarga ngalami swarga nunut bareng. Bareng kudu ngalami neraka katut, anane mung nibakake waspa, lan nggetuni tumindake garwane, mantune, bapa biyunge.																						
39	Kasus korupsi iki kedadean ana ing ngendi wae upamane: ana kementrian, kabupaten, DPR, gubernuran, lan liya-liyane.					*								*	*			*			*	Komunika si ing keluarga	Sarana <i>koherensi</i> <i>latar-</i> <i>kesimpulan,</i> <i>amplikatif</i> <i>lan kohesi</i> <i>konjungsi,</i> <i>sinonim,</i> <i>antonim,</i> <i>referensi,</i>

	barang mewah sing larang regane.																						
40	Ana ing <i>balegriya,</i> <i>kulawarga</i> kudu tansah nganakake <i>diskusi</i> antarane <i>bapa,</i> <i>biyung, lan</i> <i>putra-putra,</i> pira entuke anggone meres kringet wong tuwane kudu dingerteni dening <i>para</i> <i>putra. Para</i> <i>putra</i> kudu diajari urip kanthi prihatin menawa bayare wong tuwane mung pas-pasan. <i>Para putra</i> sing wis bisa nyambut gawe kudu bisa ambiyantu wong tuwane kanggo												*	*					*			<i>Diskusi</i> ing kulawarga	Sarana <i>koherensi</i> <i>amplikatif</i> <i>lan kohesi</i> <i>konjungsi,</i> <i>repetisi,</i> <i>kolokasi,</i> <i>referensi,</i> <i>elipsis.</i>

	nragadhi adhi-adhine sing isih kudu dibayar sekolahe, klebu sing <i>kuliah</i> ing pamulangan luhur. <i>Kuliah</i> ing pamulangan luhur <i>kuwi</i> jaman saiki ora sethithik ragade.																						
41	Wong sing kulina urip <i>rekasa</i> mesthi tahan ngadhepi kahanan sing kaya ngapa paite. Kosok baline wong sing kulina urip <i>foya-foya</i> , mesthi bakal rumangsa nelangsa <i>menawa</i> urip ngrekasa.							*													*	Urip rekasa lan <i>foya-foya</i>	Sarana <i>koherensi</i> <i>syarat-hasil</i> <i>lan kohesi</i> <i>antonim</i> , <i>konjungsi</i> .
42	Kejaba anane kerukunan ing antarane <i>kulawarga</i> ,												*	*	*				*			Panggula wenthah adhedhasa r agama	Sarana <i>koherensi</i> <i>amplikatif</i> , <i>ibarat lan</i>

	ing wot ogal-agil, utawa ancik-ancik pucuking eri. Menawa kita ora ati-ati bakal cilaka. Kita aja kapilut ing bandha sing tanpa upama akehe. Kita kudu tansah syukur marang paringane Gusti Allah. Kita aja nganti keblinger supaya ora ngalami neraka katut.																						
43	Apa ta kang dadi pepalang nggayuh uripmu? Apa ana kang nyancang sikilmu ora bisa mlaku? Ing bebrayan agung iki akeh tinemu wong-wong kang											*		*								Wong nglokro	Sarana <i>koherensi aditif non waktu, amplikatif lan kohesi konjungsi.</i>

	padha nglokro <i>lan</i> ora mbacutake anggone kupiya nggayuh apa kang dadi gegayuhan <i>utawa</i> pagaweyan apa wae.																						
44	Racake wong padha nganggep menawa <i>gagal</i> <i>utawa</i> <i>pangangen- angene kang ora</i> <i>kasembadan</i> ndadekake atine semplah, ora duwe <i>semangat</i> maneh kepara kukut jagade. <i>Apamaneh</i> yen <i>kegagalan</i> iku dumadi saka sakehing kupiya kang wis dilakoni. Wong kang						*						*	*	*			*			*	<i>Kegagalan</i> <i>n</i>	Sarana <i>koherensi</i> <i>amplikatif,</i> <i>latar- kesimpulan</i> <i>lan kohesi</i> <i>konjungsi,</i> <i>sinonim,</i> <i>elipsis.</i>

	duwe sikep kang kaya mangkono iku ora bisa meruhi dalan liya utawa cara liya kanggo nggayuh pepenginane, utawa malah nutupi dalane dhewe. Mula ora maido yen dadi semplah lan lungkrah.																						
45	Sejatine wong urip kuwi wujud kalodhangan kanggo sinau ing bab apa wae ing salawase urip, uga kalebu sinau olah kapribaden. Wong kang kapribadene apik utawa wis mateng biasane sinebut wis menep kaya dene wedang								*				*	*	*			*			*	Wong kang apik kapribadene	Sarana <i>koherensi amplikatif, perbandingan, ibarat lan kohesi konjungsi, sinonim, antonim, elipsis.</i>

	kopi wis kena diunjuk sarine lan ampase wus menep ana ing gelas ngisor. Wong kang menep ngatonake ciri ora gampang nesu, kagol, semplah apa maneh nglokro, nanging suwalike tetep semangat, sabar, tekun mbudidaya nggayuh gegayuhan luhur.																					
46	<i>Kegagalan</i> iku uga wujud pamerdi utawa pameling supaya kita isa rumangsa lan ngrumangsani menawa isih akeh bab-bab kang kudu disinau . Panyinau	*					*					*	*	*			*				Gagal dadi <i>pengalaman</i>	Sarana <i>koherensi amplikatif, sarana-tujuan, alasan-sebab, ibarat lan kohesi sinonim, konjungsi, repetisi, elipsis.</i>

	keblusuk ing luwangan kang padha kuwi ateges kaya wong bodho ora gelem sinau. Kamangka miturut ngendikane para winasis pengalaman kuwi dadi guru kang paling apik kanggo ndandani dhiri.																						
47	Wong kang kasebut <i>kasil</i> <i>utawa sukses</i> yakuwi <i>wong</i> kang wis makaping- kaping ngadhepi sakehing <i>kegagalan lan</i> bisa tangi maneh ngrancang rancangan anyar sawise <i>koreksi lan</i> <i>evaluasi</i>													*	*			*				Wong kasil utawa <i>sukses</i>	Sarana <i>koherensi</i> <i>amplikatif</i> <i>lan kohesi</i> <i>sinonim,</i> <i>konjungsi,</i> <i>repetisi.</i>

	nemokake apa kang dadi sebabe <i>gagal</i> .																						
48	Kayadene gambaran ing ngisor iki kena kanggo mecut <i>semangat</i> gumregah ucul saka kahanan kang nyancang dhiri. Sawijining srati gajah kang kepasrahan nglatih gajah, diwenehi gajah cilik banjur ngrante sikile gajah iku udakara 2 meter dawane ana ing pathok wesi kang pengkuh tumanem ing lemah. Gajah iku tansah kupiya mlayu kepingin ucul saka cancangan,													*	*			*				<i>Kegagalan minangka sinau ing wektu kepungkur kang dadi keyakinan</i>	Sarana koherensi amplikatif , ibarat lan kohesi konjungsi, sinonim, elipsis.

[illegible]

	gunane nyoba. Saka gegambaran ing ngarep kita bisa njupuk sarining piwulang kanggo nguwatake kapribaden kita ngadhepi urip. Menawa gajah negesi <i>kegagalan</i> kuwi asline sinau ing wektu kepungkur kang banjur dadi keyakinane. Dene kasunyatan wektu ing dina ngarep (<i>masa depan</i>) ora padha karo wektu kang kepungkur (<i>masa lalu</i>).																						
49	Akeh wong kang ngalami <i>gagal nanging</i>	*												*								Cara nyingkiri <i>kegagalan</i>	Sarana <i>koherensi amplikatif,</i>

	ing wektu sateruse isih akeh pangareparepe. Kabeh bisa kelakon menawa isih nduweni karep, lan wani terus kupiya lan kupiya sepisan maneh. Sinau saka <i>pengalaman</i> kawuri tumuju ing tembe buri kanthi kebak ing <i>keyakinan</i> . Ninggalake <i>pengalaman</i> kang pahit tumuju kamulyaning urip merga pengalaman wis mulangake carane nyingkiri <i>kegagalan</i> .											*		*	*			*	*			Cara neturu putra	Sarana koherensi aditif non waktu, amplikatif
50	Banjur kepriye cara-carane neturu putra sing becik? Sing ing tembe											*		*	*			*	*			Cara neturu putra	Sarana koherensi aditif non waktu, amplikatif

	sumeleh, tentrem <i>lan</i> ayem. Tundhone ora sah ndadak dikapak-kapakake bisa turu dhewe.																						
51	Bapak utawa ibu kersaa angon rasa, tegese ngupaya mangerteni apa kang dirasa dening putra sing angel turu. Mbok menawa mbutuhake usapan/ belaian , kekepan (dikeloni). Bisa uga putra rumangsa wedi yen turu ijen. Bapak utawa ibu kudu gelem paring kemareman (kepuasan) batine putra . Kanthi mangkene	*						*						*	*			*	*			Paring angon raos neturu putra	Sarana koherensi alasan-sebab, sarana-tujuan, amplikatif lan kohesi sinonim, konjungsi, hiponim, kolokasi, elipsis, repetisi.

	<i>putra</i> bisa enggal turu.																							
52	Ngalihake kawigatene (<i>perhatian</i>) <i>putra</i> . Ing pikirane manungsa liya, kalebu pikirane <i>putra</i> , sanadyan prasasat saben dina dadi siji, <i>bapak utawa ibu</i> durung mesthi pirsane. Mula supaya kawigatene <i>putra</i> pindah, <i>bapak utawa ibu</i> sing ngupaya. Carane kanthi <i>dongeng/ crita</i> sing mbangun kapribadene ing sandhinge <i>putra</i> . Kanthi cara mangkene nalar <i>lan</i> pikirane <i>putra</i> kapilut, suwe-suwe bakal	*						*							*	*			*	*			Upaya ngalihake kawigatene putra	Sarana koherensi amplikatif, alasan-sebab, sarana-tujuan lan kohesi sinonim, konjungsi, hipo-nim, repetisi, elipsis, kolokasi.

	kesel <i>lan</i> turu. (Kanggone <i>bapak utawa ibu</i> sing kurang seneng maos, gelem ora gelem kudu sregep maca buku).																						
53	Bisa uga <i>bapak utawa ibu</i> nurokake <i>putrane</i> ana ing papan kang kawawas bisa nyipta rasa ayem <i>lan</i> tentreme <i>putra</i> . Upamane, kahanan kamar peturon digawe edhum, ditempli gambar-gambar sing narik kawigatene <i>putra</i> , disedhiyakake <i>dolan</i> sing bisa nggawe cepet turune <i>putra</i> , (kayata													*	*			*	*			Sarana nyipta ayem tentrem putra	Sarana koherensi amplikatif lan kohesi konjungsi, sinonim, hiponim, kolokasi, repetisi, elipsis.

	<i>boneka</i> sing bisa gawe anget kaya <i>guling utawa bantal</i>), diputerake <i>kaset-kaset lagu anak-anak</i> sing lembut. Sing baku ora nuwuhake bebaya kanggone <i>putra</i> nalika turu. Yen <i>putra</i> isih <i>balita</i> , bisa diturokake ana ing boks <i>utawa</i> papan peturon sing bisa diobah-obahake <i>lan</i> bisa nggawe angler turune.																							
54	Sing luwih nggawe tentrem <i>lan</i> senenge <i>putra</i> yaiku yen <i>putra</i> bisa miwiti turune							*						*	*				*				Sarana damel tentrem putra	Sarana <i>koherensi syarat-hasil, amplikatif lan kohesi konjungsi, hiponim,</i>

	ana ing dhekepane <i>wong tuwane utawa</i> sing momong. <i>Putra</i> bakal duwe rasa ayem, anget <i>lan</i> aman. Syukur karo direngeng-rengengake tembang. Dipuk-puk bokonge. Dielus-elus sirahe. Didamoni mbun-mbunane. Dipijet-pijet peranan awake kanthi alus <i>lan</i> lembut.																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																															
--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--

	tundhone bisa ndrawasi tumrap kapribaden lan kesehatane putra . Mula jejere wong tuwa utawa wong diwasa, bisaa paweh kalodhangan kanggo ndhampingi putrane kareben duwe tumindak sing ajeg (<i>kebiasaan</i>) nyisihake wektu kanggo turu.																						<i>konjungsi, sinonim, kolokasi, elipsis.</i>
56	Putra bisa turu kanthi pules bisa menehi daya kekuwatan mulihake daya lan tenagane putra ing wektu-wektu sateruse. Mula aja disepelekake					*							*	*					*	Turu minangka daya kekuwatan	Sarana <i>koherensi latar-kesimpulan, amplikatif lan kohesi konjungsi, antonim, repetisi.</i>		

	menawa <i>putra</i> duwe masalah ora bisa turu. Embuh iku turu ing wektu <i>awan utawa</i> wektu <i>wengi</i> .																						
57	Sarepot-repote <i>bapak utawa ibu</i> ngayahi karya kanggo jejeging <i>ekonomi kaluwarga</i> , yen <i>putrane</i> duwe <i>masalah</i> , <i>bapak utawa ibu</i> mesthi nggrantes. Sebab <i>penulis</i> yakin, <i>bapak utawa ibu</i> ketekuk ringkel, adus kringet, ora kenal wektu, <i>lan</i> tenaga mung kanggo nyukupi <i>utawa</i> nggawe bungahe <i>putra</i> . Ora mung kanggo nuruti	*		*										*				*				Sebab bapak ibu nggrantes	Sarana <i>koherensi sebab-akibat, alasan-sebab lan kohesi hiponim, konjungsi, kolokasi, repetisi, elipsis.</i>

	kesenengane dhewe.																						
58	Jroning buku “Tilka Hiya Al Arzaq” kang anggagas bab <i>rejeki</i> , kasebutake yen <i>rejeki</i> iku paringane ALLAH kang Maha Tunggal <i>lan</i> sabenere <i>rejeki</i> iku sawenehing pangujian kanggo kang nampani, wujud <i>rejeki lan</i> kanggo apa <i>rejeki</i> iku tumraping manungsa temtu bakal beda-beda.				*									*	*	*				*	*	Rejeki minangka pangujian	Sarana <i>koherensi amplikatif, identifikasi lan kohesi substitusi, konjungsi, repetisi, elipsis.</i>
59	Akeh manungsa kang mangerteni yen <i>rejeki</i> iku maknane <i>dhuwit</i> utawa <i>bandha donya</i> ,													*	*			*	*			Teges rejeki	Sarana <i>koherensi amplikatif lan kohesi sinonim, hiponim, konjungsi, repetisi,</i>

	kamangka sabenere maknane <i>rejeki</i> iku banget maneka warna. Contone wae ana manungsa kang melarat uripe, <i>nanging</i> diparingi <i>rejeki</i> bisa urip kanthi <i>umur dawa</i> . <i>Ing babagan iki</i> maknane <i>rejeki</i> iku “ <i>Bagas Waras</i> ” utawa “ <i>sehat</i> ”.																						<i>referensi.</i>
60	Ana maneh manungsa kang aran <i>Mas Bedjo</i> kang sekolahe ora dhuwur, <i>dheweke</i> ngalor ngidul mung numpak sepedha unta <i>lan</i> nyambut gawene uga mung sakecekele, <i>nanging</i> nuju		*				*							*	*		*	*				Rejeki ateges kabegjan	Sarana <i>koherensi generik-spesifik, latar-kesimpulan lan kohesi substitusi, konjungsi, hiponim, sinonim, referensi, elipsis, repetisi.</i>

	(basa Inggris) <i>utawa</i> “ <i>Kabegjan</i> ”.																						
61	Ana maneh pengalaman kang dialami dening <i>Mas</i> <i>Pitono</i> (jeneng sesinglon) kang pidalem ing Ngayogyakarta awit <i>piyambake</i> iku kawit cilik pancen dhemen “ <i>Ngeses</i> ” utawa “ <i>Ngrokok</i> ” jebul <i>nalika</i> dadi pemudha <i>piyambake</i> kasuwun dening sawenehing <i>pabrik rokok</i> asal mancanegara, yaiku kasuwun dadi “Taster” (basa Inggris) kang	*	*	*										*	*	*	*	*			*	Rejeki ateges pacoban	Sarana <i>koherensi</i> <i>generik-</i> <i>spesifik,</i> <i>amplikatif,</i> <i>sebab-akibat,</i> <i>alasan-sebab</i> <i>lan kohesi</i> <i>substitusi,</i> <i>sinonim,</i> <i>konjungsi,</i> <i>antonim,</i> <i>referensi.</i>

	pagaweyane mung “Ngeses” saakeh-akehe lan maringi tandha <i>rokok</i> sing endi kang enak rasane lan rokok sing endi kang ora enak rasane. Amarga saka gaweyane iku Mas Pitono dadi sugih mbrewu yen kanggone masarakat Ngayogyakarta . Ing babagan iki rejeki iku sabenere “ <i>Pacoban</i> ” awit diparingi sugih ananging kanthi angorbanake kasarasanane.																						
62	Beda maneh maknane rejeki iku yen tumraping						*							*	*	*	*			*	*	Rejeki ateges ngupadi Gusti	Sarana koherensi amplikatif, latar-

	<i>para sufi</i> , awit <i>para sufi</i> iku <i>rina</i> klawan <i>wengi</i> tansah angudi kawruh kasunyatan, yaiku angedohi bandha <i>lan</i> donya awit kang diupadi iku urip kang sejati yaiku <i>urip</i> sawise <i>mati</i> . <i>Ing babagan iki rejeki</i> kang digoleki kuwi dudu apa-apa kang ana ing donya, <i>nanging</i> kang diupadi iku <i>Gusti Kang Maha Murba Wisesa</i> .																			Allah	<i>kesimpulan lan kohesi repetisi, antonim, konjungsi, referensi, substitusi, elipsis.</i>	
63	Para Sutrisna <i>Djaka Lodhang</i> , yen midhangetake katerangan ing dhuwur kanthi setiti bakal kawistara yen	*						*						*		*	*				Rejeki ateges maneka warni	Sarana <i>koherensi syarat-hasil, alasan-sebab lan kohesi referensi, konjungsi, sinonim.</i>

	saestu-estu rejeku iku maneka warna. <i>Derajat, pangkat, lan semat</i> kuwi sebenere uga pacoban kanggo sok sapa wae kang kadunungan. Pramila prayogane para manungsa bisa menggalih bab <i>iki</i> kanthi <i>ati- ati lan premati</i> murih bisa kadunungan rasa ayem <i>lan</i> tentrem jroning ati.																						
64	Yen nyetitekake apa-apa wae kang diayahi dening manungsa <i>kabeh</i> , temtu bakal kawistara yen sebenere <i>kabeh</i>							*						*	*	*	*					Kabeh manungsa pinaringan rejeku	Sarana <i>koherensi syarat-hasil, amplikatif lan kohesi substitusi, konjungsi, referensi, elipsis, repetisi.</i>

[illegible]

	<i>Dumadi</i> supaya padha bisa nglakoni dalam uripe <i>dhewe-dhewe</i> <i>lan rejekine</i> <i>dhewe-dhewe.</i>																						
65	Para Sutrisna <i>Djaka</i> <i>Lodhang</i> , cetha yen jroning tembang Jawi kasebat bilih “ <i>jodho rejeki</i> <i>lan pati punika</i> <i>pinurba dening</i> <i>Gusti</i> ”. Dados saestu-estu bilih rejeki <i>lan</i> sakit, <i>pejah</i> <i>lan gesang</i> , ugi <i>kagungan</i> <i>jodho utawi</i> <i>bujangan</i> menika leres- leres wewujudanipu n <i>rejeki</i> ingkang dipunparingake n Gusti dhumateng manungsa.						*						*		*		*		*		*	Wujud rejeki	Sarana <i>koherensi</i> <i>ibarat, latar- kesimpulan</i> <i>lan kohesi</i> <i>referensi,</i> <i>antonim,</i> <i>konjungsi.</i>

66	<p>Ing babagan paheman bilih <i>sehat utawi bagus</i> punika <i>rejeki</i>, temtu kemawon kados wajibing manungsa ugi kedah tansah <i>ngrekadaya utawi angupadi</i> derajating kasarasan ingkang dipunsuwun punika arupi <i>rejeki</i> sehat ingkang kadospundi. Kados dene lare sekolah punika enjang kedah siram areresik <i>jasmani</i>, semanten ugi manungsa yen angupadi bagus waras ugi kedah alelampah sae murih sageda</p>								*					*	*			*	*			Angupadi derajating kasarasan	<p>Sarana <i>koherensi perbandingan, amplikatif lan kohesi konjungsi, sinonim, hiponim, repetisi.</i></p>
----	---	--	--	--	--	--	--	--	---	--	--	--	--	---	---	--	--	---	---	--	--	-------------------------------	---

	pinaringan <i>bagas lan waras.</i>																						
67	Sepindah malih saget digenahake yen bener bilih <i>sehat utawa waras utawa bagas lan waras lan</i> kagungan yuswa dawa <i>sarta</i> ora kanggonan lelara iku <i>rejeki</i> paringane <i>Gusti Kang Maha Kuwasa, nanging</i> sampun kesupen kedah angayahi tata cara urip sehat, dhedhahar sehat, angunjuk sehat <i>lan</i> sapiturute ingkang anjalari dados sehat <i>walafiat.</i>							*						*	*	*		*	*			Sehat minangka rejeki	Sarana <i>koherensi amplikatif, syarat-hasil lan kohesi sinonim, konjungsi, hiponim, substitusi, elipsis.</i>
68	Nganti seprene												*	*	*		*	*		*		Anak	Sarana

<p>“Anak polah bapa pradhah” <i>iku</i> isih dianggep wigati dening masarakat. Apa ta tegese “Anak polah bapa pradhah”? tegese ukara iku: para <i>bapa</i> kudu tanggung jawab marang <i>tingkah utawa aktifitase</i> para <i>putra</i>. Ya <i>aktifitase putra-putrane</i> wiwit cilik nganti ngancik diwasa. Wiwit cilik <i>para putra</i> wis diparingi pangan sing cundhuk karo kasarasan. Kajaba iku <i>para putra</i> uga diparingi <i>dolanan</i> sing asipat</p>																						polah bapa pradhah	<i>koherensi ibarat, amplikatif lan kohesi referensi, konjungsi, sinonim, repetisi, kolokasi, antonim, elipsis.</i>
--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--------------------	---

	manggulawent hah dening bapa-biyunge . Sanadyan dolanan iku regane larang, nanging para bapa-ibu tetep nukokake.																						
69	Ing jaman <i>modern iki</i> ora mung bapa sing pradhah , ibu uga pradhah . Dadi sejatine ukara sing luwih pas “ Anak Polah, Wong Tuwa Pradhah ”. Para wanita ing alam <i>modern</i> uga melu cawe-cawe bab suksese bale wisma . Sanadyan kaya ngapa rekasane para ibu cancut taliwanda anggone golek pangupa jiwa	*						*					*	*	*	*	*		*	*		Mujudake keluarga harmonis	Sarana <i>koherensi</i> <i>alasan- sebab</i> , <i>ibarat</i> , <i>amplikatif</i> , <i>sarana- tujuan lan</i> <i>kohesi</i> <i>referensi</i> , <i>konjungsi</i> , <i>hiponim</i> , <i>substitusi</i> , <i>repetisi</i> , <i>kolokasi</i> , <i>sinonim</i> , <i>elipsis</i> .

[illegible]

[illegible]

	<i>aktifitase</i> para putra : kabutuhane kudu dietung miturut kekuwatane para bapa lan ibu . Para putra kudu melu mikir kepriye supaya bale wisma utawa kulawarga bisa urip <i>harmonis</i> .																					
70	Supaya kulawarga iku <i>harmonis</i> , para bapa-ibu kudu asah, asih, asuh karo para putra . Menawa bea kanggo <i>kuliah</i> durung cukup, para putra kudu sabar anggone nerusake ana pamulangan luhur. Para putra bisa golek gawean dhisik,	*					*						*	*				*	*	*	Cara njaga kaluwarga <i>harmonis</i>	Sarana <i>koherensi sarana-tujuan, alasan-sebab, amplikatif lan kohesi hiponim, repetisi, konjungsi, kolokasi.</i>

	nyelengi kanggo bea menawa arep nerusake <i>kuliah</i> . Cara liya para putra bisa golek <i>beasiswa bidikmisi, utawa</i> tansah nglamar menawa ana <i>beasiswa</i> saka pamarentah utawa saka pamulangan luhur <i>swasta</i> .																					
71	Para bapa-ibu mula kudu pradhah tumrap polahe para putra, nanging para putra kudu ngelingi sepira kekuwatane bapa-ibune . Menawa ora ana rembugan antarane bapa-ibu lan para putra bisa anjalari tuwuh	*		*									*	*				*	*	*	Bapa-ibu kudu pradhah	Sarana <i>koherensi sebab-akibat, amplikatif, alasan-sebab lan kohesi konjungsi, repetisi, antonim, hiponim, kolokasi, substitusi.</i>

[illegible]

	ora bener.																						
72	Abot banget tanggung jawabe para bapa-ibu ing zaman <i>globalisasi</i> iki. Umume para putra padha kayungyun ing barang-barang mancanegara kayata: kang awujud pakean, panganan, lan barang-barang <i>elektronik</i> .	*												*	*							Tanggél jawab bapa-ibu ing zaman <i>globalisasi</i>	Sarana <i>koherensi alasan-sebab, amplikatif lan kohesi konjungsi, kolokasi, hiponim, elipsis.</i>
73	Kanggo nyegah anane patrap sing ora becik sing dilakoni dening para putra , para bapa-ibu kudu maringi ilmu bab <i>wirausaha</i> tumrap para putra . Yen wis lulus SMA para putra kudu wis	*					*							*	*	*						Nyegah patrap awon putra	Sarana <i>koherensi sarana-tujuan, amplikatif, alasan-sebab, ibarat lan kohesi konjungsi, substitusi, kolokasi, repetisi.</i>

	dilatih urip mandhiri, ora mung diladeni dening ibune , nanging dheweke kudu ngewangi ibune ngurus omah supaya omahe resik . Resikan iku sabagean saka iman .																						
74	Boros iku uga dadi larangan agama. Mula para putra kudu ngelingi sepira kekuwatane wong tuwane . Kabeh tumindak sing ora cundhuk karo ajaraning agama nuwuhake dosa . Wiwit cilik putra kudu dikulinakake nyelengi supaya	*		*				*										*				Boros iku larangan agama	Sarana <i>koherensi alasan-sebab, sebab-akibat, sarana-tujuan lan kohesi hiponim, kolokasi, referensi, repetisi.</i>

	menawa kepingin apa- apa bisa keturutan.																								
75	Supaya para <i>bapa-ibu</i> diwedeni dening para <i>putra</i> , <i>panjenengane</i> kudu paring <i>tuladha lan</i> yen diterusake “Ing Ngarsa Sung Tuladha, Ing Madya Mangun Karsa, Tut Wuri Handayani”. Kanthi <i>tuladha</i> kang diparingake dening <i>bapa- ibu</i> para <i>putra</i> mesthi duwe rasa ngajeni, <i>lan</i> miturut marang <i>bapa- ibune</i> .						*	*					*	*	*									Cara bapa-ibu diwedeni dening putra	Sarana <i>koherensi</i> <i>sarana- tujuan</i> , <i>ibarat</i> , <i>syarat-hasil</i> <i>lan kohesi</i> <i>substitusi</i> , <i>konjungsi</i> , <i>kolokasi</i> , <i>repetisi</i> .
76	Sadurunge <i>nikah</i> , para <i>bapa lan</i> para	*							*					*	*	*		*						Tanggung jawab wong	Sarana <i>koherensi</i> <i>amplikatif</i> ,

<p><i>ibu</i> mesthi ora ngira menawa sawise kagungan putra kagungan tanggung jawab tumrap putra-putra sing abot sanggane. Apa maneh tanggung jawab sing magepokan karo jodhone para putra. Ing zaman saiki para putra wis ora gelem yen dipilihake jodho dening wong tuwane. Dheweke duwe unen-unen saiki wis dudu zamane Sitti Nurbaya. Para mudha wis padha pinter-pinter anggone milih jodho, utawa sisihan</p>																				tuwa bab jodho putra	<p><i>alasan-sebab, perbandingan, ibarat lan kohesi konjungsi, substitusi, sinonim, kolokasi, repetisi, referensi.</i></p>
---	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	----------------------	--

	<i>nanging</i> pilihane durung karuwan yen cundhuk karo pilihane <i>wong tuwa</i> . Menawa wis wancine milih sisihan, para <i>putra</i> kudu diparingi priksa sarat-sarat apa wae sing kudu diturut dening para <i>putra</i> .																					
77	Para <i>putra</i> apike ngrungokake dhawuhe <i>wong tuwa</i> menawa arep milih sisihan. Para <i>bapa-ibu</i> ing babagan <i>iki</i> aja otoriter, <i>nanging</i> kudu bisa midhangetake alasan-alasan anggone para <i>putra</i> milih sisihan.	*						*						*	*		*				Putra mirengake wong tuwa, wong tuwa aja otoriter, pemborosan ora cundhuk ajaraning agama	Sarana koherensi amplikatif, alasan-sebab, sarana-tujuan lan kohesi referensi, konjungsi, kolokasi, sinonim, repetisi, elipsis.

[illegible]

